

BØRNEHAVENS BETYDNING FOR BØRNS UDVIKLING

EN FORSKNINGSOVERSIGT

09:27

ALVA ALBÆK NIELSEN
MOGENS NYGAARD CHRISTOFFERSEN

09:27

BØRNEHAVENS BETYDNING FOR BØRNS UDVIKLING

EN FORSKNINGSOVERSIGT

ALVA ALBÆK NIELSEN
MOGENS NYGAARD CHRISTOFFERSEN

KØBENHAVN 2009
SFI – DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD

BØRNEHAVENS BETYDNING FOR BØRNS UDVIKLING. EN
FORSKNINGSOVERSIGT.

Afdelingsleder: Anne-Dorthe Hestbæk
Afdelingen for børn og familie

ISSN: 1396-1810
ISBN: 978-87-7487-954-1

Layout: Hedda Bank
Oplag: 800
Tryk: Schultz Grafisk A/S

© 2009 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
Herluf Trolles Gade 11
1052 København K
Tlf. 3348 0800
sfi@sfi.dk
www.sfi.dk

SFI's publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.
Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver SFI's
publikationer, bedes sendt til centret.

INDHOLD

	FORORD	5
1	SAMMENFATNING	7
	Formål og metode	7
	Forskningsoversigtens resultater	8
	Hvad kendetegner en højkvalitetsbørnehave?	9
2	BAGGRUND, FORMÅL, MATERIALE OG METODE	13
	Baggrund	13
	Forskningsoversigtens formål	14
	Krav til sammenligningsgrupper og undersøgelsesdesign	15
	Interventionstyper	18
	Typer af børnehavebørn	19
	Resultatvariable	20
	Litteratursøgning	23

3	HVAD ER KVALITET I BØRNEHAVEN?	27
	Den historiske baggrund for forskning i børnehaver	27
	De første modeleksperimenter	29
	Definitionen på en højkvalitetsbørnehave	35
4	BØRNEHAVENS KVALITETSPARAMETRE	43
	Kvalitetsparametre	46
	Dosering af indsatsen	59
	Institutionsbørns sundhed	63
	Betydningen af dagpasningens hygiejne for børns sundhed og sygdom	66
	Pladsens betydning for børnenes sundhed, trivsel og udvikling	68
	Betydningen af udendørsophold under dagpasningen	69
	Ernæringens betydning	70
	Opsummering af sundhed og miljø	71
	De økonomiske omkostninger og gevinster ved børnehaven	72
	Opsummering af de økonomiske omkostninger og gevinster ved børnehaven	78
	LITTERATURLISTE	79
	SFI-RAPPORTER SIDEN 2008	97

FORORD

Denne rapport er udarbejdet som en konsulentopgave for BUPL, Forbundet for pædagoger og klubfolk. Opgaven har bestået i at opsamle de sidste 8 års nationale og internationale forskningsresultater om effekterne af børnehaven for børnenes udvikling på kortere og længere sigt samt at perspektivere disse resultater til tidligere forskning på området.

Konsulent, cand.scient.pol. Niels Christian Nielsen, BUPL, skal takkes for grundige kommentarer til rapporten. Endvidere skal pædagogisk udviklingskonsulent, cand.psych. Daniela Cecchin, BUPL, samt forskningsassistent, cand.scient.soc. Anne-Kirstine Mølholt, SFI, takkes for råd og kommentarer til manuskriptet.

Lektor, ph.d. Bente Jensen, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole ved Aarhus Universitet, der har været ekstern referee på projektet, skal takkes for nyttige forslag og kommentarer.

Rapporten er udarbejdet af forskningsassistent Alva Albæk Nielsen og seniorforsker, mag.scient.soc. Mogens Nygaard Christoffersen.

København, september 2009

JØRGEN SØNDERGAARD

SAMMENFATNING

FORMÅL OG METODE

Denne forskningsoversigt har som formål at undersøge, hvad de sidste 8 års forskning viser om, hvorledes kvalitetsforskelle i en børneinstitution kan påvirke børns kognitive, emotionelle og sociale udvikling på kort og længere sigt. Desuden inddrages en række ældre resultater, som har haft en særlig betydning for forskningen på området.

Fordelen ved en forskningsoversigt er blandt andet., at den store mængde forskningsresultater på området systematisk udvælges og reduceres efter udvælgelseskriterier, såsom metodisk grundighed. På denne måde kan man på et mere sikkert grundlag give en samlet vurdering af effekterne af forskellige elementer i børnehavepasningen.

I en række internationale og danske undersøgelser har man undersøgt variationerne i børnehavens kvalitet og sammenholdt disse med, hvordan børnene udviklede sig, og på denne måde fået værdifuld viden om, hvad der virker fremmende for børns kognitive, emotionelle og sociale udvikling.

Undersøgelserne i den foreliggende forskningsoversigt er udvalgt efter deres forskningsmæssige lødighed. Dvs. at vi især har støttet os til eksperimentelle undersøgelser med sammenligningsgrupper eller undersøgelser, hvor man har foretaget omhyggelige statistiske test af resultaternes holdbarhed. På denne baggrund har vi mulighed for at

sammenligne børnehavens effekter for de børn, der deltager i forsøget, med deres jævnaldrende, som ikke gør det. Oversigten behandler førskolebørn, dvs. 0-5-årige, men de indkomne undersøgelser har især fokuseret på børnehaver for de 3-5-årige. Ved ”børnhave” forstås derfor som udgangspunkt et dagtilbud, som tager sig af de 3-5-årige, dvs. børnehaver og aldersintegrerede institutioner. Oversigten orienterer primært om undersøgelser, der kan fortælle noget om, hvordan børnhaveindsatsen virker på børnenes kognitive, emotionelle og sociale udvikling.

Litteratursøgningen er indledningsvis foretaget elektronisk ved hjælp af omfattende tværvideenskabelige indekseringer af videnskabelige artikler, bøger og konferencepapirer. Efterfølgende har de læste artikler og de mange omfattende forskningsoversigter bragt os på sporet af en del yderligere undersøgelser, som opfylder udvælgelseskriterierne. Udvalgelsesmetoden betyder, at forskning, der ikke har fundet vej ind i de videnskabelige indekseringer, antagelig er selekteret fra i processen. Efter frasortering af irrelevante undersøgelser og dubletter har vi fundet frem til 206 videnskabelige værker, som har dannet baggrund for denne oversigt. Det viste sig, at mange af undersøgelseerne er foretaget i USA. Der er kun få undersøgelser fra andre OECD-lande som fx Canada, Australien, England, Tyskland, Frankrig, Ungarn samt Finland, Norge, Danmark og Sverige, der har opfyldt de opstillede udvælgelseskriterier og søgemetoder. Amerikansk forskning på dagpasningsområdet er traditionelt fokuseret mere på interventioner til risikogrupper, dvs. ofte på fattige børn, hvis forældre har en lav eller ingen uddannelse og ofte tilhører en etnisk minoritet. Derfor kan samtlige af resultaterne fra de amerikanske undersøgelser ikke ukritisk overføres direkte til en dansk kontekst. Der er imidlertid også mange ligheder mellem de forskningsmæssige problemstillinger og de mange erfaringer om, hvad der virker, som forbedringer og forringelser af kvaliteten i børneinstitutionen, der kan bruges til inspiration i en dansk sammenhæng.

FORSKNINGSOVERSIGTENS RESULTATER

Baggrunden for mange af forsøgene med børnehaverne var, at forskerne havde iagttaget en progressiv reduktion i intellektuel og social udvikling

hos børn, der kom fra fattige familier. Forskerne antog, at den mangelfulde sproglige udvikling og børnenes manglende motivation for at lære var begrundet i børnenes belastende opvækstvilkår. Deres dårlige skolestart kom til at præge hele deres skoleforløb, så relativt mange af de udsatte børn måtte gå en klasse om, og relativt flere af dem modtog specialundervisning eller droppede ud af skolen uden at have gennemført den obligatoriske skolegang. Man havde således først og fremmest børnenes skoleparathed i tankerne, men også børnenes kognitive udvikling i bred forstand, deres helbred samt sociale og følelsesmæssige udvikling vakte bekymring.

Forskerne antog, at en højkvalitetsbørnehave kunne kompensere for dette. Sammenholder vi rækken af eksperimentelle undersøgelser, peger resultaterne ganske tydeligt på, at børns adgang til en højkvalitetsbørnehave generelt øger deres IQ, skoleparathed og dermed deres langsigtede udbytte af skoleundervisningen. Undersøgelserne dokumenterede såvel kortvarige kognitive effekter som længerevarende positive effekter i forhold til de børn, der ikke fik tilbuddet om en højkvalitetsbørnehave. Børnenes uddannelsesresultater i skolen blev bedre, flere fik en erhvervsuddannelse, og de klarede sig efterfølgende bedre på arbejdsmarkedet. Unge voksne, der som børn havde gået i højkvalitetsbørnehave, fik i lavere grad overførselsindkomster. Færre blev arbejdsløse, og færre blev kriminelle sammenlignet med deres jævnaldrende, som også kom fra belastende opvækstvilkår.

Børnehavens store langvarige effekt på børnenes uddannelsesresultater ligger antagelig ikke alene i øgningen af deres intelligens, nysgerrighed og motivation, men også i udviklingen af et mere positivt syn på dem selv og på egne fremtidsmuligheder. Ved skolestart havde børnehavebørnene således en større tiltro til deres egne evner til at lære noget nyt end de børn, der ikke havde været i en højkvalitetsbørnehave.

HVAD KENDETEGNER EN HØJKVALITETSBØRNEHAVE?

Programmerne i de første modelforsøg, som findes udførligt beskrevet i div. manualer og videnskabelige publikationer, havde som formål at stimulere børnenes intellektuelle (kognitive), følelsesmæssige og sociale færdigheder samt at støtte børneinitierede læringsaktiviteter. Forskerne fokuserede på barnets ræsonnering og meningsfulde konversation med

voksne og andre børn, samt barnets sociale relationer og sociale udvikling. Man lagde i disse tidlige modelforsøg vægt på, at personalet havde en specialiseret uddannelse som pædagog eller deltog i et uddannelsesforløb på arbejdspladsen. I modsætning hertil manglede de traditionelle dagpasningsformer tid til at planlægge, reflektere og evaluere samt supervision af trænede professionelle pædagoger.

Personalets indsigt i børnenes udvikling og sensibilitet samt lydhørhed over for børnenes ytringer er antagelig de faktorer, der har størst indflydelse, men som er vanskeligst at regulere. De strukturelle parametre er nemmere at øve indflydelse på, og de er desuden understøttende for de processer, som finder sted i børnehaven. De strukturelle parametre som fx gruppestørrelse, normeringer og pædagogernes kvalifikationer har betydning for gennemførelsen af det pædagogiske program og kan give pædagogen mulighed for at være lydhør og sensitiv over for børnenes behov på baggrund af en erhvervet indsigt i børns sociale, kognitive og følelsesmæssige udvikling.

Med hensyn til *normeringer* findes der langsigtede sociale, sundhedsmæssige og kognitive konsekvenser af gode og mindre gode normeringer. Sammenligninger viser, at relativt gode normeringer vil skabe mere tid, overskud og ro til at lære det enkelte barns behov at kende samt skabe mulighed for at støtte op om dets udvikling i et positivt miljø.

Både international og dansk forskning peger samstemmende på, at en *kvalificerende uddannelse* af personalet, som tager sig af børn i børneinstitutionen, har en positiv effekt. Uddannelse og efteruddannelse gør således personalet mere stimulerende og støttende, hvilket har en effekt på barnets sociale, følelsesmæssige og kognitive udvikling.

Vigtigheden af god kontakt mellem personalet og barnet understreges ofte i forskningslitteraturen. Selvom børn således udvikler sig kreativt under fri leg, kan personalet i en institution gøre meget for at støtte op om barnets sproglige, sociale og følelsesmæssige udvikling gennem de *aktiviteter*, der foregår. En god *kontakt mellem barnets forældre og daginstitutionen* kan ligeledes bidrage positivt til barnets udvikling på kortere og længere sigt, og her er det vigtigt at støtte især de svage forældre, da vanskeligheder som sprog, uddannelse, social baggrund samt forskellige kulturelle forventninger kan skabe barrierer, der er svære at bryde.

Med hensyn til barnets *alder ved pasningens start* viser især tilfælde med de særligt udsatte børn, at jo tidligere indsatsen begynder, jo bedre virker de positive tiltag. Det er i de helt tidlige år, at kognitive og sociale færdigheder skabes og kimen til uligheder, som kan være svære at overkomme senere i livet, lægges.

Selvom der er modsatrettede resultater med hensyn til *intensiteten* i pasningen, tyder internationale og danske resultater på, at der ikke er negative konsekvenser af at øge dagpasningens længde op til omkring 30 timers pasning om ugen for et børnehavebarn.

Rent *helbredsmæssigt* har det vist sig, at især 1-2-årige børn har en høj risiko for sygdomme, når de passes i institution, uden at de 3-5-åriges sygdomsrisiko dermed skal undervurderes. Infektionssygdomme udgør langt den største del af sygdomstilfældene og kan formindskes betydeligt med et øget fokus på hygiejne blandt personalet, forældre og børn samt et øget areal pr. barn. Til gengæld er der umiddelbart ingen kortsigtede effekter på smitsomme sygdomme ved at forøge den tid, børnene er udendørs, selvom eventuelle langsigtede effekter af udendørsophold ikke er undersøgt.

Generelt tyder resultater fra så forskellige emner som ernæring og smittefarer ved aflevering af et sygt barn på, at der er behov for at fokusere på kommunikationen mellem børnehave og hjem i forbindelse med børnenes helbred.

Hvis man ser dagpasning i en børneinstitution som en investering i de nuværende og fremtidige generationer, viser udenlandske erfaringer, at der kan genereres temmelig store *samfundsøkonomiske gevinster* ved at sende børn i en højkvalitetsbørnehave. Dagpasning af høj kvalitet kan således være med til at muliggøre mødrenes deltagelse på arbejdsmarkedet, mindske omfanget af børnenes sygdom, med de konsekvenser dette måtte have både for børnenes helbred og forældrenes fravær, mindske børnenes fremtidige kriminalitet, forbedre deres senere uddannelsesniveau og øge deres senere job- og indtjeningsmuligheder, og dermed deres sundhed på lang sigt. Endelig er det ikke kun generationen, der bliver passet, som får glæde og udbytte af et dagpasningstilbud af høj kvalitet, men også de fremtidige generationer på grund af den medfølgende positive sociale arv.

BAGGRUND, FORMÅL, MATERIALE OG METODE

BAGGRUND

Der blev for en del år siden fremsat en bemærkelsesværdig hypotese om børn i daginstitution af den danske børneforsker Agnete Diderichsen. Hun havde i en undersøgelse udtaget tre børnehaver, og ved en tilfældighed viste det sig, at der var store forskelle i kvaliteten. Det afgørende nye var, at børnene reagerede forskelligt på disse kvalitetsforskelle (Diderichsen, 1991; Diderichsen, 1997).

Hendes iagttagelser viste, at de trygge børn havde en basal selvfølelse og viljestyrke, som satte dem i stand til at insistere på kontakt. Ængstelige børn var derimod usikre og forsigtige i deres kontaktforsøg. De havde en svagere selvfølelse, og selvom de gjorde adskillige forsøg på kontakt, betød en dårlig kvalitet – hvor børnene af personalet mødtes med ligegyldighed og manglende nærvær – at de svage børn blev overhørt eller ignoreret med det resultat, at de opgav eller reagerede med resignation.

Diderichsen konkluderede, at det synes at være ængstelige børn, der er særligt udsatte i den dårlige institution. De ressourcefulde og stærke børn bekræftes i deres styrke og kompetence, således at institutioner med lav sensibilitet forstærker de eksisterende forskelle mellem børn, og de sårbare strukturer hos børn dermed bliver uddybet

(Diderichsen, 1991; Diderichsen, 1997; Howes & Hamilton, 1992a; Howes & Hamilton, 1992b).

I den udenlandske forskning har man især koncentreret sig om den stimulerende effekt, som højkvalitetsbørnehaver kan have på de udsatte børn (Niles et al., 2008). Overvejelserne om, hvad kvalitet er, har her taget udgangspunkt i, hvordan børnenes udvikling blev påvirket og især, hvor følsomme de udsatte børn var over for en forringelse af kvaliteten. De mindre robuste børn er gode indikatorer for, hvor stor en effekt en kvalitetsforbedring kan have, idet deres udvikling påvirkes mere af en kvalitetsændring. Hvis man skal undersøge børneinstitutionens kvalitet, kan man med fordel tage udgangspunkt i, hvordan de mindre robuste børn klarer sig, fordi det her er lettest at observere de kort- og langtrækkende konsekvenser. Selvom de robuste børn er mindre følsomme over for kvalitetsforandringer, har de også glæde af de samme kvalitetsforbedringer som de mere sårbare og utrygge børn. De mange studier af børnehaver, som især har omfattet risikobørn, fx for tidligt fødte børn eller fattige børn fra slumområder, kan således give værdifulde erfaringer, som kan komme alle børn til gode.

FORSKNINGSOVERSIGTENS FORMÅL

Den nærværende forskningsoversigt har som overordnet formål at undersøge, hvad de sidste 8 års forskning viser om, hvordan kvalitetsforskelle i dagpasningen i en børnehave kan påvirke børns kognitive, emotionelle og sociale udvikling på kortere og længere sigt. Oversigten behandler førskolebørn, dvs. 0-5-årige, men de indsamlede undersøgelser har især fokuseret på børnehaver for de 3-5-årige. Ved "børnehave" forstår vi derfor som udgangspunkt en daginstitution, som tager sig af de 3-5-årige, dvs. børnehaver og aldersintegrerede institutioner.

En af fordelene ved en forskningsoversigt er, at den meget store gruppe af undersøgelser af daginstitutioner kan reduceres til de undersøgelser, der er gennemført med en så tilstrækkelig metodisk grundighed, at man tør stole på resultaterne.

For at undgå at der foretages en bevidst eller ubevidst 'botanisering' blandt undersøgelserne alt efter, om man kan lide resultaterne eller ej, må man indledningsvis opsætte nogle afgrænsningskriterier for

hvilke undersøgelser, der medtages, og hvilke, der udelukkes. Ved en usystematisk og selektiv udvælgelse af undersøgelser risikerer man nemlig at overse de undersøgelser, der fx giver et negativt eller neutralt resultat.

For at undgå en skæv udvælgelse må man således opstille klare retningslinjer for, hvilke undersøgelser der falder inden for udvælgelsesrammen. Man kan fx opstille en række kriterier såsom undersøgelsesdesign, sammenligningsgrupper, interventionstyper og resultatvariable, som deltagerne skal opfylde for at falde ind under forskningsoversigtens ramme. Dette uddybes i de følgende afsnit.

En særlig fordel ved en forskningsoversigt er muligheden for at foretage en samlet vurdering af effekterne af indsatsen. Hvis man skal vurdere effekter på grundlag af enkeltundersøgelser hver for sig, kan det være vanskeligt at komme frem til en konklusion, hvis resultaterne peger i mange retninger, fx fordi man har anvendt forskellige undersøgelsesdesign, deltagergrupper, indsatsstyper eller på grund af for små stikprøver, hvilket giver relativ stor statistisk usikkerhed.

En forskningsoversigt kan således give en mere sikker vurdering af, i hvilken grad en indsats betyder en forbedring for børnene samt de samfundsmæssige omkostninger og gevinster i denne forbindelse.

KRAV TIL SAMMENLIGNINGSGRUPPER OG UNDERSØGELSESDSIGN

Det er vores formål at undersøge, om børn, der går i børnehave, udvikler sig anderledes end børn, der ikke går i børnehave, samt at undersøge, om kvaliteten af dagpasningen har indflydelse på børnenes sociale, kognitive og følelsesmæssige udvikling.

En sådan undersøgelse forudsætter en omhyggelig udvælgelse af sammenligningsgrupper for, at vi med sikkerhed kan isolere effekten af indsatsen.

I nogle undersøgelser har man valgt at løse denne forudsætning ved at sikre, at de børn, der kommer i børnehave, på alle mulige måder ligner de børn, der ikke får denne mulighed. Ved en statistisk tilfældig udvælgelse (lodtrækning) opnår man, at der skabes næsten fuldstændig ens grupper, der kun adskiller sig ved små tilfældige forskelle. Man kalder det også at foretage en randomiseret allokering til henholdsvis experi-

mentgruppen og kontrolgruppen. Det er dette forskningsdesign, som man udnytter ved mange sundhedsmæssige undersøgelser af, hvordan fx medicin virker, og hvilke bivirkninger der kan opstå som følge af medicinen. Man kalder også dette design for et randomiseret, kontrolleret forsøg (se fx Barnett, 1995; Brooks-Gunn, 1994a; Burchinal et al., 1989; Campbell et al., 2008; Currie, 2001; Garber, 1988; Schweinhart et al., 1986; Schweinhart et al., 1993; Toroyan et al., 2003; Weikart, 1967). Denne undersøgelsesmetode muliggør, at man kan få sikre resultater med relativt små stikprøver, og at man kan være sikker på, at der ikke er ukontrollerede eller uobserverede forskelle mellem eksperiment- og kontrolgruppen.

Man ser kun meget sjældent randomiserede, kontrollerede forsøg udført i stor målestok inden for den samfundsvidenskabelige verden, fordi det er forbundet med store omkostninger. Dette søger man at råde bod på ved at sammenholde og analysere flere små forsøg, som omhandler den samme indsats (fx Gilliam & Zigler, 2000; Lundahl & Lovejoy, 2006; Nelson et al., 2003; Sweet & Appelbaum, 2004).

Der findes mange indvendinger imod anvendelse af sådanne randomiserede, kontrollerede forsøg, fx at det er etisk uacceptabelt, politisk uigennemførligt eller videnskabeligt betænkeligt (Oakley et al., 2003). Det, der især provokerer mange, er den tilfældige allokering af børn, hvor den ene gruppe får tilbudt en særlig børnehaveplads, og den anden gruppe ikke får dette tilbud, men i stedet en af de almindelige standardløsninger. Det er dog netop denne tilfældige allokering af børn, der muliggør, at man på et forholdsvis lille undersøgelsesmateriale kan være sikker på, at de forskelle, man finder mellem eksperimentgruppen og kontrolgruppen, alene kan henføres til den særlige indsats, som børnene i eksperimentgruppen modtager.

Man må i hvert enkelt tilfælde vurdere, om en gennemførelse af sådanne modelforsøg er etisk forsvarlig – i mange tilfælde ville dette kunne afklares sammen med fx etiske komiteer eller lignende fora. I en sådan forbindelse kan man inddrage overvejelser om de eventuelle skader, man vil kunne gøre ved den pågældende indsats, hvis den gennemføres uden, at man kender virkningerne. Her bør man være opmærksom på det righoldige antal eksempler på politiske anbefalinger af sundheds- og socialpolitiske indsatser, der senere har vist sig at være direkte skadelige eller nyttesløse, fordi de ikke har været ordentligt evaluerede, inden de blev anbefalet og sat i værk.

Netop de randomiserede forsøg med højkvalitetsbørnehaver er eksempler på forsøg, der opfylder de etiske og videnskabelige krav samt kravene om praktisk gennemførlighed (Oakley et al., 2003), blandt andet fordi man på det tidspunkt, hvor man gennemførte forsøgene, kun havde en vag formodning om, hvorvidt forsøgene kunne give positive resultater, idet den eksisterende teori og forskning efterlod en stor usikkerhed.

I andre undersøgelsesdesign søger man ved statistiske metoder at isolere effekten af indsatsen ved at sammenligne børn, der er kommet i børnehave, med børn, der ikke har været i børnehave. Ud fra tidligere forskningserfaringer søger man at få de oplysninger om børnenes baggrundsforhold, som kan have betydning for udfaldet. Det kan fx dreje sig om forældrenes uddannelsesmæssige baggrund, familiens indkomstniveau eller forældrenes evne til at yde omsorg for barnet. Man sammenligner i sådanne forskningsdesign eksperimentgruppen (børn i børnehaven) med børn i kontrolgruppen, som har samme baggrundsforhold. Man kalder også sådanne design for kvasi-eksperimentelle.

Der findes en række eksempler på sådanne undersøgelser, hvor man blandt andet har undersøgt børns kognitive udvikling efter en børnehaveindsats. I England er projektet 'Effective Provision of Pre-school Education Project, EPPE' gennemført (Sylva et al., 2004). I USA findes fx 'Chicago Child-Parent Centers, CPC' (Reynolds, 1995; Reynolds, 1997) og 'Oklahoma Pre-K' (Gormley et al., 2005; Gormley & Phillips, 2005). Desuden findes et svensk projekt, der følger en gruppe børn i et længere forløb, 'FAST-projektet' (Andersson, 1986; Andersson, 1992). I Tyskland har man undersøgt minoritetsbørns kognitive udvikling (dvs. deres skoleparathed) og sammenholdt den med omfanget af deres brug af børnehaver under hensyntagen til forskelle i forældrenes uddannelsesmæssige baggrund (Becker & Biedinger, 2006; Biedinger et al., 2008).

Metoden i de kvasi-eksperimentelle studier er mangelfuld, fordi der kan være ukendte forhold, som har indflydelse på børnenes udvikling. Disse ukendte forhold kan betyde, at det er usikkert om de forskelle, man finder mellem kontrolgruppen og eksperimentgruppen, skyldes børnehaveindsatsen eller de bagvedliggende ukendte baggrundsforhold.

Den kvasi-eksperimentelle undersøgelsesmetode fordrer, at undersøgelsen omfatter relativt mange deltagere for at kunne foretage de

nødvendige statistiske analyser. Metoden gør det også økonomisk overkommeligt at analysere indsatser i stor skala, fx for repræsentative stikprøver i en hel stat eller region (se fx Becker & Biedinger, 2006; Biedinger et al., 2008; Gilliam & Zigler, 2000).

Når man ofte finder en mindre effekt ved disse storskalaundersøgelser sammenlignet med modelforsøgene, kan det skyldes flere forhold. For det første at kvaliteten af indsatsen i storskalaundersøgelser varierer betydeligt og i et ukendt omfang. Fx er et storskalaundersøgelser projekt, som det amerikanske projekt 'Head Start', af betydelig ringere kvalitet end de ovennævnte modelforsøg – noget, der også afspejler sig i forskellene i gennemsnitspriserne for de to typer børnehavesteder (Currie, 2001; Reynolds & Temple, 2005). For det andet kan andre ukontrollerede og uobserverede forhold øve indflydelse på resultaterne, fx fordi der er en selektionsskævhed mellem de børn, der får børnehavetilbuddet, og dem, der ikke får tilbuddet. For 'Head Start'-programmet gælder, at det selektivt tilbydes børn, der lever under fattige forhold, hvilket man må søge at inddrage i analyserne.

Endelig kan der i disse storskalaundersøgelser også efterfølgende være en skævhed mellem kvaliteten i de uddannelsesstilbud, som børnene i de to sammenligningsgrupper får, når de kommer i skole. Fx nævnes det, at de skoler, som børnene fra 'Head Start' kommer på, er af ringere kvalitet end de skoler, kontrolgruppen går på (Currie & Thomas, 2000; Garces et al., 2002).

I denne forskningsoversigt medtager vi såvel egentlige randomiserede, kontrollerede forsøg, kvasi-eksperimentelle forsøg samt studier af mere antropologisk karakter. Vi vil ved vurderingen af undersøgelsesresultaterne tage de nødvendige forbehold i relation til kvaliteten af undersøgelsesdesignet. I disse overvejelser skal blandt andet indgå, om der er foretaget en tilstrækkelig statistisk kontrol for de baggrundsforhold, der i sidste ende kan være af betydning for udfaldet.

INTERVENTIONSTYPER

Ud fra en umiddelbar antagelse ville man tro, at dagpasning i en børnehave er en forholdsvis veldefineret indsats. Imidlertid viser udenlandske og danske erfaringer, at der kan være tale om en indsats med meget store variationer (Diderichsen, 1991; Diderichsen, 1997; Gilliam & Zigler,

2000). De *strukturelle forhold* omkring børnehaven kan være forskelligartede, fx vedrørende normeringer, gruppestørrelse, uddannelse af personalet, og om det er en deltids- eller fuldtidsbørnehave.

Der er i de senere år udviklet en række standardiserede skalaer til at vurdere børnehavens kvalitet. Disse skalaer inddrager *strukturvariable* som fx pladsforhold, normeringer samt oplysninger om, hvorvidt de fysiske omgivelser er tilpasset børnenes aldersmæssige udvikling. Skalaerne kan også inddrage procesforhold, som fx børnenes aktiviteter sammen med pædagoger og legekammerater samt strukturering af aktiviteterne. I nogle tilfælde har man undersøgt variationerne i kvaliteten og sammenholdt disse med, hvordan børnene udviklede sig og på denne måde fået værdifuld viden om, hvad der virker, og hvad der ikke virker (Gilliam & Zigler, 2000; Jensen et al., 2009a; Jensen et al., 2009b; NICHD, 2006; Sylva, 2006; Sylva et al., 2004).

Nogle af programmerne indeholder også en indsats for at inddrage forældrene. Det kan dels ske ved hjemmebesøg (lidt i stil med den danske sundhedsplejerskeordning), dels ved direkte kurser for forældrene for at gøre dem bedre til at håndtere stressede situationer eller ved at støtte forældrene i at få en erhvervsmæssig uddannelse (se fx Brooks-Gunn, 1994b; Garber & Hodge, 1989). I vurderingen af effekten af børnehaven må man forsøge at isolere de effekter, der kan henføres til sådanne særlige forældreindsatser.

Vi har i denne forskningsoversigt afgrænset indsatsen til kun at omhandle dagpasning i en institution, og vi inddrager kun dagpleje og andre pasningsformer i den udstrækning, de indgår som sammenlignings- eller kontrolgrupper til børnehaven.

Endelig har vi valgt at udelade de interventioner, der består i indsatser rettet mod børns helt specifikke færdigheder i fx læsning eller matematik. For at falde inden for rammerne af vores udvælgelseskriterier skal studierne omhandle multifacetterede indsatser, der bredt retter sig mod udvikling af børnenes sociale, emotionelle eller kognitive færdigheder på kort og længere sigt.

TYPER AF BØRNEHAVEBØRN

Vi har valgt at afgrænse aldersgruppen til de 0-5-årige børnehavebørn og udelukker altså studier, der omhandler ældre børn i børnehaveklasser og

skoleklasser. Som nævnt omhandler de fleste undersøgelser, vi indsamlede, de 3-5-årige, som vi således har koncentreret os om. Der indgår dog også enkelte undersøgelser, der inddrager børnene, allerede fra de er omkring 3-6 måneder i en vuggestue, se fx en svensk undersøgelse (Andersson, 1986; Andersson, 1992; Andersson, 1994b) eller en amerikansk (Campbell & Ramey, 1994; Campbell & Ramey, 1995). Selvom flere undersøgelser peger på fordelene ved at lette overgangen til skolen og forsætte forældreindsatsen op til 9-års-alderen (Reynolds et al., 2001; Reynolds & Robertson, 2003; Reynolds & Temple, 2005), så har vi alligevel valgt at begrænse denne oversigt til de 0-5-årige og især til børnehavebørn for bedre at kunne isolere effekten af indsatsen.

I visse undersøgelser har man taget udgangspunkt i børn, der er født for tidligt og undersøgt om en højkvalitetsbørnehave ville gavne disse børn, således at de kunne indhente det forsømte, når de startede i skolen (McCarton & Brooks-Gunn, 1997). Andre af de medtagne undersøgelser har selekteret deltagerne til kun at omfatte børn fra fattige familier, minoritetsgrupper eller underprivilegerede familier (fx Barnett, 1995; Guralnick, 1997; Karoly et al., 2005; McCall et al., 2003). Enkelte undersøgelser har udvalgt familier, hvor mødrenes IQ var særligt lav, fx under 75, fordi en meget stor andel af disse børn viste sig at være både understimulerede og retarderede, da de skulle starte i skole (se fx Garber, 1988).

I vores udvælgelse af værker har vi også medtaget de undersøgelser, der omfatter en bred gruppe af børn (se fx en svensk og en dansk undersøgelse: Andersson, 1992; Jensen et al., 2009a; Jensen et al., 2009b). Vi har valgt at udelukke de undersøgelser, der alene omfatter børn med særlige handicap som fx fysiske handicap, svagtsende, hørehæmmede og børn med psykiske lidelser, fordi der her er behov for en særlig pædagogisk indsats.

RESULTATVARIABLE

Forskningsoversigten søger at belyse, hvorledes børnehaver påvirker børns udvikling sammenlignet med andre pasningsformer. I forskningsoversigten indgår derfor kun undersøgelser, der som minimum har foretaget en opfølgende undersøgelse af, hvordan børnene klarer sig efter at have modtaget indsatsen. Vi har her taget udgangspunkt i de undersøgel-

sesmetoder, man traditionelt anvender til bedømmelse af børnenes udvikling (NICHD, 2006). Børnenes kognitive og sproglige udvikling, sociale kompetence, adfærdsmæssige problemer, relationer til kammerater og deres koncentrationsevne er vurderet.

I den tidligere forskning på området har man især interesseret sig for den umiddelbare indflydelse på børnenes kognitive udvikling, idet man havde iagttaget, at en relativ stor gruppe af børn fra fattige underprivilegerede områder var retarderede i forhold til børns almindelige kognitive udvikling. Man ønskede at finde ud af, om man via børnehavepasning af høj kvalitet ville være i stand til at ændre disse børns IQ således, at de kunne klare sig på linje med deres jævnaldrende, når de kom i skole.

Der blev udviklet aldersstandardiserede mål for intelligens netop med henblik på at finde de børn, der havde behov for en særlig indsats. Det var oprindeligt hensigten, at IQ-prøven skulle vise børnenes status for at afgøre, om de var i besiddelse af praktiske færdigheder, så de kunne klare sig i dagligdagen (Dennis, 1973). Eksempelvis har man udviklet test til børn i 0-3 ½-års-alderen for at vurdere deres udvikling af kognitive færdigheder, se fx 'Bayles Scale of Mental Development' (Black & Matula, 2000).

Der vil senere i børnenes udvikling ofte være en tæt sammenhæng mellem deres IQ og skolefærdigheder, uden at der dog er et fuldstændigt sammenfald. Derfor inddrog man også i nogle undersøgelser test af børns skoleparathed for at vurdere børnenes kognitive udvikling, se fx 'The Bracken Basic Concept Scale' (Barford et al., 2006).

I den engelske undersøgelse 'EPPE' og den danske undersøgelse HPA-Projektet har man i stedet for IQ-målinger inddraget børnenes færdigheder i at genkende tal og bogstaver samt deres sproglige færdigheder og naturforståelse og sammenholdt disse færdigheder med observeret kvalitet af børnehaven (Jensen et al., 2009b; Sammons et al., 2004; Siraj-Blatchford, 2006; Sylva et al., 2004).

Førskolebørnenes koncentrationsevne og hukommelse blev i nogle undersøgelser testet med henblik på at vurdere, om børnene indhentede det forsømte, når de kom i skole. Man har fx anvendt 'Woodcock & Johnson Cognitive Memory for Sentences Subtest' (Mather et al., 2001; Woodcock & Mather, 1990) samt test af børnenes udholdenhed 'Continuous Performance Task' (Rosvold, 1956).

Der var endvidere udviklet skalaer, der målte udviklingen i børnenes sociale kompetence, fx 'Social Skills Questionnaire', 'The adaptive Social Behavior Inventory' eller 'Social Skills Rating System' (NICHD, 2006). Børnenes adfærdsmæssige problemer blev vurderet ved standardiserede test fx 'Child Behavior Checklist, CBCL' (Achenbach, 1987; Achenbach, 1991). I en dansk undersøgelse (Jensen et al., 2009a; Jensen et al., 2009b) har man i stedet for CBCL valgt at indfange børnenes emotionelle og adfærdsmæssige vanskeligheder ved en lignende standardiseret skala, SDQ 'Strength and Difficulties Questionnaire' (Goodman, 1997; Goodman & Goodman, 2009; Goodman & Scott, 1999).

Tidligere undersøgelser viser, at børnehavens kvalitet kan have indflydelse på børnenes indbyrdes relationer (Carollee et al., 1992; Field et al., 1988; Howes et al., 1992; Schindler & Frank, 1987). På denne baggrund inddrog man i nogle undersøgelser også observationer af legesituationer, hvor man vurderede børnenes adfærd som mere eller mindre positiv, samarbejdende og konfliktløsende i modsætning til aggressiv og fjendtlig adfærd (NICHD, 2001).

I de første modelforsøg var det fra starten kun planlagt at følge børnene indtil skolealderen. Den store interesse for modelforsøgenes resultater gjorde imidlertid, at man i enkelte tilfælde valgte at følge børnene, til de blev teenagere eller voksne, for at vurdere eventuelle langsigtede effekter af børnehavepasningen. Resultater fra disse modelforsøg bliver stadig offentliggjort. Nu kan man belyse langtidseffekter på deltagernes levevilkår i bred forstand som voksne (fx Belfield et al., 2006; Schweinhart et al., 2005).

Et af de områder, man især interesserede sig for i undersøgelserne, var børnenes skolemotivation, hvor godt de efterfølgende klarede sig i skolen, og fx hvor mange der fik specialundervisning, hvor mange der skulle gå en klasse om, eller hvor mange der droppede ud af skolen uden at gennemføre den obligatoriske skolegang (Campbell & Ramey, 1994; Campbell & Ramey, 1995; Lazar & Darlington, 1982; Reynolds, 1994; Woodhead, 1988). Senere undersøgte man, om der var forskelle mellem eksperimentgruppen og kontrolgruppen med hensyn til erhvervsmæssig uddannelse, brug af stoffer (marihuana), teenagemoder-skab, indkomst, fuldtidsbeskæftigelse, arbejdsløshed, invaliditet og kriminalitet (Campbell et al., 2002; Campbell et al., 2008; Currie, 2001; Garces et al., 2002; Reynolds et al., 2007; Stanford, 1990).

De unges mentale helbred fx depressive symptomer blev endvidere undersøgt i enkelte af de længerevarende undersøgelser (McLaughlin et al., 2007; Reynolds et al., 2007).

Vi har i vores afgrænsning af, hvilke undersøgelser der skulle indgå i oversigten, valgt ikke at sætte begrænsninger for, hvilke af de ovennævnte resultatvariable der skulle indgå, men blot krævet, at resultatvariablene, dvs. børnenes sociale, emotionelle og kognitive udvikling på kortere eller længere sigt, skulle belyses.

LITTERATURSØGNING

Vi har indledningsvis for denne forskningsoversigt foretaget en elektronisk litteratursøgning, der har været tidsmæssigt begrænset til årene 2002 til og med 2009. Vores elektroniske søgning i to omfattende databaser, som bliver præsenteret senere i dette afsnit, blev efterfølgende suppleret med læsning af tidligere forskningsoversigter om dagpasning.

I den elektroniske søgning gennemførte vi en række databaser ud fra en liste af engelske søgeord (se tabel 2.1 over søgeord).

Søgemetoden betyder, at kun videnskabelige værker, der er indført i de anvendte databaser med en engelsk titel eller et engelsk summary, vil kunne indfanges. Denne umiddelbare begrænsning retfærdiggøres dog af, at engelsk er det primære internationale forskningsprog, og at vi således formentlig ikke har misset essentielle studier.

Vi havde som formål med denne søgning dels at sikre, at mange af de relevante undersøgelser blev inddraget, dels at undgå en masse irrelevante undersøgelser, som efterfølgende ville kræve ressourcer at bortsortere. Selvom man således kunne tænke sig, at der var fundet andre artikler, hvis søgeordene havde været anderledes, blev denne søgestreng valgt, da den tidligere er blevet afprøvet med succes i en forskningsopsamling.

De følgende elektroniske databaser blev anvendt i søgningen for de sidste 8 år, dvs. 2002 til og med 2009:

- Web of Science (WOS)
- Ebsco SocINDEX

WOS er en tværvidenskabelig indeksering af mere end 10.000 videnskabelige tidsskrifter og 110.000 konferencepapirer, hvor de ældste værker daterer sig helt tilbage til år 1900.

TABEL 2.1 OVER SØGEORD

"Day care" OR
"Daycare" OR
"Early child* educat" OR
"Early childhood education" OR
"Early educat*" OR
"Head Start programme*" OR
"Head start*" OR
"Infant school*" OR
"Kindergarten*" OR
"Montessori method*" OR
"Nurseries" OR
"Nursery" OR
"Nursery school*" OR
"Sure start*".

AND

"Deprivation" OR
"Deprived areas" OR
"Deprived" OR
"Disadvantaged" OR
"Economic condition*" OR
"Economic deprivation" OR
"Emotional deprivation" OR
"Homelessness" OR
"Low income*" OR
"Maternal deprivation" OR
"Occupational deprivation" OR
"Parental deprivation" OR
"Paternal deprivation" OR
"Poor families" OR
"Poor family" OR
"Poverty" OR
"Relative deprivation" OR
"Relative deprivation" OR
"Social class*" OR
"Social class*" OR
"Social deprivation" OR
"Socioeconomic condition*" OR
"Socioeconomics" OR
"Underprivilege*".

Ebsco SocINDEX består af henvisninger og abstrakter for mere end 2 mio. værker, heraf fuld tekst for 820 bøger og monografier, samt fuld tekst for 13.947 konferencepapirer.

I den tidligere litteratursøgning med samme søgestreng, dvs. samme søgeord for alle de tilgængelige år frem til 2002, hvor antallet af databaser var udvidet, fremkom omkring 11.000 værker, hvoraf mange

senere viste sig at være irrelevante. Af praktiske grunde har vi derfor her begrænset søgningerne til de to nævnte databaser og valgt kun at se tilbage til året 2002, hvor en tidligere forskningsoversigt fra SFI sluttede (Hestbæk & Christoffersen, 2002). Resultatet af søgningerne i databaserne gav henholdsvis 532 referencer og yderligere 250 referencer. Den elektroniske søgning blev afsluttet i marts 2009. Referencerne blev indsat i et databehandlingsprogram, der er specielt egnet til at håndtere store mængder af litteraturreferencer (Reference Manager).

Gennemgangen af værkerne viste, at mange af de nye centrale artikler indeholdt en omfattende litteraturgennemgang af relevante undersøgelser, som herefter blev inddraget i databasen. Der er i tidens løb blevet udarbejdet mange omfattende og præcise litteraturgennemgange omhandlende effekter af børnehavepasning (fx Anderson et al., 2003; Barnett, 1995; Karoly et al., 2005; Nelson et al., 2003; Penn et al., 2004; Petersen, 2008; Zoritch et al., 2000; Zoritch et al., 1998). Disse litteraturgennemgange har været anvendelige som supplement til vores gennemgang.

Titler og abstrakter fra databaserne blev gennemgået, og i en del tilfælde måtte værkerne hentes hjem – ofte fra udenlandske biblioteker eller elektroniske databaser – for at blive vurderet. Databasen kom herefter til at bestå af 1.024 referencer, hvoraf 635 ved en nærmere gennemgang viste sig at være irrelevante i forhold til vores udvælgelseskriterier. Efter frasortering af dubletter havde vi fundet 377 videnskabelige værker. Efter en grundig gennemgang af disse, fandt vi anvendelse for 206 referencer i denne litteraturgennemgang. Gennemgangen kan således ikke siges at være udtømmende, men vi har gennem de systematiske søgemetoder, baseret på de specificerede udvælgelseskriterier, forsøgt at mindske en skævhed i udvælgelsen af undersøgelser. På denne måde håber vi på at kunne give et fyldestgørende billede af, hvorledes kvalitetsforholdene i en børneinstitution indvirker på børnenes kognitive, følelsesmæssige eller adfærdsmæssige udvikling.

HVAD ER KVALITET I BØRNEHAVEN?

DEN HISTORISKE BAGGRUND FOR FORSKNING I BØRNEHAVER

Her i begyndelsen af det 21. århundrede findes en voksende viden om tidlig indsats for førskolebørn (Reynolds & Temple, 2005). En viden, som i vid udstrækning bygger videre på de første forsøg med højkvalitetsbørnehaver, som begyndte i 1960'erne og 1970'erne.

Baggrunden for iværksættelsen af forsøg med børnehaver var, at man havde iagttaget en kumulativ og progressiv reduktion i intellektuel og social udvikling hos børn, som kom fra fattige områder. Forskerne antog, at den mangelfulde sproglige udvikling og manglende motivation for at lære var begrundet i børnenes belastede opvækstvilkår, og at en højkvalitetsbørnehave kunne kompensere for dette (Garber et al., 1991; Garber & Hodge, 1989; Ramey & Frances, 1979).

Et af de første eksperimenter var 'The High/Scope Perry Preschool Program', som blev implementeret i perioden 1962-1967 (Ypsilanti, Michigan, USA). Projektet rekrutterede 3-4-årige minoritetsbørn fra fattige familier. Programmet bestod af en halvdagsbørnehave, som blev suppleret med et ugentligt hjemmebesøg af omkring 90 minutters varighed, hvor pædagogen motiverede forældrene til at stimulere børnene intellektuelt. Børnegrupperne i dette forsøg var på 20-25 børn med fire pædagoger i hver gruppe (Schweinhart et al., 1993).

I Carolina gennemførtes i årene 1972-1977 et nyt projekt under navnet 'The Abecedarian Project'. Børnene i denne heldagsdaginstitution startede allerede fra 6-ugers-alderen, og projektet varede i 5 år. Også disse børn blev rekrutteret fra fattige familier. Der var ingen hjemmebesøg, som i det første modelforsøg, men en sundhedsplejerskeordning og en madordning. I det første år var gruppestørrelsen 12 børn med fire pædagoger, hvor en pædagog i et 14-dages interval havde ansvaret for tre til fire børn. I barnets andet og tredje år var gruppestørrelsen syv børn med to pædagoger. For de 4-5-årige var der to pædagoger til 12 børn (Campbell & Ramey, 1995; Ramey et al., 1998; Ramey et al., 2000; Ramey & Frances, 1979).

Andre tidligere offentligt finansierede forskningsbaserede børnehaveprogrammer i storskala, fx 'Child-Parent Center Program' fra 1967 i Chicago (Reynolds, 2000) og 'Head Start' fra 1965, var ligeledes forbeholdt særligt udsatte grupper. Programmerne var finansierede som en del af det politiske projekt 'War on Poverty', der blev lanceret af den daværende amerikanske præsident, Lyndon B. Johnson (Currie, 2001).

Blandt forskerne var der forskellige opfattelser af, hvad det var, der skabte den registrerede reduktion i børnenes IQ. Noget man næsten udelukkende fandt hos børn, der levede i fattigdom. Nogle mente, at det var den sociale og kulturelle deprivation, som var knyttet til fattigdommen i de lokalsamfund, hvor børnene voksede op (Heber & Conry, 1968), mens andre var af den opfattelse, at børnenes mentale retardering skyldtes opvækst i familier, hvor mødrene selv var retarderede (Garber et al., 1991). De efterfølgende undersøgelser viste, at der var en nøje sammenhæng mellem mødrenes IQ og børnenes IQ, således at langt den overvejende del af de børn, der havde en IQ på under 80, også havde en mor med en IQ på under 80.

Forskerne etablerede et modelforsøg, kaldet 'The Milwaukee Project', for at finde ud af, om børnenes retardering skyldtes den mangelfulde stimulation i hjemmet, og om børnene således kunne støttes i en heldagsbørnehave, fra de var helt små, således at de kunne klare sig på linje med deres jævnaldrende, når de skulle starte i skolen (Garber, 1988; Garber et al., 1991; Garber & Hodge, 1989).

'The Milwaukee Project' havde gode normeringer. Mens barnet var 3-10 måneder, var der én voksen til et barn, og afhængig af barnets udvikling blev normeringen gradvist ændret fra 1:1, 1:2 og 1:3, indtil barnet var 24 måneder. Der var et tilsvarende intensivt stimulations-

program, som efterhånden, som barnet udviklede sig, ændredes til det højkvalitets-børnehaveprogram, som man også havde i de øvrige modelforsøg på dette tidspunkt. I 'The Milwaukee Project' indgik også et forældretræningsprogram og et program, der skulle støtte forældrene i at få en erhvervsmæssig uddannelse (Garber & Hodge, 1989).

DE FØRSTE MODELEKSPERIMENTER

Det er især fem modeleksperimenter, der har givet solide erfaringer, fordi de er udført meget omhyggeligt som randomiserede kontrollerede forsøg (Brooks-Gunn, 1994b; Campbell et al., 2008; Garber, 1988; Garber et al., 1991; Garber & Hodge, 1989; Schweinhart et al., 1993; Wasik et al., 1990). Vi har fundet frem til disse undersøgelser gennem en tidligere og meget omfattende systematisk litteratursøgning, vi har foretaget, og som er blevet ajourført med denne litteraturgennemgang. Disse fem undersøgelser viser, at børnehaven kan have stor betydning for børnenes udviklingsmuligheder både på kort og længere sigt. Selvom disse modelbørnehaver kun omfattede relativt få børn, var forskellene så markante, at der ikke kunne være tale om statistiske tilfældigheder.

Man udvalgte i disse forsøg børn, der på forskellig vis levede under udsatte forhold, hvor familierne ikke selv kunne betale for en højkvalitetsbørnehave. Børnene i disse undersøgelser var statistisk tilfældigt udvalgt fra fattige områder med henblik på at deltage i forsøget med de nye børnehaver, eller børnene deltog som kontrolgruppe, hvor de blev passet af forældrene selv eller passet i de sædvanlige pasningsformer, der var af meget varierende kvalitet.

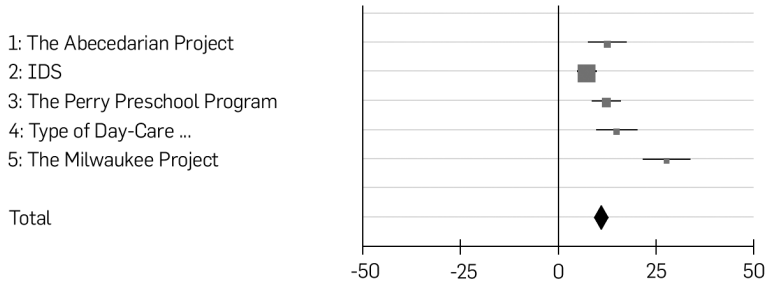
Forskellene mellem dem, der deltog i børnehaveforsøget, og dem, der udgjorde kontrolgrupperne, var bemærkelsesværdige. Ved en alder på omkring 4½ år foretog man en intelligenstag (enten 'Stanford-Binet Intelligence Scale' eller 'McCarthy Scales of Children's Abilities').

Figur 3.1 illustrerer dette i et såkaldt 'forest plot'. Her har man afsat de gennemsnitlige forskelle i IQ mellem eksperimentgruppen og kontrolgruppen (de vandrette bjælker). Firkanten illustrerer antallet af observationer, der ligger bag. Stregens længde angiver usikkerheden, hvor man estimerer, at den sande værdi med 95 procents sandsynlighed ligger inden for stregens interval. Dette ses også angivet med tal i de firkantede parenteser (95 % KI) i tabellen.

FIGUR 3.1

Forskelle i gennemsnitlig IQ ved 4-5-års-alderen for børn i høj-kvalitetsbørnehave i forhold til kontrolgruppe ('forest plot').

Randomiserede, kontrollerede forsøg.

Projekt	Kvalitetsbørnehave			Kontrolgruppe			Vægt pct.	Gnsn. forskel	KI
	Gnsn. IQ	SD	I alt n	Gnsn. IQ	SD	I alt n			
1. The Abecedarian Project	101,7	11,8	50	89,2	13,4	47	11,8	12,5	(7,5-17,5)
2. IDS	99,2	11,3	260	92	12,4	142	49,5	7,2	(4,7-9,7)
3. The Perry Preschool Program	95,5	11,5	58	83,3	10,0	65	20,4	12,2	(8,4-16,0)
4. Type of Day-Care ...	101,4	10,1	61	86,5	10,5	19	10,4	14,9	(9,5-20,3)
5. The Milwaukee Project	121,5	8,5	17	93,9	10,1	18	7,9	27,6	(21,4-33,8)
I alt			446			291	100,0	11,3	(9,5-13,0)

Anm.: KI angiver 95-procents-konfidensintervallet for estimatet i den foranstående kolonne. Heterogenitet: $\chi^2 = 39,63$; frihedsgrader (df) = 4 ($P < 0,00001$); $I^2 = 90$ pct. Test for samlet effekt: $Z = 12,75$ ($P < 0,00001$). Den nederste linje angiver den sammenvejede samlede effekt af børnehaveindsatsen i de fem forsøg med angivelse af sikkerhedsgrænser (Lipsey & Wilson, 2001).

Kilde: Tallene på figuren henviser til følgende undersøgelser: 1. 'The Abecedarian Project' (Campbell et al., 2001; Ramey & Frances, 1979), 2. 'The Institute for Developmental Studies (IDS)' (Deutsch et al., 1971; Deutsch et al., 1974), 3. 'The Perry Preschool Program' (Schweinhart et al., 1993), 4. 'Type of Day-Care and Preschool Intellectual Development in Disadvantaged Children' (Burchinal et al., 1989) og 5. 'The Milwaukee Project' (Garber, 1988; Garber et al., 1991; Garber & Hodge, 1989).

Man kan således se, at selvom undersøgelse nummer 1 ('The Abecedarian Project') kun består af i alt 97 børn – 50 børn i børnehaven

og 47 i kontrolgruppen – så er forskellene alligevel signifikante, idet den gennemsnitlige forskel mellem børnehavebørnene og kontrolgruppen er større end 0. Undersøgelse nummer 3 ('The Perry Preschool Program') består af 123 børn. Ligeledes her er forskellen mellem børnehavebørnene og kontrolgruppen signifikant forskellig fra nul, og den gennemsnitlige gevinst er også her estimeret til 12 point (Schweinhart et al., 1993).

I undersøgelse nummer 5, 'The Milwaukee Project', som ligeledes består af et relativt lille antal børn (35), er forskellene markante. I gennemsnit fik disse børn øget deres IQ med 27,6 (KI:21-34) point. Disse børn var udvalgt anderledes end de øvrige, idet man i denne undersøgelse havde udvalgt børn, der kom fra særligt udsatte familier, som var fattige, oftest børn af enlige mødre, hvor mødrene havde fået en ringe skoleuddannelse, og kun mødre med en relativ lav IQ (mindre end 75) var blevet udtaget til såvel eksperimentgruppen som kontrolgruppen. Grunden til, at man havde valgt disse børn specielt ud, var, at man ville undersøge, hvor meget man kunne hjælpe børnene ved at give dem mulighed for at komme i en børnehave af høj kvalitet. Fra tidligere undersøgelser vidste man, at der var en meget høj risiko for, at disse børn ville blive mentalt retarderede, hvis man intet foretog sig for at støtte børnene og deres familier. Dette modelforsøg indeholdt den mest intensive indsats i børnenes første 5 år (Garber, 1988; Garber et al., 1991; Garber & Hodge, 1989).

Alle modelforsøgene viser hver for sig signifikante resultater, selvom der for nogle af forsøgene er tale om relativt få børn. Ser man på alle undersøgelserne under et (figur 3.1), viser vores metaanalyse¹, at børn, der kommer i en højkvalitetsbørnehave, kan forvente en forøget IQ med omkring 11 point i gennemsnit (KI: 9,5-13,0). Eller med andre ord: Hvis børnene i kontrolgruppen opnåede en IQ på 89 i gennemsnit, så opnåede de børn, der kom i børnehave, en IQ på 100 i gennemsnit. Det skal her erindres, at de to grupper – på grund af udvælgelsesmetoden – var ens som udgangspunkt, inden forsøget blev iværksat.

De fem modelundersøgelser er som nævnt fremkommet efter en tidligere omfattende systematisk litteratursøgning. De er medtaget på grund af den måde eksperimenterne blev gennemført på. Man kan derfor med ret stor sikkerhed slutte, at disse børns deltagelse i børnehaven gav

1. Der er foretaget en sammenvævning af undersøgelserne ved en statistisk metode 'fixed effect'. En nærmere redegørelse for metoden findes hos Lipsey & Wilson (Lipsey & Wilson, 2001). Der er anvendt RevMan 5 udarbejdet af Cochrane Collaborations software (RevMan, 2008).

dem en væsentlig kognitiv gevinst, der gjorde, at de ikke haltedede bagefter deres kammerater ved skolestart. Resultaterne understøttes af en række kvasi-eksperimentelle undersøgelser af en tidlig børnehavindsats i England, USA og Sverige. I disse undersøgelser har man fundet tilsvarende signifikante kognitive resultater for børn i 5-6-årsalderen (Andersson, 1986; Andersson, 1992; Gormley et al., 2005; Gormley & Phillips, 2005; Karoly et al., 2005; Reynolds, 1995; Reynolds, 1997; Sylva et al., 2004).

En række forskningsrapporter og videnskabelige artikler omhandler nogle undersøgelser, hvor forskerne har fulgt børnene, til de blev teenagere og voksne og i et enkelt tilfælde, 'The High/Scope Perry Preschool Program', helt op til 40-års-alderen (Belfield et al., 2006; Schweinhart et al., 1993; Schweinhart et al., 2005).

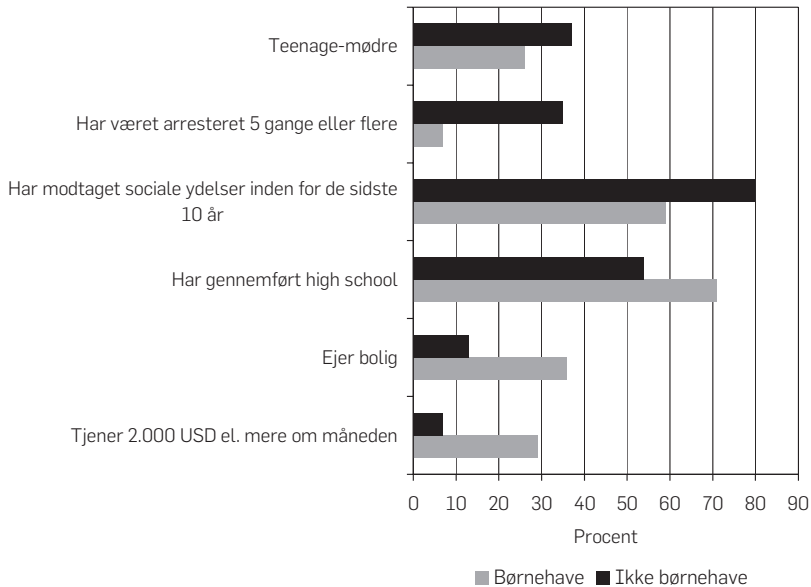
Undersøgelserne dokumenterede såvel kortvarige kognitive effekter, fx på børnenes IQ, men også deres sociale, adfærdsmæssige og emotionelle udvikling var forbedret ved skolestart. Ligesom deres uddannelsesresultater senere i skolen blev bedre, de undgik specialundervisning, og færre måtte gå en klasse om (se fx Campbell & Ramey, 1995). I de undersøgelser, der fulgte børnene i længere tid, kunne forskerne observere, at børnehavebørnene klarede sig efterfølgende bedre på arbejdsmarkedet, flere fik en erhvervsmæssig uddannelse og bedre indkomst, færre blev kriminelle og færre røg hash som teenagere og unge voksne. De unges erhvervsmæssige chancer var bedre, færre blev arbejdsløse, ligesom færre levede af overførselsindkomster i en ung alder (se figur 3.2) sammenlignet med deres jævnaldrende, der kom fra dårlige opvækstvilkår uden at have fået denne mulighed for pasning i en højkvalitetsbørnehave (Berrueta-Clement et al., 1984; Campbell et al., 2008; Nores et al., 2005; Reynolds et al., 2007; Schweinhart et al., 1993; Zoritch et al., 1998).

En af de undersøgelser, der fulgte børnene helt op i voksenalderen, viste således, at flere af dem, der havde gået i en højkvalitetsbørnehave, fik en 'high school'-eksamen (figur 3.2). De fik endvidere en højere indtjening, flere af dem blev boligejere, undgik i højere grad at blive afhængig af overførselsindkomster, færre af pigerne blev teenagemødre, og de unge undgik også i højere grad at blive arresteret for kriminalitet sammenlignet med deres jævnaldrende, der på grund af lodtrækningsforsøget ikke havde fået tilbuddet om en højkvalitets-

børnehave² (Barnett & Belfield, 2006; Campbell et al., 2002; Reynolds et al., 2001; Reynolds et al., 2007; Schweinhart et al., 1993).

FIGUR 3.2

Langvarige effekter af modelforsøget: 'The High/Scope Perry Pre-school Program'. Forskelle i levestandarder mv. for 27-årige, der som børn henholdsvis blev udtaget til at gå i en kvalitetsbørnehave, og som kontrolgruppe ikke blev tilbudt pasning. Procent.

Kilde: Barnett & Belfield, 2006; Schweinhart et al., 1993.

I de længerevarende forsøg, hvor man fulgte børnene helt op i voksenalderen, fandt man endvidere også færre depressive symptomer blandt dem, der havde været i en højkvalitetsbørnehave (McLaughlin et al., 2007; Reynolds et al., 2007; Smokowski, 2004). Sammenhæng mellem pasning i en højkvalitetsbørnehave og en, om end mindre, reduktion i depressive symptomer i voksenalderen er ikke påvist tidligere. Disse undersøgelsesresultater bør derfor give anledning til yderligere

2. Børnene i kontrolgruppen havde på grund af familiens dårlige økonomi ikke mulighed for at komme i en anden børnehave, og de blev som oftest passet hjemme i stedet.

undersøgelser af, på hvilken måde denne sammenhæng kunne være opstået (Narendorf, 2008; Reynolds, 2008).

Man antager, at forklaringen på de signifikante langvarige effekter er, at børnene i disse undersøgelser kom fra fattige områder med mange sociale problemer. For disse børn kunne en højkvalitetsbørnehave mindske effekten af et belastende opvækstmiljø og bidrage til udvikling af modstandskraft ('resiliens'). Barnets pasning i daginstitutionen betød også, at mange af mødrene fik mulighed for at få arbejde og dermed få en erhvervsmæssig indkomst og den anerkendelse, der følger med.

Især nævnes følgende forhold, der kan forklare, hvorfor man iagttaget disse længerevarende effekter: for det første barnets skoleparathed, motivation og nygerrighed. For det andet nævnes, at børnene fra højkvalitetsbørnehaverne var bedre tilpassede i skolen, undgik nedrykning og ikke havde behov for specialundervisning. For det tredje nævnes forældreinvolvering som en faktor, der ofte optræder i flere af højkvalitetsbørnehaverne (Reynolds et al., 2001). Især forbliver effekten mere langvarig også i storskalaforsøgene, hvis børnene fortsætter fra børnehaven i højkvalitetsskoler (Currie & Thomas, 2000; Reynolds, 2000; Reynolds et al., 2004; Reynolds & Temple, 2005).

Disse resultater understøtter en tidligere metaanalyse, der sammenholdt resultaterne fra en række undersøgelser. Analysen viste, at de unge, der havde været i en højkvalitetsbørnehave, senere havde bedre uddannelses- og erhvervschancer. Interview med de unge selv afslørede, at færre af de unge, der havde været i højkvalitetsbørnehave, havde haft brug for specialundervisning, og flere havde en mere positiv holdning til deres skolegang. Forskerne konkluderede, at børnehavens store langvarige effekt på børnenes uddannelsesresultater antagelig ikke alene ligger i øgningen af deres intelligens, nygerrighed og motivation, men også i udviklingen af et mere positivt syn på sig selv og deres fremtidsmuligheder. Ved skolestart havde børnehavebørnene en større tiltro til deres egne evner til at lære noget nyt end de børn, der ikke havde været i en højkvalitetsbørnehave (Jowett & Sylva, 1986; Lazar & Darlington, 1982; Sylva, 1999). En række undersøgelser bekræfter dermed de hypoteser, Agnete Diderichsen har fremført (Diderichsen, 1991; Diderichsen, 1997). Således finder Burchinal og kolleger, at de børn, der traditionelt er i fare for at klare sig dårligt i skolen fx pga. fattigdom, eller fordi de tilhører en minoritetsgruppe, bliver påvirket mere af kvaliteten af dagpasningen, end det er tilfældet for andre børn

(Burchinal et al., 2000). Tilsvarende finder Reynolds, at børn med en belastet baggrund som fx fattigdom og sociale problemer har en større fordel af indsatsen i en højkvalitetsbørnehave end de bedre stillede børn (Reynolds, 2000). Her kan det også spille en rolle, at det alternative dagpasningstilbud for de børn, der indgår i kontrolgruppen, antageligt er af meget ringe kvalitet, fordi børnene netop er valgt fra fattige grupper i samfundet.

DEFINITIONEN PÅ EN HØJKVALITETSBØRNEHAVE

Forskningen kan måske ikke angive præcise og færdige løsninger på, hvilke typer af pædagogiske programmer der er mest effektive med hensyn til børns sociale, emotionelle og kognitive udvikling. Det er blandt andet stadig et åbent spørgsmål, hvad der udgør nøglefaktorerne bag de mest effektive programmer, mens der ydermere stadig sker en udvikling af nye pædagogiske prøvede metoder (Reynolds & Temple, 2005). Alligevel kan det være værdifuldt at undersøge de programmer, som har vist sig at have indflydelse på børns emotionelle, kognitive og sociale udvikling.

Hvad var det, der gjorde, at man kunne iagttage både de kortvarige effekter og de langvarige effekter af en indsats i børnehavealderen? De fem undersøgelser (som vi præsenterede i figur 3.1) anvendte nogenlunde *samme indsats* i børnehaverne, dog havde man i nogle undersøgelser også gjort en stor indsats for at inddrage forældrene, så de blev engagerede i barnets fremskridt i børnehaven. Vi vil i kapitel 4 komme tilbage til, hvor stor en betydning forældreinvolveringen har i sig selv.

Børnehavens pædagogiske indsats i de fem modelforsøg er velbeskrevet blandt andet i en række illustrative manualer og videnskabelige publikationer (Bryant et al., 1987; Deutsch, 1966; Deutsch et al., 1971; Hohmann et al., 1979; Schweinhart et al., 1993; Sparling & Lewis, 1984; Wasik et al., 1990; Weikart, 1972; Weikart et al., 1978). Læserne af disse manualer vil antageligt sige, at det til forveksling ligner det, man i dag gør i en god dansk børnehave, men vi har dog ikke fundet undersøgelser, der bestyrker denne antagelse. Den pædagogiske indsats i de fem modelforsøg (se figur 3.1) består af følgende punkter:

- Dagpasningen foregår på et dagpasningscenter (børnehave).
- Personalet er trænet i at gennemføre det pædagogiske program. Pædagogerne har enten en formel træning, der giver dem kendskab til børns udvikling, eller personalet deltager i et igangværende uddannelsesforløb med gruppemøder og jobtræningsaktiviteter, der gør dem i stand til at iagttage og registrere de ændringer i børnenes udvikling, som programmet søger at opnå.
- Programmet har som formål at stimulere børnenes intellektuelle (kognitive), følelsesmæssige og sociale færdigheder samt støtte børneinitierede læringsaktiviteter.
- Programmet understøtter aldersspecifikke aktiviteter, der stimulerer det individuelle barns motoriske, sproglige og kognitive udvikling.
- Programmet fokuserer på barnets ræsonnering og meningsfulde konversation med de voksne og de andre børn samt barnets sociale relationer og sociale udvikling.
- Programmet anvender lærerige lege ('learning games'), som dækker et spektrum af udviklingsfærdigheder organiseret omkring sociale/følelsesmæssige emner og intellektuelle/kreative emner. Pædagogerne introducerer legene efter en observationsperiode og under hensyntagen til det enkelte barns udviklingsstadiet. Det enkelte barns fremskridt vurderes.
- Pædagogerne evner således at observere det enkelte barn systematisk og iagttage barnets udviklingsmæssige fremskridt. Under supervision af en pædagogisk faglig leder bliver der afholdt pædagogmøder, hvor det enkelte barns udviklingsfremskridt tages op. Her diskuterer og forbereder man i fællesskab aktiviteter og lege, som egner sig til undergrupper af børn.

Som det fremgår, er der tale om, at legene og aktiviteterne både er initierede af pædagogerne og af børnene. Ud fra teoretiske overvejelser antages det, at barnet lærer mest af at være aktiv initiativtager, mens pædagogerne i disse børnehaver mere har rollen af at introducere nye aktiviteter og stille faciliteter til rette for de aktiviteter, som passer til børnenes behov og interesser (Weikart, 1972). Programmerne i de fem modelforsøg lagde således vægt på børneinitierede aktiviteter samt barnets ræsonnering og problemløsning i samspil med de andre børn. Denne tilgang står i modsætning til et didaktisk curriculum, hvor pædagogen kommer med instrukser, kommandoer eller stiller spørgsmål,

der er henvendt til hele børnegruppen, og som kun har et rigtigt svar (Hayes et al., 1990).

Senere undersøgelser tyder på, at det non-didaktiske curriculum er mere effektivt med hensyn til at forbedre børnenes problemløsningsfærdigheder og sociale færdigheder. Man finder således en reduktion af gruppens ungdomskriminalitet og forbedring i deres sociale udvikling som teenagere sammenlignet med de unge, der blev udsat for den didaktiske metode (Schweinhart et al., 1986). Resultaterne vakte diskussion, som stadig pågår blandt forskerne om, hvori forskellene mellem de forskellige pædagogiske metoder egentlig bestod (Bereiter, 1986; Goffin & Wilson, 2001).

Man lagde i disse tidlige modelforsøg vægt på, at personalet havde en specialiseret uddannelse som pædagog eller deltog i et uddannelsesforløb på arbejdspladsen, der gav dem mulighed for at vurdere og forstå børnenes behov og udvikling. Endvidere lagde man vægt på personalets mulighed for supervision, hvor de kunne konsultere mere erfarne pædagoger. Endelig var et karakteristikum, som forskerne lagde vægt på, at legeaktiviteterne foregik i en cyklus, der indeholdt en observationsperiode, en iscenesættelse af en legeaktivitet samt en evalueringsperiode, hvor pædagogerne og det øvrige personale indhøstede erfaringer. Denne cyklus var også et bidrag til personalets egen videreuddannelse, idet processen skærpede personalets iagttagelsesevne og erfaring med at implementere aktiviteterne (Bryant et al., 1987).

I modsætning hertil manglede de andre dagpasningsformer tid til at planlægge, reflektere og evaluere; endvidere manglede man i disse undersøgelser supervision af trænede professionelle pædagoger (Bloom, 1997; Fenichel, 1992). En ny dansk undersøgelse har netop gennemført et interventionsforsøg, hvor der sker en efteruddannelse af pædagogerne i en række statistisk tilfældigt udvalgte institutioner ('randomiseret allokering'). Pædagogerne i eksperimentgruppen fik gennem indsatsen mulighed for at sætte sig ind i metoder til at omsætte den sidste nye forskning i praksis med henblik på, hvad der virker, og hvad der ikke virker i indsatser for udsatte børn. Ud fra det givne undervisningsmateriale kunne pædagogerne i eksperimentgruppen efterfølgende vælge at sammensætte deres egen programindsats. Pædagogerne i kontrolgruppen blev ligeledes udtaget randomiseret, men uden at få indblik i den sidste nye forskning på området³ (Jensen et al., 2009b).

3. Resultaterne fra dette forsøg omtales i kapitel 4 under uddannelsesafsnittet.

Et centralt tema i diskussionen om kvalitet i børnehaverne er belyst i en række udenlandske undersøgelser, der viser, at pædagogernes nærvær og lydhørhed kan være af betydning for børnenes udvikling. Jo mere sensibilitet, jo højere scorede børnene i kognitive og sproglige prøver (Mehlbye & Neymark, 1993; Peisner-Feinberg et al., 2001).

I flere af de udenlandske undersøgelser berettes om standardbetingelser og officielle retningslinjer for en række strukturelle krav, som børnehaven må opfylde for at kunne blive drevet legalt og med offentlige tilskud. Kravene har især været udmøntet i let målbare størrelser om strukturforhold, som antages at have betydning for kvaliteten som fx gruppestørrelse, normeringer og pædagogernes kvalifikationer. Disse forhold antages at have indflydelse på gennemførelsen af det pædagogiske program og pædagogens muligheder for at blive lydhør og sensitiv over for børnenes behov på baggrund af en erhvervet indsigt i børns sociale, kognitive og følelsesmæssige udvikling (Currie, 2001; Frede, 1995).

Pædagogernes indsigt i børnenes udvikling og deres sensibilitet og lydhørhed over for børnenes ytringer er antagelig de *procesfaktorer*, der har størst indflydelse på børnenes udvikling, men som er vanskeligst at regulere. De *strukturelle faktorer*, som fx gruppestørrelse, normeringer, pædagogernes uddannelse (og videreuddannelse), omgivelser samt miljøforhold er antagelig lettere at regulere, og de har betydning for muligheden for at gennemføre et højkvalitetsprogram (Currie, 2001). De strukturelle forhold kan understøtte processen med gennemførelsen af det pædagogiske program, mens alt for ringe strukturelle betingelser kan vanskeliggøre eller helt umuliggøre en sådan gennemførelse. Det er også baggrunden for, at man i en række undersøgelser finder sammenhænge mellem procesforholdene og strukturforholdene (Currie, 2001).

En litteraturgennemgang af en række undersøgelser viser således, at en god normering vs. en dårlig normering påvirker relationerne mellem pædagoger og børn og mellem børnene indbyrdes. Man finder således, at pædagogerne er mere støttende, varme, socialt stimulerende og sensitive over for børnenes ytringer i de børnehaver, der har en relativt bedre normering (Vandell, 2004).

Et af de emner, der har optaget forskerne, er, om der findes et optimalt tidspunkt for barnets start i dagpasningen. Der har blandt andet været udtrykt bekymring for, at en for tidlig start og en for lang dag i daginstitution kunne være skadelig for barnets udvikling og hindre udviklingen af en sikker tilknytning til forældrene (Belsky, 2001).

Baggrunden for denne bekymring var et omfattende arbejde af Bowlby, som havde fundet, at børn, der blev afskåret fra forældrenes omsorg, fx i forbindelse med anbringelse på en døgninstitution, fik alvorlige følelsesmæssige skader⁴. Når disse børn blev lidt større, var deres skolepræstationer desuden relativt ringe. Flere undersøgelser fra forskellige lande viste det samme nedslående resultat: Både den motoriske, følelsesmæssige og sproglige udvikling samt børnenes immunforsvar og appetit blev tydeligvis påvirket af institutionsopholdet.

Man lagde stor vægt på renlighed på døgninstitutionerne, men kun lidt vægt på børnenes psykologiske behov. I disse upersonlige institutioner var den eneste kontakt, spædbørnene oplevede med et andet menneske, når det skulle vaskes, skiftes og makes. Barnet oplevede mange skift i personale, som blev direkte opfordret til ikke at knytte sig personligt til børnene (Zeanah & Emde, 1994). Børn, der derimod enten blev genforenet med deres egne forældre, blev overladt til plejeforældre (adoptivforældre) eller fik en 'modersubstitut', genvandt til gengæld hurtigt det tabte terræn. På samme måde kunne man iagttagende en tydelig forbedring hos de småbørn, der boede på institution og blev passet med personlig omsorg af den samme person i stedet for flere forskellige.

Andre senere undersøgelser har i tråd med Bowlby fundet, at en usikker tilknytning til forældrene tidligt i livet hænger sammen med senere adfærdsvanskeligheder og et lavere selvværd. Børnene stoledede i mindre grad på sig selv og var mindre nysgerrige i forhold til deres omgivelser (Zeanah & Emde, 1994). Bowlbys teori om tilknytning resulterede i, at hospitalsrutiner blev ændret, så man i dag i vid udstrækning undgår at adskille forældre og mindre børn, men Bowlbys forskningsresultater blev også overført til dagpasningsområdet. På grundlag af resultater fra et omfattende studie fremsatte Belsky en 'doseringshypotese' om, at mange timers dagpasning igennem flere års kombineret dagpasning, som starter meget tidligt i barnets liv, kan skade barnets sociale, emotionelle og kognitive færdigheder. Belsky fandt i egne og andres undersøgelser, at børn, som blev passet mere end 30 timer om ugen i deres første leveår, havde en forøget risiko for usikker tilknytning til moren (Belsky, 2001). Belsky havde i disse første analyser endnu ikke inddraget

4. Bowlby's undersøgelser omfattede studier af døgninstitutioner, herunder børn af mødre i fængsel og børn, der midlertidigt var adskilt fra deres mødre enten som følge af deres eget eller deres mødres hospitalsophold samt studier af engelske børn, der under anden verdenskrigs luftbombardementer blev evakueret fra London (Goldthorpe, 1987).

oplysninger om dagpasningens kvalitet, men fandt støtte i en retrospektiv undersøgelse af tidlig pasning i Texas. Her fandt man, at børn, der kom tidligt og længe i dagpasning, klarerede sig dårligere på en række parametre. Børnene var mere frygtssomme, mindre åbne, mindre nysgerrige og mindre glade end deres jævnaldrende. Da Texas var kendt for at have minimale standarder for dagpasning, tilskrev forskerne de dårlige resultater pasningens dårlige kvalitet.

Andre undersøgelser gav modstridende resultater (Lamb, 1998). En svensk undersøgelse viste fx, at netop de børn, der startede tidligt, senere klarede sig bedre i skolen med hensyn til sociale kompetencer, sproglige færdigheder og skolefærdigheder end de øvrige børn (Andersson, 1986; Andersson, 1992; Andersson, 1994a). Resultaterne fra denne undersøgelse fik en række forskere med erfaring i internationale sammenligninger til at fremsætte hypotesen om, at det måtte være den højere dagpasningskvalitet i Sverige (veluddannet personale, normeringer mv.), der gjorde udslaget (Hennessy et al., 1992).

Problemet ved de hidtidige analyser var, at netop børn, der kom fra ressourcetsvage familier i nogle lande som fx USA, også var overladt til dagpasning af meget ringe kvalitet. De nye analyser af de amerikanske data viste da også, at man ikke kunne finde belæg for doseringshypotesen, idet man fandt, at kvaliteten af forældrenes omsorg og kvaliteten af børnehaven var de mest konsistente prædiktorer for barnets udvikling, mens tidspunkt for start i børneinstitutionen og omfanget af børnehavepasningen ikke havde sammenhæng med barnets udvikling (NICHD, 1998).

På baggrund af de hidtidige undersøgelser har vi derfor især koncentreret vores forskningsoversigt om at belyse en række strukturelle parametre vedrørende børnehavens kvalitet, som må antages at have en sammenhæng med børns følelsesmæssige, kognitive og sociale udvikling på kort og længere sigt. Valget faldt på følgende liste af variable, som vil danne udgangspunkt for vores videre undersøgelse af kvalitet i en daginstitution (se kapitel 4):

- normeringer
- personalets uddannelse
- aktiviteter
- de fysiske omgivelser
- forældreinddragelse
- alder ved start

- længden af den daglige pasning
- omgivelser og miljøforhold.

BØRNEHAVENS KVALITETSPARAMETRE

Udviklingen i småbørnsmødrenes erhvervsmæssige beskæftigelse i Danmark har – ligesom i de øvrige nordiske lande – været usædvanlig sammenlignet med andre europæiske lande og USA. I midten af 1960'erne var omkring to tredjedele af småbørnsmødrene⁵ i Danmark hjemmegående husmødre. I midten af 1980'erne var andelen reduceret til under 10 pct., og i dag er tallet nede på omkring 1-2 pct. I dag fastholder småbørnsmødrene erhvervsarbejdet, når de får børn, blandt andet med støtte i en væsentlig udvidet orlovsordning samt dagpasningsgaranti. Desuden har begge småbørnsforældrene ofte fuldtidsarbejde (Christoffersen, 2004).

En opgørelse i midten af 1980'erne viste, at selvom over 90 pct. af småbørnsmødrene var tilknyttet arbejdsmarkedet, var det kun lidt over halvdelen af førskolebørnene, der havde en offentlig dagpasning. Forældrene var nødt til at finde uregulerede, private ordninger, fx hos en privat dagplejer, bedsteforældre eller ”ung pige”. Alternativt måtte forældrene selv passe barnet på skift (Christoffersen et al., 1987). En situation, der på mange måder minder om situationen, som den er i dag i mange OECD-lande uden for Skandinavien.

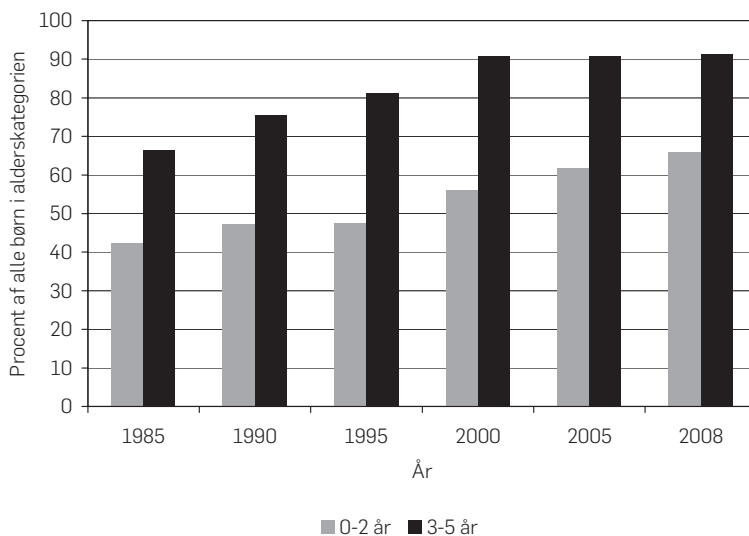
Som det ses af figur 4.1, har dækningsgraden af dagpasning været stigende i Danmark siden 1985. Ifølge opgørelser fra Danmarks

5. Ved småbørnsmødre forstås her kvinder med mindst et barn under 7 år.

Statistik blev 66 pct. af alle 0-2-årige passet i en dagpasningsordning i 2008, mens det samme gjorde sig gældende for hele 91 pct. af alle de 3-5-årige. I dette tilfælde er ”dagpasning” defineret som en offentligt støttet børnehave, vuggestue, aldersintegreret institution eller dagpleje. Fritidshjem og skolefritidsordninger er således ikke medtaget, da de også henvender sig til større børn. Såfremt de var medtaget, ville dækningsgraden være højere.

FIGUR 4.1

Dækningsgraden af dagpasning i Danmark for henholdsvis alle 0-2-årige og alle 3-5-årige, 1985-2008. Procent.

Anm.: Dagpasning dækker: dagpleje, vuggestuer, børnehaver samt aldersintegrerede institutioner. Efter 2004 er data for dagpasning opgjort i efteråret og ikke i januar som før. På grund af sæsonvariation i dagpasning skal man derfor være forsigtig med at sammenligne data før og efter 2004.

Kilde: Danmarks Statistik: Statistiske efterretninger, Nyt fra Danmarks Statistik samt tidsserierne BEF5 og BEF1A.

For de 0-2-årige, som blev passet ude i 2008, blev 49 pct. passet af en privat dagplejer, mens 39 pct. gik i en aldersintegreret institution, og kun 9 pct. i en ren vuggestue. Blandt de 3-5-årige, som blev passet ude i 2008, gik 52 pct. i en aldersintegreret institution, mens 48 pct. gik i børnehave. Blandt de 0-2-årige er det altså langt over halvdelen, som oplever at blive

passet ude, mens næsten alle børn i alderen 3-5 år er knyttet til en dagpasningsordning. Således bliver næsten alle børn i Danmark på et tidspunkt berørt af de forbedringer eller forringelser, der sker med kvaliteten på området. Der mangler imidlertid landsdækkende undersøgelser af kvalitetsudviklingen i de danske børneinstitutioner og af, hvordan eventuelle ændringer af kvalitetsforholdene kan påvirke børnenes kognitive, følelsesmæssige og sociale udvikling.

I SFT's Børneforløbsundersøgelse fra 2007 blev der trukket en repræsentativ stikprøve på ca. 6.000 danske børn født i efteråret 1995. En af konklusionerne var, at pasning i daginstitution, når barnet var 3 år gammelt, ingen negative effekter havde på barnets følelsesmæssigt og socialt, når det var 7 år – sammenlignet med pasning i hjemmet. Derimod havde dagpleje en signifikant negativ effekt på drenge, hvis mødre havde en lav uddannelse. De negative effekter var her opgjort som forældrenes vurderinger af barnets følelsesmæssige symptomer, problematisk opførsel, hyperaktivitet eller problemer med koncentration samt problemer med jævnaldrende (Gupta & Simonsen, 2007). Disse resultater ansporer til en dybere analyse af, hvilke tiltag der virker og ikke virker i dagpasningen samt om der, hvis man ser omvendt på problemstillingen, er fundet deciderede positive effekter af dagpasning.

En stor del af den tilgængelige forskningslitteratur inden for området er fra USA og England. Her fokuserer man traditionelt mere på interventioner til risikogrupper, idet man ofte undersøger dagpasning som en støttende indsats, der har til formål at sikre børn fra risikogrupper samme udviklingsmuligheder som deres jævnaldrende. Med risikogruppe menes ofte fattige børn, hvis forældre har en lav eller ingen uddannelse, og som ofte tilhører en etnisk minoritet. Der findes derfor langt mindre forskningslitteratur om indsatser til børn fra middelklassen eller de mere velstillede familier (Barnett & Belfield, 2006). Selvom de internationale forskningsresultater således kan bringe inspiration og udvide vores forståelse om de mekanismer, der er på spil, kan de ikke ukritisk overføres direkte til en dansk kontekst. Det skyldes blandt andet, at Danmark kulturelt og socialt er anderledes end USA og England på en række punkter, som fx klasseforskelle, socioøkonomiske uligheder etc. Der er imidlertid også mange ligheder mellem de forskningsmæssige problemstillinger, som behandles i den udenlandske litteratur, som gør det muligt at overføre erfaringer fra, hvad der virker,

og hvad der ikke virker som forbedringer og forringelser af kvaliteten i børneinstitutionen.

KVALITETSPARAMETRE

Vi har valgt at dele kvalitet op i forskellige parametre:

- normeringen af børn pr. voksen
- personalets uddannelse
- hvilke aktiviteter der foregår i institutionen
- de fysiske omgivelser
- i hvor høj grad barnets forældre eller andre primære omsorgsgivere inddrages.

Det skal bemærkes, at flere af disse parametre er strukturvariable, som er nemme at måle. Tanken bag dette er dog, at strukturerne påvirker processerne i dagpasningen og dermed det enkelte barns udvikling og velbefindende (Howes et al., 1992). Idet de fem underkategorier er forbundet og typisk vil påvirke hinanden, behandler mange af de gennemgåede artikler flere af kategorierne simultant. Det vil præge denne gennemgang, som derfor måske kan virke flydende i sin struktur, men vi undgår på denne måde gentagelser af de enkelte artikler.

BETYDNINGEN AF PERSONALENORMERINGEN

Den generelle konklusion fra forskningen tyder på, at antallet af børn pr. voksen har betydning for kvaliteten af daginstitutionerne. Har personalet tid og overskud til at lære det enkelte barns behov at kende, har det positive konsekvenser for barnet på lang sigt. Disse forhold kræver til gengæld en barn-voksen ratio, som ikke er for høj (Frede, 1995). En række undersøgelser viser, at gode normeringer i børnehaven hænger positivt sammen med børnenes senere skolepræstationer. Færre af børnene skulle gå en klasse om, og de fik bedre læsefærdigheder i skolen (Currie & Neidell, 2007).

Det er sjældent, at der gennemføres kontrollerede randomiserede forsøg med personalenormeringer i børnehaver. I et amerikansk forsøg allokerede man 3-4-årige børn tilfældigt i 29 børnehaver, som varierede med hensyn til normeringer og personalets

uddannelse (sidstnævnte dækkes i afsnittet 'Betydningen af personalets uddannelse' senere i kapitlet) (Ruopp et al., 1979). Man sammenlignede børnene med hensyn til sproglige færdigheder, konflikter med kammerater, samarbejdsevner mv. efter en nímåneders periode. Normeringerne var henholdsvis 7 børn pr. voksen og 4 børn pr. voksen. Der var tydelige gevinster for de børn, der havde fået mere uddannet personale og bedre normeringer. Børnene i de mindre gruppestørrelser var mere samarbejdende, mindre aggressive, fik et større ordforråd og fik større almindelig viden end de børn, der havde fået den ringere normering (Károly et al., 2005; Ruopp et al., 1979).

En undersøgelse af effekterne af dagpasningskvalitet på 414 børn mellem 14 og 54 måneder, fordelt på 233 børnegrupper i USA, forsøgte at finde grænsen for, hvornår normeringen blev problematisk for børnene eller lagde bånd på deres udvikling i forhold til en anden gruppe af børn, som blev passet på steder med en bedre normering. Forskerne fandt, at spædbørn (under 2 år), "tumlinge" (2 til 3 år), samt børnehavnebørn (3 til 4½ år) havde en større sandsynlighed for at blive passet på steder, som af forskerne blev vurderet til at være 'gode' eller 'meget gode' med hensyn til omsorg og alderssvarende aktiviteter, hvis normeringerne var på hhv. 1:3 eller færre børn pr. voksen, 1:4 eller færre samt 1:9 eller færre. Børnehavebørnene havde desuden en øget sandsynlighed for at blive passet på steder, som blev vurderet til at være 'meget gode' med hensyn til omsorg, hvis antallet af børn faldt til 8 pr. voksen. Som eksempel nævnes, at mindst 50 pct. af børnene blev passet på steder, hvor omsorgen blev vurderet til at være utilstrækkelig, hvis der var 5 eller flere spædbørn pr. voksen, samt 9 eller flere "tumlinge" og "børnehavebørn" pr. voksen. Børn, som blev passet på stuer, hvor normeringen var god, havde således en bedre tilknytning til de voksne og deltog i mere alderssvarende og udviklende aktiviteter. De var også mere kompetente i samspillet med deres jævnaldrende og mere socialt rettet mod både jævnaldrende og voksne (Howes et al., 1992). I en forskningsoversigt, omhandlende institutionsbaserede indsatser til fattige børn mellem 3 og 5 år, ses det ligeledes, at disse kvalitetsinstitutioner, som alle havde positive langsigtede effekter på børnenes sociale og kognitive udvikling, havde 8 børn eller derunder pr. voksen (Frede, 1995).

Phillips et al. undersøgte data fra 1988-89 fra 104 amerikanske vuggestuer, børnehaver og børnehaveklasser. Især vuggestuerne og

børnehaverne er interessante for denne gennemgang, og her kunne det observeres, at institutionernes kvalitet målt på blandt andet sundhed, sikkerhed, legetøj/-redskaber, aktiviteter i løbet af dagen samt interaktionen mellem barn og voksen influeredes positivt af en lavere barn-til-voksen ratio samt personalets uddannelse (Phillips, 2000). I litteraturgennemgangen hos Bradley og Vandell ses, at færre børn pr. voksen og mindre børnegrupper medførte mere stimulerende, støttende og mindre restriktiv og ”management-præget” pasning, idet der var bedre mulighed for at imødekomme det enkelte barns behov. Færre børn pr. voksen førte i det omtalte studium desuden til mindre apatiske og ulykkelige børn (Bradley & Vandell, 2007).

Der er også forskning, der viser, at børn bliver stressede, når personalenormeringen er lav. En metode, til at vurdere om en person er stresset, er ved at måle kortisol-niveauet i dennes spyt. Et studie af franske og ungarske dagpasningssteder undersøgte dette og fandt, at en lavere barn-til-voksen ratio medførte lavere kortisol-niveau i børnenes spyt (Papero, 2005). I modsætning til fx adrenalin har kortisol en langsigtsvirkning og påvirker især den del af hjernen, som er central for hukommelse og indlæring (Zlotnik, 2001). En svensk undersøgelse af 2½-4½-årige børn understøtter resultatet om sammenhængen mellem normeringer og stress efter at have målt øgede mængder af stresshormonerne adrenalin og noradrenalin i børnenes urin efter en ændret normering fra tre til fem børn pr. voksen. Den ændrede normering øgede forekomsten af adfærdsforstyrrelser og konflikter og resulterede i en mindsket trivsel. Ændringer i personaletætheden havde særligt betydning for ængstelige og hæmmede børn. Den ændrede normering gav samtidig en fordobling af personalets sygefravær (Cederblad & Höök, 1980; Hestbæk & Christoffersen, 2002). En langvarig koncentration af blandt andet noradrenalin giver neuropsykologiske forstyrrelser med hensyn til hukommelse og koncentration, hvilket kan være årsagen til, at støjforurening har negativ indflydelse på diverse kognitive processer (Zlotnik, 2001). Desuden findes en sammenhæng mellem stress og øget risiko for vejrtrækningsbesvær og luftvejsinfektioner hos børn (Gold & Wright, 2005). Højere koncentrationer af stresshormoner over længere tid undertrykker immunsystemet og medfører flere infektionssygdomme og allergier (Zlotnik, 2001).

Det er dog ikke kun antal børn pr. voksen, men også hvor meget plads hvert barn har, som har betydning. I overfyldte institutioner var børnene således mere tilbøjelige til at være aggressive, trække sig tilbage eller være hyperaktive. Derfor anbefaler en undersøgelse at have små private steder, hvor børn kan placere sig, hvis de er trætte, overvældede eller kede af det (Benn et al., 2004; Moore & Sugiyama, 2007).

Det er imidlertid vanskeligt at angive præcise normeringer på grundlag af den eksisterende forskning, men der findes et antal rapporter og artikler, der forsøger at give anbefalinger for kvalitetsstandarder for normeringer mv. (se fx Behrman et al., 1999; Board on Children Youth and Families, 2001; Brooks-Gunn et al., 2000; Karoly et al., 2005). Man kan fx se anbefalinger om, at normeringen for børnehavebørn ikke bør overskride 8 børn pr. voksen for at undgå skadelige virkninger. Men normering er en kontinuerlig kvalitetsparameter, hvor en bedre normering vil skabe mere tid, overskud og ro til at lære det enkelte barns behov at kende samt skabe mulighed for at støtte op om dets udvikling. Der findes således positive, langsigtede sociale, sundhedsmæssige og kognitive konsekvenser af en god normering.

BETYDNINGEN AF PERSONALETS UDDANNELSE

Personalets uddannelse udgør ligeledes en kvalitetsfaktor. Det har positive, langsigtede effekter på barnet, når personalet er trænet til at støtte op om barnets udvikling og til at reflektere over egen adfærd og handlemønster i forhold til barnet (Frede, 1995). Vigtigheden af uddannelse blev også understreget i litteraturgennemgangen hos Bradley og Vandell, som konkluderede, at et personale med højere uddannelse var mere stimulerende og støttende og skabte bedre alderssvarende oplevelser for barnet (Bradley & Vandell, 2007). Bedre uddannelse og normering øger alt andet lige sandsynligheden for et personale, som er mere lyttende og til stede for barnet. Dette underbygges af et studium fra Chicago, som viste, at et højere uddannet personale, samtale og fysisk kontakt mellem barnet og personalet og højtlesning udviklede barnet bedre kognitivt (Clarke-Stewart, 1987; Hennessy et al., 1992; Hestbæk & Christoffersen, 2002). I det tidligere nævnte randomiserede amerikanske forsøg med 3-4-årige børn i 29 børnehaver, klarede de børn, der havde fået uddannet personale, sig desuden relativt bedre med hensyn til samarbejdende adfærd, tålmodighed og koncentrationsevne samt på mål for skoleparathed (Karoly et al., 2005; Ruopp et al., 1979).

Resultaterne om personalets uddannelse er dog ikke uden diskussion, som en analyse af amerikanske 'før-skoler' viser. 'Før-skole' er et program, som er rettet mod at gøre børn i ca. fireårsalderen parate til børnehaveklasse, og som ofte indeholder et vist pensum i matematik og læsning. Selvom institutionerne dermed ikke er fuldstændigt sammenlignelige med danske institutioner, er resultatet af undersøgelsen interessant, også i en dansk kontekst. I studiet blev klasselokalerne observeret og inddelt efter det følelsesmæssige og sociale klima, dvs. alt efter hvor støttende, engagerede og sensitive lærerne var. Det viste sig, at personalets erfaring var den primære kilde til at skabe et godt miljø, mens det var sværere at udtale sig om effekten af lærerens uddannelsesniveau. Som forfatterne selv understreger, siger undersøgelsen dog intet om effekterne af de forskellige følelsesmæssige og sociale klimaer på børnene og deres udvikling og kan derfor ikke bruges til at afvise uddannelsens betydning (LoCasale-Crouch et al., 2007).

Man kan ligeledes overveje, hvilken vej kausaliteten går. Således må det være plausibelt at antage, at gruppen af nyuddannede pædagoger både indeholder personer, som er glade for faget, og andre, som skal til at opdage, at branchen ikke er noget for dem. Som tiden går, må det forventes, at de utilfredse falder fra, således at pædagoger med megen erfaring er dem, som er tilfredse med og engagerede i deres job. Dette må forventes at have en afsmittende effekt på deres adfærd over for børnene.

Det kan derfor være værdifuldt at henvise til en ny dansk undersøgelse, hvor der netop er gennemført et interventionsforsøg med efteruddannelse af pædagogerne i en række udvalgte institutioner (Jensen et al., 2009b). Institutionerne er blevet udvalgt randomiseret. De institutioner, der er blevet udvalgt til kontrolgruppen, har ikke kendskab til den indsats, der gives i eksperimentinstitutionerne. Pædagogerne i eksperimentgruppen får undervisning i metoder til at omsætte den sidste nye forskning i praksis med henblik på, hvad der virker, og hvad der ikke virker i indsatser over for udsatte børn. Forsøget varer i 2 år, men viser allerede, at de børn, der deltager i forsøget, generelt udvikler sig bedre end kontrolgruppens børn med hensyn til standardiserede skalaer for deres sociale, emotionelle og kognitive kompetencer (Jensen et al., 2009b).

Udsatte børns reaktion på en kvalitetsændring, målt ved personalets uddannelse og normering, kan desuden være anderledes end

hos ”gennemsnitsbarnet”. En forskningsoversigt over daginstitutioners betydning for udsatte børn sammenfatter det således, at en bedre normering samt uddannelse af personalet har positiv betydning for de udsatte børns kognitive og sociale udvikling (Petersen, 2008).

Både international og dansk forskning peger således på, at mere uddannelse med en pædagogisk orientering af det personale, som tager sig af børn i dagpasning, har en positiv effekt. Uddannelse samt efteruddannelse gør personalet mere stimulerende og støttende, bedre til at lave alderssvarende aktiviteter samt til at omsætte viden til praksis, hvilket har en effekt på barnets sociale, følelsesmæssige og kognitive udvikling. Der lægges dog også op til ikke at glemme den positive virkning af personalets praktiske erfaring.

AKTIVITETERNES BETYDNING

Som det netop er gennemgået, kan en lavere normering samt et bedre uddannet personale forbedre kontakten mellem barn og voksen. Vigtigheden af børns kontakt med voksne skal ikke undervurderes, idet især samtalen og karakteren af den udvikler børns sproglige færdigheder. I en amerikansk undersøgelse blev 3-årige børn observeret særskilt ialt 20 timer om ugen i forskellige naturlige omgivelser, som barnet var vant til. 3 og 4 år efter blev barnets efterfølgende børnehaveklasselærere spurgt om barnets kompetencer i skolen. Den tankevækkende konklusion var, at adgang til og leg med skoler relevante objekter som bøger, klodser med tal og bogstaver etc. som 3-årig ingen betydning havde for den efterfølgende vurdering af barnets intellektuelle kompetence. Derimod var barnets interesse i at starte en samtale og vedligeholde den forbundet med en bedre vurdering (Tudge et al., 2003). Selvom dette selvfølgelig hænger sammen med lærerens egne karakteristika og præferencer, stiller studiet spørgsmål ved relevansen af fx legetøj med fokus på intellektuel indlæring og understreger vigtigheden af at prioritere tid og plads til samtale mellem barn og voksen i forbindelse med at forberede barnet til skolegang.

Starter et barn skolen med dårlige forudsætninger for succes, er der en stor sandsynlighed for, at det ender i en ond spiral, og barnet dermed aldrig når op på niveau med jævnaldrende børn. En mulighed til at støtte op om udviklingen af barnets ordforråd kan være ved højtlesning, som især kan tænkes at være gavnligt for børn, hvor der tales et andet sprog i hjemmet. I et forsøg med 96 tilfældigt udvalgte

børnehavebørn fra syv skoler blev et højt-læsningsforsøg således testet. Små grupper på tre til fem børn fik læst højt af deres lærer 108 gange i en halv time, fordelt på tyve seksdagescykler, hvor der blev læst to bøger pr. cyklus. Hele forsøget forløb over syv måneder. Til hver historie blev tre nye ord, som var vigtige for forståelsen af historien, udvalgt og specifikt forklaret med synonym. I løbet af hver cyklus blev historierne diskuteret og genfortalt af børnene, alt imens de nye ord blev genopfrisket. Denne gruppe blev sammenlignet med en kontrolgruppe, som ikke fik læst historier, men i stedet blev trænet i lyde og bogstaver.

Resultatet af forsøget viste, at de børn, som havde været med i forsøget, forstod flere af ordene i det eksplicite underviste ordforråd i forhold til kontrolgruppen. Dette gjaldt alle børnene uanset deres ordforråd ved forsøgets start. I modsætning hertil viste forsøget ingen effekt på det ordforråd, som ikke eksplicit var blevet indlært, idet det her var børn med det største initiale ordforråd, som viste størst udvikling på tværs af forsøgs- og kontrolgruppen. Sidstnævnte går, som forfatterne selv nævner, imod tidligere resultater, som viser, at børn lærer ukendte ord ved at blive tilfældigt udsat for dem i en kontekst af historieoplæsning. Dette forklares ved, at der her var tale om en mere langsigtet virkning, idet evalueringen først fandt sted 7 måneder, efter eksperimentet startede, modsat tendensen i tidligere undersøgelser, hvor evalueringerne fandt sted umiddelbart efter interventionen (Coyne et al., 2004). Eksperimentet åbner således mulighed for at hjælpe svage børn på vej ved at give konkrete forslag til, hvordan det kan gøres i en højt-læsnings-situation.

Succes i skolen er til en vis grad defineret af både evner og interesse, og netop skoleparathed er en af de centrale resultatvariable, som undersøgelserne anvender for en succesfuld indsats. I en forskningsgennemgang opsummerer Arnold og Doctoroff, at en måde at styrke børnenes evner og interesser tidligt på er ved at fokusere på børnenes indsats, læring og proces – frem for resultatet af aktiviteten – idet dette styrker børnenes motivation og vedholdenhed (Arnold & Doctoroff, 2003).

Fantuzzo og kolleger fokuserer ligeledes på skoleparathed og konkluderer, at det er vigtigt for barnet i tiden før skolestart at lære sociale evner og at skabe succesfuld kontakt med jævnaldrende for senere at kunne opnå social og skolemæssig succes. En af de primære metoder for barnet at tilegne sig disse kundskaber på er gennem leg med

jævnaldrende, hvor barnet kan afprøve sociale roller og regler (Fantuzzo et al., 1995), og her kommer børnehaven ind som en oplagt arena for denne socialiseringsproces.

En af de aktiviteter, der kendetegner højkvalitetsbørnehaverne, er stimuleringen af barnets motoriske udvikling og dets sociale samt kreative færdigheder. Dette aspekt er blevet taget særskilt op i en randomiseret kontrolleret undersøgelse af effekten af et kreativt danse- og bevægelsesprogram (Lobo & Winsler, 2006). Her blev 40 børn på 3 til 5 år fra projektet 'Head Start' tilfældigt sat i enten en danseklasse eller en kontrolgruppe. Børnene i kontrolgruppen deltog i aktiviteter, som var almindelige for børnene at foretage sig i institutionen. Alle mødtes en halv time to gange om ugen over otte uger. Forældrene til børnene fik beskrevet, hvad forsøget gik ud på, men ikke hvilken gruppe børnene kom i, ligesom personalet blot fik fortalt, at samtlige børn skulle lave noget med dans, bevægelse og andre aktiviteter.

I danseklassen blev børnenes sociale kompetencer tydeligt forbedret i sammenligning med kontrolgruppen (LaFreniere & Dumas, 1996). I den efterfølgende vurdering af børnene, som blev foretaget af forældre og personale, blev gruppen, som havde danset, således vurderet til at have langt bedre sociale færdigheder og mindre problematisk opførsel end tidligere.

Forfatterne foreslår, at en del af forklaringen kan være, at dansen i høj grad var fokuseret på at inkludere børnene, at skabe en god kontakt mellem dem og give dem mere selvværd samt social tryghed. Eftersom alle børnene i Head Start-projektet var i en risikogruppe, fx havde anden etnisk baggrund, sproglige problemer og fattige forældre med lav uddannelse, er det således ikke sikkert, at mere privilegerede børn ville få helt så stor effekt af interventionen (Lobo & Winsler, 2006).

I Dumais' undersøgelse af 22.000 børn på tværs af USA blev det vist, at hvis børn i børnehave- og førsteklasse havde fritidsaktiviteter, som inkluderede dans, musik og atletik, havde de bedre testresultater i læsning mellem 1. og 3. klasse og blev vurderet bedre i matematik af deres 3. klasses-lærere, om end effekten var lille. Til gengæld var effekten større for børn med lav socioøkonomisk status. Dumais har forskellige forslag til forklaringer på denne effekt, blandt andet at den type forældre, som sender deres børn til disse aktiviteter, generelt er mere engagerede i deres børn, og at fritidsinteresserne giver adgang til et gavnligt netværk. Den sidste forklaring, som har størst interesse i en dansk kontekst, er, at

fx dans styrker barnets kreative tænkning samt kognitive evner. Sidstnævnte teori har ifølge Dumais en vis støtte i forskningslitteraturen (Dumais, 2006).

Selvom børn således udvikler sig kreativt under fri leg (se næste afsnit), kan personalet i en institution gøre meget for at støtte op om barnets sproglige og sociale/følelsesmæssige udvikling. Det kan fx ske ved højtlesning og samtale, men også ved en fysisk udfoldelse som dans, som kan styrke barnets kognitive udvikling og sociale inklusion samt selvværd inden for børnegruppen.

BETYDNINGEN AF DE FYSISKE OMGIVELSER

Ifølge Moore og Sugiyama er barnet en aktiv medspiller i sin egen udvikling, og jo mere frihed det har til at udforske, begå fejltrin og lære af disse fejltrin, jo bedre et miljø har barnet at udvikle sig i. På denne måde ses barnets kognitive, sociale og følelsesmæssige udvikling som en dynamisk interaktion mellem barnet og dets omgivelser, herunder de mennesker barnet omgås og de fysiske rammer. Ifølge forfatterne påvirker de fysiske betingelser således børns udvikling ved at støtte op om bestemte typer af opførsel. Det er fx blevet observeret, at legepladser, som var opdagelses-/udforskningsorienterede skabte mere kognitiv leg. Moore og Sugiyama anvendte denne viden til at udvikle en skala, som de frit oversat kaldte 'Skalaen til vurdering af børns fysiske omgivelser' (Children's Physical Environment Rating Scale – CPERS). Med denne skala kan man vurdere og sammenligne de fysiske rammer i blandt andet dagpasningsinstitutioner. Skalaen indeholder 24 spørgsmål fordelt på 14 kategorier, som dækker både indendørs- og udendørsarealer. Skalaens omfang illustrerer dermed kompleksiteten, og hvor mange parametre, der skal tages højde for, hvis man vil vurdere børnehavernes kvalitet med hensyn til fysiske rammer samt disses samspil med barnets udvikling (Benn et al., 2004; Moore & Sugiyama, 2007).

BETYDNINGEN AF FORÆLDREINDDRAGELSE

Jo bedre kontakt, der er mellem dagpasningen og hjemmet, jo hurtigere vil eventuelle problemer kunne tages op, og jo mere kontinuitet, positive følelser og trykthed i forbindelse med pasningen vil barnet opleve. Er der en god kontakt mellem institutionen og forældrene, vil personalet

desuden have bedre forudsætninger for at forstå barnet og dets udvikling og således støtte barnet optimalt (Frede, 1995).

Mange af undersøgelserne omhandler forældres involvering i deres børns skole eller børnehaveklasse, og ikke i dagpasning, hvilket skal holdes for øje. Her kan der dog argumenteres for, at de mekanismer og faktorer i forbindelse med kontakten mellem institution og forældre, som skaber et støttende miljø for et barn i de små klasser, er de samme, som gør sig gældende i et dagpasningsmiljø. Endelig skal det bemærkes, at langt den største del af forskningen er orienteret mod, hvor engagerede forældrene er i barnets uddannelse, og ikke hvor stort fokus institutionen har på at inddrage forældrene. Alt dette skal man være opmærksom på, når de enkelte forskningsresultater gennemgås.

Overordnet set tyder det dog på, at børns intellektuelle og sociale succes i skolen bliver påvirket af, hvor involverede forældrene er (Clements et al., 2004; McWayne et al., 2004; McWayne et al., 2008; Reynolds et al., 2004; Rimm-Kaufman et al., 2003; Seginer, 2006; Turney & Kao, 2009). Samtidig fremgår det, at forældres engagement i skolen dels hænger positivt sammen med deres socioøkonomiske status, og dels ledig tid, idet mødre på deltid er mere engagerede end mødre i fuldtidsarbejde (Turney & Kao, 2009).

I sociologien taler man ofte om sociale klasser, heriblandt arbejderklassen og middelklassen. Selvom opdelingen kan virke lidt grov eller unuanceret, kan den, hvis den ikke tages fuldstændig bogstaveligt, være med til at belyse visse aspekter. I den sociologiske teori er især Bourdieu kendt for sit bidrag om disse sociale klasser og sammenhængen med det, han kalder kulturel kapital. Ifølge Bourdieu giver kulturel kapital en viden om den dominerende kultur og smag og sætter en i stand til at navigere i sociale og faglige sammenhænge på en måde, som er i overensstemmelse med den dominerende kulturs forventning (Bourdieu, 1984; Bourdieu, 1997). Kulturel kapital er dermed medvirkende til at reproducere sociale klasser, idet middelklassen, i modsætning til arbejderklassen, vil opdrage deres børn ud fra de samme værdier, som der bliver sat pris på i diverse institutioner, herunder også uddannelsessystemet og pasningsinstitutioner. Dermed vil middelklassens børn klare sig bedre i forhold til arbejderklassens børn, idet de i højere grad vil være i stand til at afkode signaler og opføre sig på en passende måde.

I Laureaus undersøgelse af skoleklasser konkluderer hun, at middelklassens forældre har mere uformel kontakt med deres børns lærere og klassekammeraters forældre. Denne kontakt gør, at forældrene i højere grad er i stand til at vide, hvad der foregår i deres børns skole, og således stille krav til og forvente det bedste af, hvad skolen kan tilbyde. I modsætning hertil havde arbejderklasseforældre ikke samme uformelle kontakt og dermed netværk (Dumais, 2006; Lareau, 2000).

Turney og Kao har udført en undersøgelse i USA af ca. 13.000 forældre til børn i børnehaveklasse, hvor dataindsamlingen startede i 1998. Konklusionerne fra studiet viste, at immigranter med etnisk minoritetsbaggrund i højere grad end forældre fra majoritetsbefolkningen følte, at der var flere barrierer for at deltage i aktiviteterne på deres barns skole. Barriererne blev blandt andet målt på sprogbarrierer, problemer med at få fri fra arbejde, dårlig tidsmæssig placering af aktiviteterne, ikke at føle sig velkommen og ikke at opfatte det, der foregik, som relevant. Aktiviteterne var selvrapporterede og indeholdt blandt andet forældre-skole-møder, frivilligt arbejde og at møde op til forestillinger, børnene var med i. Konklusionerne i studiet holdt, selv når man tog højde for demografi (fx antal voksne i husholdningen, og om barnet havde søskende etc.) samt socioøkonomisk status. Selv når der i den statistiske analyse blev kontrolleret for forskellige opfattelser af barrierer, deltog 1. generations indvandrere af etnisk minoritet mindre i skolens aktiviteter. Som forfatterne er inde på, var der den mulighed, at disse forældre slet ikke var klar over, at det var meningen, at de skulle være engagerede i deres børns skole, idet denne forventning er kulturelt betinget. Endelig havde den tid, immigranterne havde været i USA, og deres sproglige formåen en tydelig sammenhæng med, hvor engagerede forældrene var i deres barns skole (Turney & Kao, 2009).

Barrierer, som omhandlede minoritets- eller fattige forældres opfattelse af egen manglende indflydelse og opfattelse af lærerne i deres børns skole som værende nedladende, usensitive og interesserede i at diskutere andre ting på møderne, end hvad forældrene opfattede som vigtige, går igen i andre forskningsresultater (bdul-Adil & Farmer, 2006; Love et al., 2005). I en undersøgelse af 171 forældre med lav indkomst til Head Start-børn af forskellig etnicitet i 3- til 4-årsalderen var konklusionen, at mødre hyppigere end fædre rapporterede, at de var involverede i deres barns skole. Selvom en kort uddannelse (fx under high school-niveau) havde en negativ indflydelse på mængden af deres

samtaler med personalet, som tog sig af børnene. For fædre var det til gengæld eventuelle sproglige barrierer, som havde en negativ indflydelse på deres engagement i barnets skole, som fx frivilligt arbejde. Jo mere tilfredse forældrene var med kontakten til skolen, jo mere involverede var de, selvom man ikke her kan sige noget om kausaliteten (McWayne et al., 2008).

Endelig kan udsatte forældre generelt have svært ved at udnytte de tilbud, dagpasningen giver. Dette vil være tilfældet, hvis økonomiske, sociale og personlige problemer har skabt en kaotisk situation (Alderson et al., 2008).

At det ikke altid er mængden af kontakt, det kommer an på, men også karakteren af kontakten, bliver understreget i et par studier, der viser, at hyppig kontakt mellem skole og hjem også kan være et tegn på et problematisk barn (Fang & Sen, 2006; Rimm-Kaufman et al., 2003).

En hel del af den internationale forskning vedrørende forældredeltagelse finder sted i forbindelse med interventioner rettet mod fattige minoritetsbørn i byerne med risiko for negativ udvikling. Ydermere er en del af disse interventioner ofte rettet mod forældrene, deres involvering og engagement ud fra en ”økologisk” tankegang, som bygger på, at interventionen virker bedst, hvis der støttes op om hele barnets miljø. I en række programmer med højkvalitetsbørnehaver i USA har man derfor inkluderet hjemmebesøg og træningsprojekter med forældrene i interventionen. Nogle erfaringer viste, at højrisikofamilier havde mest glæde af hjemmebesøgene (Olds, 1988; Sweet & Appelbaum, 2004), mens andre undersøgelser viste, at de forældre, og dermed børn, der havde mest glæde af træningen, kom fra de højere socio-økonomiske grupper (Lundahl & Lovejoy, 2006). En af grundene til dette overraskende resultat kunne være, at de pågældende træningsprogrammer ikke var tilpasset de problemer og bekymringer, der optog forældre, der opfostrede deres børn under særligt stressende og belastende omstændigheder (Gottfredson et al., 2006).

Som eksempel på et projekt med forældretræning, som havde et mere ekstremt mål, kan nævnes ”The Chicago Child-Parent Centers’ (CPC). Her krævedes det, at forældrene opnåede en high school-uddannelse under forløbet. Med forbehold for, at forældredeltagelsen dermed både inkluderede forældrenes engagement i deres eget såvel som i deres børns uddannelsesforløb, pegede undersøgelser af CPC på, at en øget forældredeltagelse skabte bedre kognitive evner hos børnene, en

lavere ungdomskriminalitet og en højere rate af high school-uddannelse blandt børnene (Clements et al., 2004; Reynolds et al., 2004).

Samlet set tyder de internationale forskningsresultater på, at en god kontakt mellem barnets forældre og dagpasningsinstitutionen kan bidrage positivt til barnets udvikling. Desværre kan barrierer som sprog, uddannelse, social baggrund samt forskellige kulturelle forventninger skabe problemer i kontakten mellem barnets hjem og dagpassningen. Disse barrierer kan være noget, personalet skal være ekstra opmærksom på, således at de svagere stillede forældre kan få støtte til at opnå kontakt.

BETYDNINGEN AF KULTURELLE FORSKELLE

Det kan være interessant at se på forskellige kulturer med hensyn til idealet for børnepasning, idet dette ideal kan variere voldsomt. Det er præcis, hvad Nelson og Schutz (2007) har gjort i deres dybdegående analyse af to amerikanske børnehaver, hvor fokus er på ”arbejderklassens” og ”middelklassens” forskelligheder (se forrige afsnit for en diskussion af klasseopdelingen). Det kan generelt observeres, at der er forskellige opdragelsesmønstre, som gør sig gældende mellem sociale klasser (Dumais, 2006; Nelson & Schutz, 2007; Tudge et al., 2003). Mens middelklassen således groft sagt diskuterer og er i dialog med deres børn, giver begrundelser for eventuelle restriktioner og opmuntrer barnet til at tage stilling samt argumentere for egne holdninger, er arbejderklassens opdragelsesmetoder i højere grad præget af autoritet og fokus på adlydelse. Middelklassens børn bliver dermed trænet i deres eget værd, retten til at stille krav samt i færdigheder, som er nyttige i en skolemæssig sammenhæng, mens arbejderklassens børn i højere grad oplever restriktioner (Nelson & Schutz, 2007). Samtidig er middelklassens opdragelsesmetode dyr at overføre til daginstitutionerne, idet den kræver et højere uddannet personale og mere interaktion mellem den voksne og barnet, dvs. en lavere barn-til-voksen ratio. Ydermere har forældre en tendens til at vælge en dagpasningsform, som passer til deres egen opdragelsesstil, dvs. at de sociale mønstre og klasseforskelle reproduceres (Nelson & Schutz, 2007). Denne tese blev undersøgt af Nelson og Schutz gennem et flerårigt, grundigt antropologisk studium af to amerikanske børnehaver med en overvægt af henholdsvis arbejderklasse- og middelklassebørn i alderen 3 til 5 år. Konklusionen på undersøgelsen understøttede den ovenstående tese, idet der især var forskel på processerne i de to daginstitutioner, specielt i henhold til mængden af

voksen-barn interaktion samt hvilken type interaktion, der var tale om. Personalet i middelklasse-børnehaven var således meget til stede for børnene og i deres leg, spærrede konstant med dem og endte dermed nogle gange med at kontrollere og definere legen og dens formål i modstrid med den tidligere anbefaling om børneinitierede læringsaktiviteter. Interessant nok betød dette, at kontakten mellem børnene i middelklassens børnehaver i langt højere grad var præget af konflikter. I modsætning hertil var der langt friere rammer i arbejderklassens institution med en lavere voksenkontakt og eget ansvar for konfliktløsning (Nelson & Schutz, 2007). Det er desuden værd at nævne, at begge børnehaver blev vurderet af det omgivne samfund til at være af høj kvalitet, hvilket påpeger behovet for at holde sig for øje, hvordan kvalitet bliver defineret forskellige steder, og hvilket kriterium kvaliteten vurderes ud fra (Nelson & Schutz, 2007).

DOSERING AF INDSATSEN

BETYDNINGEN AF BARNETS ALDER VED PASNINGENS START

Det kan være svært at adskille effekterne af barnets alder ved dagpasningens start og antallet af timer, barnet bruger pr. uge eller dag, idet børn, som starter tidligt, typisk får en mere intensiv pasning (Bradley & Vandell, 2007).

I den engelsksprogede forskningslitteratur er det generelt svært at finde materiale om barnets alder ved dagpasningens start, som er relevant i en dansk kontekst. Det skyldes, at langt de fleste undersøgelser fokuserer på forsøg og interventioner. Alderen er dermed korreleret med, hvor tidligt en ”forebyggende” eller ”behandlende” indsats iværksættes. Her er konklusionen de fleste steder, at jo tidligere man går i gang, jo bedre virker det, idet det er i de helt tidlige år, at kognitive og sociale færdigheder skabes og kimen til uligheder, som kan være svære at overkomme senere i livet, lægges (Heckman & Masterov, 2007).

Vigtigheden af at gøre en indsats, før barnet kommer i børnehaveklasse, understreges også af blandt andet High, som påpeger, at tidlige oplevelser har stor indvirkning på hjernens udvikling, samt kognitive, sociale og følelsesmæssige færdigheder (High, 2008). Det har vist sig at være mellem barnets første 6 og 18 måneder, at dets udvikling er specielt følsom over for en eventuel depression hos moren. Visse

forskere mener, at dette kan have noget at gøre med den del af hjernen, nemlig frontallapperne, der udvikles i denne periode, og som, man mener, er med til at regulere følelser og disses udtryk (Papero, 2005).

Hvis barnet påvirkes så tidligt af negative forhold i hjemmet, bør man også støtte op om det lige så tidligt. En undersøgelse af 47 lavindkomst afroamerikanske børnehaveklassebørn på i gennemsnit 5,4 år viste således, at jo tidligere børnene var startet med at blive passet – ofte i en blanding af institutionspasning og mere uddannelsesorienterede arrangementer – jo bedre vurderede deres senere børnehaveklasselærer dem med hensyn til sociale færdigheder og kommunikative evner (Connell & Prinz, 2002). I det tidligere nævnte 'Abercedarian Project' viste det sig ligeledes, at en tidlig intervention, før barnet kom i skole, havde en positiv indvirkning på barnets kognitive udvikling (Campbell & Ramey, 1994).

En tysk undersøgelse fra 2000 til 2005 af næsten 7.000 børn understreger den pointe, at svagere stillede børn kan have ekstra gavn af dagpasning. Børn af etniske minoriteter blev således sammenlignet med etnisk tyske børn, og konklusionen var, at kvantiteten eller doseringen af pasningen ikke var vigtig for sidstnævnte gruppes skoleparathed, så længe den børnehave, de var tilknyttet, havde børn fra familier med en stærk social baggrund. Omvendt fik etniske minoritetsbørn store fordele, målt ved skoleparathed, ud af at gå i en børnehave med god social baggrund i mere end 2 år (Biedinger et al., 2008).

Dog har andre forskere fundet en negativ forbindelse mellem øget tid i dagpasning og sociale eller følelsesmæssige problemer, om end denne forbindelse ofte er lille (Barnett & Belfield, 2006; Cannon et al., 2006; Connell & Prinz, 2002). Her kan nævnes en analyse i stor skala af 14.162 amerikanske børn, som startede i børnehaveklasse i 1998. Deres forældre var udvalgt som et repræsentativt udsnit af den amerikanske befolkning. Konklusionen var her, at pasning i institution forbedrede børnenes læse- og matematikfærdigheder, målt et par måneder efter børnenes start i børnehaveklassen, mens der til gengæld var en negativ effekt på deres sociale opførsel, fx selvkontrol. De bedste kognitive resultater kom, hvis børnene startede i institution i en alder af mellem 2 og 3 år, mens den negative opførsel til gengæld steg for børn, som var startet, før de var 2 år, og specielt før de var 1 år. Dette resultat var konsistent på tværs af forældrenes indkomst. Med hensyn til tid i dagpasningen havde børn af lavindkomstforældre større kognitiv fordel

og få negative sociale effekter, mens børn af højindkomstforældre ikke fik mere gavn, men flere problemer, af at være mere end 30 timer i dagpasningsinstitution (Loeb et al., 2007).

Her skal man dog se på, at disse resultater kan være svære at overføre direkte til Danmark, da kvaliteten af daginstitutionerne kan variere meget inden for USA. En svensk undersøgelse af ca. 100 børn født i 1975 og 1976 fra lav- eller middelressourceområder i Stockholm og Göteborg, viste da også nogle andre resultater (Andersson, 1986; Andersson, 1992; Andersson, 1994a; Andersson, 1994b). Børnene blev vurderet, da de var henholdsvis 8, 13 og 16 år. Børn, som startede i pasning i alderen 6-12 måneder, hvad enten det var institution eller dagpleje, klarede sig således bedre i skolen rent intellektuelt og blev vurderet stærkere socialt og følelsesmæssigt af deres lærere helt op til 13-årsalderen, end jævnaldrende der startede senere i pasning.

Som det kan noteres, er selv meget små børn i stand til at interagere med deres omgivelser. De svenske forskere mener derfor, at erfaringen fra forskellige miljøer i stedet for hjemmet alene samt interaktion med jævnaldrende og omsorgsfulde voksne i en højkvalitetspasning sagtens kan tænkes at have en positiv indvirkning på barnet – også med hensyn til dets sociale adfærd. Dette specielt, hvis forældre og barn har haft mulighed for at knytte trygge bånd til hinanden de første måneder af barnets liv, hvilket den skandinaviske forældreorlov giver mulighed for. Endelig skal det nævnes, at der med ”pasning” her menes heldagspasning. Der er således tale om en dag på mindst 5-6 timer og som oftest mere (Andersson, 1986; Andersson, 1992; Andersson, 1994a; Andersson, 1994b).

Samlet set kan man derfor konkludere, at selvom der er visse modsatrettede resultater, tyder meget på, at tidlig start i en højkvalitetspasning kan påvirke barnet i en positiv retning både kognitivt, adfærdsmæssigt og følelsesmæssigt. Ingen af de her nævnte forskningsresultater undersøger dog pasning, før barnet er 6 måneder, og der er således ikke belæg for at udtale sig om perioden før denne alder.

BETYDNINGEN AF DAGPASNINGENS LÆNGDE

Interview med engelske socialt dårligt stillede mødre viste, at fleksibilitet er vigtigt i forbindelse med dagpasning, især hvis barnet bor hos en enlig forælder (Toroyan et al., 2004). Vigtigheden af fleksibilitet bliver understreget af andre internationale studier, der viser, at familier med

meget lav indkomst benytter sig af en blanding af formel og uformel pasning af deres børn for at klare problemer med tid og indkomst (Alderson et al., 2008). Flexibilitet skal dog ikke sættes lig mange timer i dagpasning. Amerikansk forskning under The National Institute of Child Health and Youth Development (NICHD) fulgte således over tusind børn født i 1991, da de var i alderen 2, 3 og 4½ år samt igen, da de gik i 1., 3. og 6. klasse. Studiet var udelukkende baseret på dataindsamling og var i sig selv ikke en intervention. Flere timer i dagpasning de første 4½ år af barnets liv, især i institution, medførte øget aggression og ulydighed blandt børnene (Allhusen et al., 2002; Belsky, 2009). Når man undersøgte data med hensyn til, hvilken type pasning der var tale om, viste en analyse fra barnets første 4½ år således, at andelen af pasningstiden, som blev brugt i daginstitution, havde en positiv indvirkning på børnenes sprog, kognitive evner, hukommelse og leg med jævnaldrende, mens deres sociale færdigheder og opførsel blev vurderet som problematisk af pædagogerne (NICHD, 2006). Dog skal det nævnes, at effekterne for det enkelte barn var små, når det nåede 3. og 6. klasse (Allhusen et al., 2002; Belsky, 2009). Hvorvidt længere tid i pasning generelt havde positive effekter på barnets sprog, er der uenighed om, selvom de fleste peger på forbedrede sproglige og kognitive evner (Allhusen et al., 2002; Belsky, 2009; NICHD, 2006). Det skal nævnes, at det kun var personalet i pasningsordningen, der vurderede barnets opførsel, fx da barnet var 4½ år, som problematisk. Barnets mor havde en anden opfattelse (Allhusen et al., 2002). Til gengæld var effekterne stadig til stede, selv når der i den statistiske analyse blev kontrolleret for familiebaggrund og for kvaliteten af pasningen (Allhusen et al., 2002; NICHD, 2006). Med hensyn til familiebaggrunden var det generelt børn af de bedre stillede familier, som brugte flest timer om ugen i pasning. Disse familier havde højere indkomst, og barnets mor havde en højere uddannelse samt færre depressive symptomer (NICHD, 2006).

En undersøgelse af 3.440 børn i 282 klasseværelser har vist, at der var en ”kollektiv effekt” af børns dagpasningshistorie, således at aggressivitet smittede af på de klassekammerater, som ikke selv havde været passet så meget. Tilsvarende var der dog også en større intellektuel udvikling i disse klasser. På denne måde var det ikke blot effekten for det enkelte barn, der var inde i billedet, men også den effekt dagpasningen havde på barnets jævnaldrende. Resultaterne var desuden uafhængige af kvaliteten af pasningsformen og familiekarakteristika (Belsky, 2009).

Ovennævnte resultater er kontroversielle, men ikke enestående, idet andre som sagt har fundet en negativ forbindelse mellem øget tid i dagpasning og sociale eller følelsesmæssige problemer, om end disse problemer ofte er små (Barnett & Belfield, 2006; Cannon et al., 2006; Connell & Prinz, 2002). I en dansk kontekst har en undersøgelse baseret på data fra SFI's Børneforløbsundersøgelse undersøgt effekterne af at bruge marginal mere tid i dagpasning. En pasningstid, som steg fra henholdsvis mellem 0 og 10 timer til mellem 10 og 20 timer om ugen eller fra mellem 10 og 20 timer til mellem 20 og 30 timer om ugen, havde ingen negative sociale og følelsesmæssige konsekvenser for børnene. Til gengæld var en stigning fra henholdsvis mellem 20 og 30 timer til mellem 30 og 40 timer eller fra mellem 30 og 40 timer til mellem 40 og 50 timer om ugen skadelig for børn i dagpasningsinstitution. Den tilsvarende skadelige effekt for børn i dagpleje fandt forskerne kun gjorde sig gældende, når børnene gik fra at være blevet passet mellem 30 og 40 timer om ugen til mellem 40 og 50 timer om ugen (Gupta & Simonsen, 2007). Dette resultat tyder på, at 3-årige børn ikke bør være i daginstitution eller dagpleje i mere end henholdsvis 30 og 40 timer. Især førstnævnte anbefaling kan udgøre et praktisk problem for enlige forsørgere med fuldtidsarbejde.

Gennemgangen viser, at der er modsatrettede resultater med hensyn til dagpasningens længde. Selvom man således ikke skal undervurdere den kumulative effekt af, at hvert enkelt barn får det lidt ringere, er mange af de nævnte negative konsekvenser dog ganske små. Samtidig tyder de danske resultater på, at pasningens længde skal op i nærheden af det, som svarer til pasningsbehovet ved et fuldtidsarbejde, før de negative effekter slår igennem.

INSTITUTIONSBØRNS SUNDHED

Der er generel enighed i forskningen om, at dagpasning øger risikoen for sygdom blandt børn, specielt for vuggestuebørn og specielt med hensyn til infektionssygdomme (Bell et al., 1989; Bradley & Vandell, 2007; Haskins, 1989; Hedin et al., 2006; Lieu & Feinstein, 2002; Mygind et al., 2003; Ponka et al., 2004). I 2000 blev forældre i Statens Institut for Folkesundhedsvidenskabs befolkningsundersøgelse interviewet i hjemmet af interviewere fra SFI. Interviewene foregik over tre runder

fordelt hen over året, så der kunne tages højde for sæsonvariationer, idet man må antage, at børn bliver mere syge om vinteren. Forældrene blev spurgt om sygdom hos de op til fire ældste hjemmeboende børn under 16 år. SFI interviewede i alt 315 forældre til 0-årige, 1.009 forældre til 1-2-årige og 1.555 forældre til 3-5-årige. Af disse børn havde 21,2 pct. af de 0-årige, 29 pct. af de 1-2-årige og 15,7 pct. af de 3-5-årige været syge inden for de sidste 14 dage.

Mens der ingen sikker forskel var mellem de 3-5-åriges sygelighed, og hvilken slags dagspasning de var i, var sygeligheden næsten dobbelt så høj hos de 1-2-årige børn, der blev passet i institution i forhold til børnene på samme alder, der blev passet i hjemmet. Samme effekt gjorde sig ikke gældende for de 1-2-årige dagplejebørn. De var således markant mindre syge end børn, der blev passet i institution. De sygdomme, som forekom signifikant hyppigere blandt de 1-2-årige institutionspassede børn i forhold til de jævnaldrende hjemmepassede børn, var øjenbetændelse, mellemørebetændelse, mave-tarm-infektion og influenza/febersygdom. Der var ikke nogen statistisk sikker forskel på forekomsten af forkølelse samt luftvejsinfektioner og astma (Nielsen et al., 2006).

Alt i alt konkluderer undersøgelsen, at man bør fokusere på nødvendigheden af at mindske smitten i daginstitutionerne for de 1-2-årige. Som forfatterne understreger, skal man ikke undervurdere de negative konsekvenser af en infektionssmitte af børnene, som blandt andet kan medføre smerter, uro, feber, evt. varige forandringer af hud og slimhinder, funktionshæmning og evt. hæmmet vækst og udvikling. Fra et samfundsøkonomisk synspunkt skal omkostningerne til medicin, lægebesøg, samt forældres eller bedsteforældres tabte arbejdsfortjeneste desuden medtages (Carabin et al., 1999; Nielsen et al., 2006) (se desuden afsnittet 'Økonomiske overvejelser' senere i kapitlet). Af tidligere undersøgelser ses det, at danske børn er syge i 3-8 pct. af åbningsdagene og jo yngre de er, jo oftere og længere er disse sygeperioder (Koefoed et al., 2002).

Der er forskel på, hvem der bliver syge. Således fremgår det af de danske data, at børn af enlige samt af forældre med kort uddannelse var signifikant mere syge (Nielsen et al., 2006). Denne gruppe er kendt for at være en socioøkonomisk svag gruppe og dermed en risikogruppe på mange områder. International forskning viser således, at børn af socioøkonomisk svage grupper er mere udsatte helbredsmæssigt (Currie,

2008; Gold & Wright, 2005; Huang et al., 2004). Blandt andet har en undersøgelse vist, at børn i socioøkonomiske svage familier har en langt større risiko (ca. 9-10 pct.) for at få lungebetændelse. Interessant nok var der ingen ekstra risiko ved at være i dagpasning for denne gruppe. Til gengæld havde dagpasning konsekvenser for de socioøkonomisk stærke børn. Faktisk var risikoen for lungebetændelse ens for børn med en svag baggrund og børn med stærk baggrund, som gik i dagpasning (Huang et al., 2004).

Der er forskellige forhold, som gør sig gældende i forhold til børns trivsel i dagpasning. Det viser en undersøgelse af 24 danske vuggestuer foretaget mellem 1988 og 1989 og mellem 1993 og 1994 (Rindel et al., 1992; Rindel et al., 1997). Vuggestuerne blev udvalgt således, at henholdsvis fem, som på forhånd var vurderet til at have dårlige fysiske og hygiejniske forhold, og fem, som var vurderet til at have tilsvarende gode forhold, indgik. Desuden blev en tilfældig vuggestue udvalgt fra hvert af de 14 pladsanvisningsdistrikter. Dette dækkede henholdsvis 855 og 918 børn. Børnene var samlet set syge 7,6 pct. af åbningstiden, med et gennemsnitligt antal sygedage på mellem 14 og 24 dage i 1988-89 og mellem 13 og 31 dage i 1993-94.

I anden periode viste analysen, at antal kvadratmeter pr. barn, børnenes gennemsnitsalder, og hvor lang tid de havde været indskrevet i institution, havde en positiv indvirkning på sundheden, målt ved færre antal sygedage. Derimod havde legepladsforhold, mængden af trafik i nærheden af institutionen samt ventilation ingen signifikant betydning for antallet af sygedage.

For hver ekstra kvadratmeter grupperum pr. barn, faldt antal sygedage med 11 pct. i anden undersøgelsesperiode og 10 pct. i første. I den første undersøgelse havde trafikforholdene en signifikant negativ effekt, men ikke i den anden. Forfatterne argumenterede derfor, at trafikforhold i sig selv ikke kunne bruges som mål for luftforurening, der er den interessante faktor i forhold til børns sundhed. Når forureningen måles, skal der derfor også tages højde for gadens udformning, den dominerende vindretning etc. (Rindel et al., 1992; Rindel et al., 1997).

Hvis man gerne vil mindske smitte mellem børn, siger teorien, at der generelt er tre veje at gå: Gennem bedre hygiejne, ved at isolere det smittede barn og ved at skabe fysiske forhold, som mindsker smitterisikoen, fx bedre udluftning, mere plads til børnene etc. Disse forhold vil blive gennemgået i det følgende. Desuden vil en diskussion af

ernæring blive medtaget som illustration af vigtigheden af kommunikation mellem forældre og personale for at sikre børnene på det sundhedsmæssige område.

BETYDNINGEN AF DAGPASNINGENS HYGIEJNE FOR BØRNS SUNDHED OG SYGDOM

I en forskningsgennemgang, som blandt andet gennemgår otte randomiserede kontrollerede forsøg med interventioner omhandlende korrekt vask af hænder i institutioner med børn fra 0-7 år, var konklusionen, at 39 pct. af diarrétilfældene blandt børnene kunne undgås (Ejemot et al., 2008). Som flere forfattere er inde på, skal man dog have in mente, at selve det at få sine rutiner kontrolleret og overvåget kan have en positiv effekt på renligheden og dermed sundheden (Ejemot et al., 2008; Ponka et al., 2004). Selv i de tilfælde, hvor det ikke er informationen om korrekt hygiejne i sig selv, der virker, men derimod påmindelsen om denne, kan resultaterne stadig bruges til at understrege, hvor vigtig god hygiejne i daginstitutioner er for sundheden.

I et finsk studium, foretaget fra december 1999 til maj 2000, blev en klynge på 60 kommunale dagpasningsinstitutioner i Helsingfors tildelt en intervention. Idet udvælgelsen ikke var tilfældig, startede forsøget med 2 måneders observation, mens resten af Helsingfors' 228 institutioner indgik som en kontrolgruppe. I interventionen blev børn og personale instrueret i korrekt håndvask samt om hyppigheden heraf. Der blev fokuseret på rutiner og handlemåder i forbindelse med bleskift, instruktion om rengøring af institutionen og hygiejne i forbindelse med spisning, herunder behovet for udluftning. Endelig fik forældrene en folder om håndvask, hygiejne og aflevering af syge børn. Resultatet var et markant fald i sygedage på 26 pct. for børn under 3 år, i forhold til før interventionen startede, mens der ingen effekt var for børn over 3 år (Ponka et al., 2004).

Et dansk interventionsstudium undersøgte effekten af forbedret håndhygiejne i otte daginstitutioner i Odense, som kunne sammenlignes med hensyn til fysiske rammer, beliggenhed, kvadratmeter pr. barn og hygiejniske rutiner. De otte institutioner blev opdelt, efter hvor sammenlignelige de var, og derefter allokert ved lodtrækning til enten en interventions- eller kontrolgruppe. Interventionsgruppen endte med

192 børnehavebørn og 20 vuggestuebørn, mens kontrolgruppen indeholdt henholdsvis 207 børnehavebørn og 56 vuggestuebørn. Perioden blev inddelt i 2 måneders observation, 2 måneders intervention og 2 måneders effektperiode.

I løbet af interventionen blev personalet undervist i hygiejne og korrekt håndvask. Forældrene fik en informationsfolder, som ligeledes gav instruktion i korrekt håndvask og vigtigheden heraf samt en opfordring til at tale med barnet om det. Desuden blev børnehavebørnene undervist gennem rundkredssamtaler, ene-samtaler, praktiske øvelser, sange, oplæsning af eventyr og T-shirts.

I effektperioden faldt det gennemsnitlige antal sygedage pr. barn i interventionsperioden med hele 34 pct. Her var det især diarré samt øjenbetændelse, som faldt kraftigt. I løbet af observationsperioden bemærkede forfatterne en gennemgående problematisk hygiejnestandard og en mangel på viden om hygiejne hos personalet, blandt andet kendte ingen af de ansatte til Sundhedsstyrelsens vejledning. Endelig udtrykte personalet problemer ved at skulle afvise syge børn ved modtagelsen (Ladegaard & Stage, 1999).

Smittespredning kan også i høj grad reduceres gennem isolation af det syge barn. Diskussionen om, hvornår man sender et barn i institution, blev også taget op i en svensk undersøgelse, som konkluderede, at både personale og forældre var glade for at få undervisning i og mulighed for at diskutere smittefare, smitsomme sygdomme mv. (Hedin et al., 2006).

HYGIEJNETEORIEN OG ALLERGI

Hygiejneteorien nævnes ofte i forbindelse med børn, dagpasning samt sygdom og bør derfor nævnes kort. Ifølge teorien kan stigningen i diverse allergier i den vestlige verden blandt andet forklares med den høje renlighedsstandard og manglende mikrobiologisk udsættelse, som normalt ville virke fremmede på et barns immunsystem. Hygiejneteorien er blevet undersøgt i et dansk studium af 24.341 mor-barn par med børn fra årgangene 1997 til 2002. Undersøgelsen viste, at mens en infektionssygdom, før barnet var 6 måneder gammelt, rent faktisk øgede risikoen for at udvikle atopisk eksem (børneeksem) og dermed modsagde hygiejne-teorien, havde tre eller flere søskende, dagpasning ved seks månedersalderen, kæledyr samt det at bo på en gård til gengæld en positiv effekt, hvilket taler for teorien (Benn et al., 2004). Baseret på

gennemgangen af de tidligere artikler i den foreliggende forskningsoversigt virker det ulogisk at svække på hygiejnestandarten på fx dagpasningsområdet for at imødekomme hygiejneteorien. Det bliver der da også advaret om i litteraturen, da undersøgelser af hygiejneteorien giver modsattede resultater (Bloomfield et al., 2006).

Til gengæld kan det være en idé at give personalet mere viden om allergier. I en tysk spørgeskemaundersøgelse af 177 vuggestuepersonalers viden om allergi, svarede 25 pct., at de vidste nok om allergi ved undersøgelsens start. Ved undersøgelsens slutning følte 85 pct. nu, at de ikke vidste nok. Undersøgelsen afslørede en stor mangel på viden, men også en massiv villighed til videreuddannelse (87 pct.) (Krauspe & Schafer, 2003).

PLADSENS BETYDNING FOR BØRNEENS SUNDHED, TRIVSEL OG UDVIKLING

Generelt er der øget risiko for spredning af smitsomme sygdomme alle steder, hvor mennesker er tæt samlet. Som netop gennemgået, viser den danske forskning da også, at antallet af sygedage i undersøgte daginstitutioner faldt med ca. 11 pct. for hver kvadratmeter, grupperumsarealet blev forøget med pr. barn. Antallet af børn på hver stue har desuden vist sig at være et væsentligt indsatsområde, hvis man ønsker at forudsige sygdomsrisiko (Bell et al., 1989). Det skal dog nævnes, at denne undersøgelse ikke inddrog arealet pr. barn, og der kan derfor sagtens tænkes at være en bagvedliggende effekt, som slår igennem. Både dansk og udenlandsk forskning peger således på, at mere plads (eller færre børn pr. stue) skaber sundere børn.

Pladsmangel eller for mange børn samlet i et rum kan også lede til et for højt støjniveau. Ifølge Arbejdstilsynets bekendtgørelse⁶ skal der stilles høreværn til rådighed, hvis støjbelastningen overskrider 80 på decibel(A)-skalaen, mens det er decideret ulovligt at arbejde i en støjbelastning over 85 dB(A) uden høreværn. I en undersøgelse fra 1998, foretaget af blandt andet BUPL, blev støjen målt i 49 vuggestuer og 52 børnehaver. Den gennemsnitlige støj i vuggestuerne og børnehaverne blev målt til henholdsvis 80,3 dB(A) og 79,9 dB(A). Estimeret betyder dette, at mere end halvdelen af institutionerne havde et støjniveau, som

6. "Beskyttelse mod udsættelse for støj i forbindelse med arbejdet", Nr. 63, 6. februar 2006.

lå over høreværns-grænsen på 80dB, mens det i 5-6 pct. af institutionerne var over den lovpligtige høreværnsgrænse (BUPL, 1998). Som det tidligere er blevet nævnt, er støj en kilde til stress, som kan have negative kognitive konsekvenser for børnenes udvikling. Støj i sig selv kan have indvirkning på fx sprogudviklingen (Koefoed et al., 2002), ligesom et evt. høretab kan have samme virkning (se desuden diskussionen i afsnittet 'Økonomiske overvejelser' senere i kapitlet).

BETYDNINGEN AF UDENDØRSOPHOLD UNDER DAGPASNINGEN

I et dansk interventionsstudium fulgte man børnegrupper i et halvt år fra oktober til marts og indførte på et tidspunkt i forløbet en periode på 2 måneder, hvor børnene skulle opholde sig så meget udenfor som muligt. Interventionsforsøget forløb fra 1991-1992 og omhandlede otte daginstitutioner i Storstrøms Kommune. De 8 institutioner var hver især delt op i enten 2 eller 3 børnegrupper og udgjorde tilsammen 17 børnegrupper og 326 medvirkende børn. I hver institution blev børnegrupperne tilfældigt delt mellem to forskellige skemaer, som på forskudte tidspunkter indførte interventionen. Mens den normale tid udendørs varede ca. 1,5 timer pr. dag, blev denne tid fordoblet i interventionsperioden.

Konklusionen på forsøget var, at mere tid udendørs ingen signifikant effekt havde på hverken antallet af sygdomsperioder, længden af disse eller typen af sygdom (Mygind et al., 2003). Man kunne argumentere for, at dette blot skyldes, at mer-tiden udendørs ikke var lang nok. I en norsk undersøgelse udført i vinteren 2004-2005 blev data om sygefravær indsamlet for børn i 3-6-års-alderen. I undersøgelsen indgik 32 normale børnehaver med en gennemsnitlig tid udendørs på mellem 1,25 og 4 timer samt udendørs-/naturbørnehaver med et gennemsnit på mellem 3,5 og 8 timer. Gennemsnittet af sygefraværet lå på 5,1 pct. for begge typer børnehaver, og der blev ikke fundet nogen statistisk signifikant forskel mellem almindelige børnehaver og udendørsbørnehaverne for raske børn. Led barnet derimod af en kronisk sygdom eller et handicap, var der derimod færre sygedage i de almindelige børnehaver (Moen et al., 2007).

Både den danske og den norske undersøgelse tyder således på, at udendørsophold ikke har betydning for antallet af børns sygedage på kort sigt. Det skal dog huskes, at undersøgelserne ikke siger noget om langtidseffekter eller eventuel forbedret psykisk velvære og motorik af at have mere plads og forskellige typer legemiljøer som stimulation. Man skal således have in mente, at der er forskellige andre forhold end smittefare, som gør sig gældende med hensyn til børns trivsel eller mangel på samme i daginstitutioner, hvor udendørsophold kan tænkes at spille en rolle. Desuden skal nævnes, at to svenske undersøgelser har fundet signifikant mindre sygefravær blandt institutionsbørn, som var meget ude (Koefoed et al., 2002; Moen et al., 2007). Dette tyder på, at der er brug for mere forskning på området. En oplagt mulighed for at undersøge betydningen af udendørsophold for danske børns sundhed ligger i skovbørnehaver – en dansk opfindelse fra omkring 1985 – som har været i hastig vækst. Alene fra 1996-2000 fordobledes antallet af skovbørnehaver i Danmark således til 3.030. I de skandinaviske lande - overordnet set - estimeres procentdelen af skovbørnehaver til at være omkring fem, og de har tiltrukket opmærksomhed fra blandt andet 'Organisation for Economic Co-operation and Development' (OECD) (Borge et al., 2003).

ERNÆRINGENS BETYDNING

I Daniels et al.'s (Daniels et al., 2003) studium bemærkes det, at børns ernæring påvirker deres vækst samt fysiske og kognitive udvikling. Samtidig er der på det seneste kommet et større fokus på sammenhængen mellem folkesundheden og madvaner. De smagsoplevelser, præferencer og muligheder, et barn bliver introduceret for, er i høj grad medbestemmende for barnets madvaner som voksen (Daniels et al., 2003; Wagner et al., 2005). Det er derfor oplagt at se på daginstitutionernes påvirkning på dette område. I den australske undersøgelse svarede 140 personer, som tog sig af børn i enten institution eller dagpleje, på et spørgeskema, som de havde fået tilsendt af forskerne. De udvalgte personer tog sig af børn under 5 år, heraf passede 32 pct. mindst et barn under 1 år. I gennemsnit havde hver person ansvaret for 4,6 børn. Selvom 88 pct. af de adspurgte svarede, at forældrene stod for maden til i hvert fald nogle af børnene, svarede 62

pct., at de blev nødt til at give mindst et barn ekstra mad for deres egen regning. Overordnet set tydede undersøgelsen på, at pasningspersonalet var opmærksomt og engageret i børnenes spisevaner. Dog virker det slående, at personalet ikke følte sig trygge ved at rejse spørgsmålet om passende mad (73 pct. af de adspurgte) eller mængden af mad (75 pct. af de adspurgte) over for forældrene, selvom det, især i sidstnævnte tilfælde, ville være personalet, som ville opfange, om barnet blev sultent i løbet af dagen. De typiske årsager til dette var opfattelsen af, at forældrene havde for travlt (20 pct.), og ønsket om at beholde et godt forhold til forældrene (18 pct.) (Daniels et al., 2003).

OPSUMMERING AF SUNDHED OG MILJØ

På sundheds- og miljøområdet har det samlet set vist sig, at især 1-2-årige børn har en høj risiko for sygdomme, når de passes i institution, uden at de 3-5-åriges sygdomsrisiko dermed skal undervurderes. Infektionssygdomme udgør langt den største del af sygdomstilfældene og kan formindskes kraftigt med et øget fokus på hygiejne blandt personalet, forældrene og børnene. Et øget areal pr. barn har ligeledes en stor betydning for smitterisiko og evt. også for børnenes hørelse og stressniveau. Vi har blandt andet i en dansk undersøgelse set, at støjniveauet i et forbløffende stort antal institutioner viste sig at være alt for højt i forhold til arbejdstilsynets bekendtgørelse. Til gengæld er der umiddelbart ingen kortsigtede effekter på smitsomme sygdomme, hvis den tid børnene er udendørs forøges. Det skal bemærkes, at de langsigtede effekter ikke er blevet undersøgt, og de kan vise sig at give et andet billede. Samtidig har det vist sig, at personalet oplever problemer med at tale med forældrene om emner så forskellige som mad og ernæring, og hvornår de kan sige nej til et sygt barn ved afleveringen. Der er derfor behov for at fokusere på måder at forbedre kommunikationen mellem barnets hjem og dets institution.

DE ØKONOMISKE OMKOSTNINGER OG GEVINSTER VED BØRNEHAVEN

Når omkostningerne og gevinsterne af dagpasning skal opgøres, kan det gøres på flere forskellige måder. Det kan blandt andet diskuteres, hvor langsigtet man skal være i sine beregninger (med risiko for større unøjagtigheder), og hvor indirekte omkostningerne må være. Der er i den internationale og danske forskningslitteratur flere eksempler på alt fra brede cost-benefit-analyser til snævre analyser af, hvad dagpasning har af effekt på enkelte faktorer. Ideen med en cost-benefit-analyse er, at det ikke kun er nok at se på de umiddelbare omkostninger ved at drive dagpasningerne med hensyn til fx lønninger og husleje. Man bliver også nødt til at overveje mulige gevinster, og hvilke gevinster og omkostninger, som skal indregnes, samt hvor indirekte de kan være, og hvorvidt det er muligt at prisfaste dem.

Som prof. Currie noterer sig, bliver sociale interventioner, rettet mod børn, ofte omtalt som ”investeringer”. Den bagvedliggende tanke er, at de penge, samfundet bruger på pasning og uddannelse af børn, senere vil betale sig selv tilbage i og med, at disse børn har mindre sandsynlighed for at blive dysfunktionelle som voksne (Currie, 1999).

I en oversigt over omkostninger og gevinster ved tidlige interventioner til børn er konklusionen, at disse interventioner overordnet set virker, har langsigtede effekter og betaler sig selv hjem (Currie, 1999). Man skal dog huske på, hvordan en traditionel cost-benefit-analyse fungerer. Selvom et program producerer et stort afkast ude i fremtiden, er det ikke sikkert, at det kan betale sig rent økonomisk i dag, idet afkastet skal diskonteres. Det betyder, at der i en cost-benefit-analyse lægges mindre vægt på en indtægt, hvis den ligger langt ude i fremtiden (Currie, 1999).

Heckman og Masterov har i tråd med Currie’s observation lavet en analyse af produktiviteten af interventioner til udsatte børn ud fra tanken om investering (Heckman & Masterov, 2007). Forfatterne lægger ud med en betragtning om, at væksten i arbejdskraftens kvalitet og kvantitet historisk set har været en vigtig faktor, når den amerikanske out-put vækst skulle forklares. Idet befolkningsvæksten er aftagende, må landet derfor fokusere på at uddanne befolkningen, hvis en økonomisk førerposition skal opretholdes.

Endelig argumenterer forfatterne for, at kognitive og sociale evner formes tidligt, og at eventuelle forskelle bliver sværere at mindske, jo ældre barnet er. Alt i alt peger de på, at jo tidligere man sætter ind i forhold til barnet, jo bedre resultat opnår man, på både kort og lang sigt, hvorimod det bliver dyrere at opnå de samme resultater senere i barnets liv. Således er det ifølge forfatterne ud fra et omkostningseffektivt synspunkt for sent at introducere en højkvalitetsindsats, efter barnet er begyndt i skole.

Heckman og Masterovs artikel medtager forskellige cost-benefit-analyser af de tidligere diskuterede forsøg såsom 'The Perry Preschool Program', 'The Chicago Child-Parent Centers' og 'The Abecedarian Project'. Især førstnævnte program er ideelt til evalueringer, idet børnene blev fulgt hele vejen, til de var 40. For dette program var det estimerede afkast ca. 16 pct.: 4 pct. til deltagerne af programmet og 12 pct. til samfundet som sådan⁷. Det er desuden interessant, at afkastet blev større, jo ældre deltagerne blev. I cost-benefit-analysen, som blev lavet, da deltagerne var 27 år, var afkastet således "kun" på 7 pct. (Schweinhart et al., 1993). Dette understreger behovet for at tænke langsigtet, når diverse programmer skal bedømmes.

I Heckman og Masterovs analyse opereres der med amerikanske priser, lønninger og statistikker, som selvsagt ikke kan overføres direkte i en dansk kontekst. Afkastet blev fx udregnet ved at sammenligne med en "benchmark pasning" i amerikanske udsatte og fattige områder, som sædvanligvis var af lavere kvalitet end en typisk dansk dagpasning. Samtidig var indsatsen rettet mod udsatte i risikogrupper, som var kendt for at have højere kriminalitetsrater, og effekten af et universelt program, hvor også mere velstillede og sikre børn modtager samme indsats, vil derfor naturligt have et mindre afkast i forhold til sparede omkostninger ved kriminalitet (Melhuish, 2004). Konklusionerne skal således ikke kopieres direkte, men kan illustrere, hvor stor effekten kan være af højkvalitetsprogrammer, hvor mange faktorer der skal indregnes, og hvor langsigtet man skal tænke, hvis man gerne vil have fundet den fulde konsekvens af pasningen

Idet programmet var rettet mod den førnævnte risikogruppe, kom 88 pct. af afkastet, når børnene var blevet 40 år, fra faldende

7. Ønsker man at se hele cost-benefit-analysen for dette ene program, kan man med fordel læse enten *Lifetime Effects: The High/Scope Perry Preschool Study through Age 40* (Schweinhart et al., 2005) eller *Updating the Economic Impacts of the High/Scope Perry Preschool Program* (Nores et al., 2005).

kriminalitet. Selvom man ikke vil forvente helt samme effekt i Danmark, skal det dog understreges, at man også i en række danske undersøgelser har fundet en forøget kriminalitetsrisiko netop blandt børn, der vokser op i høj-risikofamilier. Dvs. opløste familier, familier med vold og/eller misbrug og blandt børn, der anbringes uden for hjemmet (Christoffersen et al., 2003; Christoffersen, 2007). Da dagpasning kan være med til at mindske effekterne af negativ social arv, kan en højkvalitetsdagpasning tænkes at have en positiv effekt.

Selvom man som illustreret kan diskutere, hvorvidt hvert enkelt bidrag til afkastet kan overføres til danske forhold, har de tre forsøg: 'The Perry Preschool Program', 'The Chicago Child-Parent Centers' samt 'The Abecedarian Project' genereret så store afkast, at selv hvis der blev taget hensyn til de største fejlmarginer, gav interventionerne positivt resultat (Melhuish, 2004). I evalueringen af de tre forskellige programmer gik ikke alle faktorer igen, hverken i selve programmerne eller i de dele, som blev medtaget i analysen. Overordnet set bør man dog overveje følgende aspekter, så vidt det er muligt (Heckman & Masterov, 2007):

- Forældrene havde bedre mulighed for at have et arbejde med en ordentlig løn, når deres børn var i dagpasning.
- Børnene, som deltog i forsøgene, skulle have mindre specialundervisning senere i livet, gik færre klasser om, fik længere uddannelser, bedre job og højere løn og betalte dermed mere i skat.
- Deltagerne blev sundere og belastede sundhedssystemet mindre.
- Deltagerne i projekterne begik færre forbrydelser. Dermed sparede samfundet de direkte udgifter til fx retsomkostninger, fængselsbetjente, hospitalsindlæggelser m.m., dels de indirekte udgifter så som mistet tid og evt. tabt arbejdsfortjeneste for diverse ofre og indsatte.
- Grundet social arv er det ikke kun deltagerne selv, men også deres fremtidige afkom, som bliver påvirket af interventionen (se også Barnett & Belfield, 2006).

I en økonomisk evaluering af indsatsen over for svage familier i London er konklusionen den samme, om end med mere forsigtige estimater og kortere horisont (Mota et al., 2006). Forsøget, som blev udført i midten af 1990'erne, inddrog 120 familier med hver et barn i alderen ½ til 3½ år. Forsøget var randomiseret og kontrolleret, hvor interventionsgruppen fik

tilbudt en højkvalitetsdagpasning, som blandt andet fokuserede på børnenes indlæring, personalets uddannelse, institutionens samarbejde med forældrene samt fleksible muligheder for pasning (Toroyan et al., 2004). Kontrolgruppen fandt den pasningsform, de normalt ville have fundet, uden om projektet. Udfaldet af projektet blev målt og prisfastsat i forhold til morens deltagelse på arbejdsmarkedet eller eventuel modtagelse af offentlig forsørgelse, husholdningens indkomst, dvs. at en eventuel partners indkomst blev medregnet, fødselsdepression, barnets udvikling, infektioner og rate af ulykker med tilhørende brug eller mangel på samme af sundhedssystemet. Tanken med denne liste var, at kvinder, som kommer i arbejde eller i uddannelse, og som under processen ikke får overførselsindkomst, potentielt tjener en højere indkomst. Desuden var legepladserne i en daginstitution ofte mere sikre, end det miljø børn typisk befandt sig i i fattige nabolag, mens dagpasningen til gengæld øgede sandsynligheden for infektionssygdomme (Mota et al., 2006).

I evalueringen efter 18 måneder kom der flere resultater frem, som blandt andet blev testet for deres sensitivitet over for valg af priser samt over for, hvilke faktorer der blev inkluderet. På spørgsmålet om, hvorvidt mødrene var kommet i lønnet arbejde, var andelen i eksperimentgruppen og kontrolgruppen næsten lige store (ca. 52-53 pct.), men mødrene i interventionsgruppen arbejdede flere timer. Ligeledes var der større sandsynlighed for, at denne gruppe var over den engelske fattigdomsgrænse. Desuden blev analysen vurderet ud fra samfundet samlet set (dvs. den private økonomi inkluderes) og ikke alene ud fra den offentlige sektor. Fra et samfundsperspektiv blev det konkluderet, at der for begge grupper var besparelser ved, at mødrene var på arbejdsmarkedet, og at interventionen var en effektiv brug af ressourcerne. Så man alene på den offentlige sektor, var der netto set udgifter forbundet med højkvalitetspasningen (Mota et al., 2006).

Igen skal man dog have forbehold for direkte at overføre resultater til Danmark. Således er både lønninger og overførselsindkomster forskellige i Danmark og England. Desuden blev det i gennemgangen af Heckman understreget, at der er et behov for at tænke flere generationer ind, samtidig med at flere indirekte gevinster ved fx lavere kriminalitet ikke var inkluderet i analysen fra Mota et al. Endelig er effekten af højkvalitetspasningen af barnet på længere sigt ikke inkluderet. Dvs. at de kognitive og sociale effekter, som senere vil påvirke uddannelsesforløb og efterfølgende karriere på arbejdsmarkedet med tilhørende effekter på

blandt andet sundhed, ikke er medtaget. Var de det, ville resultatet sandsynligvis se anderledes ud, selvom man dermed går ind i en mere langsigtet investeringstankegang.

Som nævnt er det muligt at se på omkostninger og gevinster på flere forskellige niveauer. I den ovenstående gennemgang fokuserede vi på de overordnede samfundsmæssige konsekvenser, men disse analyser bygger typisk på forskning inden for mindre områder, hvor dagpasning har en effekt. Til illustration heraf vil vi i dette afsnit gennemgå de økonomiske konsekvenser af dagpasning på helbreds- og arbejdsmarkedsområdet.

Vi har tidligere omtalt konsekvenserne af børns sygdom, herunder de økonomiske. I en finsk undersøgelse af 1-årsperioden 1985-86 blev omkostningerne af sygdom blandt børn i dagpasningsinstitutioner i Helsingfors estimeret. Når omkostningerne af underudnyttelse af institutionerne, mistede arbejdstimer for de primære omsorgspersoner, hospitalsindlæggelser, lægebesøg og antibiotika blev lagt sammen, mundede det ud i 3.535 dollars pr. år pr. indskrevet barn under 3 år, og 1.012 dollars pr. barn fra 3-10 år (Nurmi, 1991). At forældres fravær fra deres arbejdspladser i høj grad afhænger af deres børns helbred, fremgår ligeledes af en amerikansk undersøgelse af 843 vuggestuebørn børn fra 1985-86. Her var børnenes sygdom årsag til 40 pct. af deres forældres fravær fra arbejdet (Bell et al., 1989). Desuden kan man overveje at inddrage omkostningerne af de konsekvenser, sygdomme kan have for børnene på længere sigt (Haskins, 1989; Haskins & Kotch, 1986; Nielsen et al., 2006). Selvom sidstnævnte kan være svært at opgøre og måle og er omgærdet med kontroverser, viser visse internationale resultater, at fx mellemørebetændelse i barndommen kan være forbundet med høretab, indlæringsvanskeligheder og lavere IQ. Især i de skandinaviske lande har der været stærke beviser, som peger på en sammenhæng mellem mellemørebetændelse og dagpasning (Haskins, 1989; Haskins & Kotch, 1986; Nielsen et al., 2006). Haskins anvendte således tre kategorier i sit estimat:

- Direkte omkostninger af sygdom såsom medicin, hospitaler og læger
- Omkostningerne ved at passe det syge barn i form af mistede arbejdstimer for forældre eller bedsteforældre
- De langsigtede omkostninger af div. konsekvenser af sygdommene.

Hermed kom han frem til, at amerikanske familier og det amerikanske samfund hvert år mistede mindst 1,8 mia. dollars pr. år (med tal fra slutningen af 1980'erne) på grund af den ekstra sygdom, der var forbundet med dagpasning. Som det understreges, er dette ikke et argument mod dagpasning, idet de økonomiske gevinster ved kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet langt overgår disse omkostninger (Haskins, 1989). Derimod kan estimatet bruges som en opfordring til at forbedre sundheden for børn i dagpasning.

Som set i den økonomiske evaluering af Mota et al. af indsatsen over for svage familier i London-studiet, blev mødrenes arbejdsmarkedsdeltagelse ligeledes påvirket af dagpasningen. Er mødre sikret en god, sikker, tryk og stabil pasning af deres barn, er de i stand til at deltage mere effektivt på arbejdsmarkedet (Melhuish, 2004). I et arbejdspapir af Simonsen undersøges adgang til dagpasning i Danmark og dennes betydning for kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet (Simonsen, 2005). I undersøgelsen bruges registerdata, som dækker ca. 10 pct. af alle danske individer mellem 15 og 74 år. På grund af diverse statistiske problemer medtages kun de kvinder i analysen, hvis udgifter til dagpasning ikke længere afhænger af deres indkomst. Dette gør, at det kun er relativt velstillede danske kvinder i parforhold (62 pct. af kvinderne), der er inkluderet i undersøgelsen, som dermed kun er repræsentativ for denne gruppe.

Data er fra 2001 – dvs. fra før pasningsgarantien blev indført ved lov i alle kommuner – og viser, at mødre i kommuner med pasningsgaranti havde ca. 6 pct. større tilbøjelighed til at være i arbejde 8-13 måneder efter barnets fødsel end i kommuner, hvor der ingen pasningsgaranti var. Der var dog ingen langsigtede effekter for den enkelte kvindes arbejdsmarkedsdeltagelse af garantien, ligesom der heller ingen effekt var de første 6 måneder efter barnets fødsel. Prisen på pasningen havde derimod en stor effekt på det korte sigt. Undersøgelsen viste, at en stigning i prisen på pasning på bare 1 euro om måneden kunne få nybagte mødres erhvervsdeltagelse til at falde med 0,08 pct. de første 8-12 måneder, hvilket er en utrolig stor effekt (Simonsen, 2005). Når gevinster af dagpasning skal vurderes, skal det økonomiske bidrag fra disse mødres arbejde således indregnes. Emner som selvværd, identitet etc., der for nogle kvinders vedkommende hænger sammen med tilknytningen til arbejdsmarkedet, er sværere at prisfastsætte, men skal ikke undervurderes af den grund.

OPSUMMERING AF DE ØKONOMISKE OMKOSTNINGER OG GEVINSTER VED BØRNEHAVEN

Alt i alt peger resultaterne på, at det samfundsøkonomisk kan betragtes som en investering at sende børn i højkvalitetsdagpasning. Selvom de økonomiske gevinster i en dansk kontekst ikke kan forventes at være lige så store som i et samfund med et svagere socialt sikkerhedsnet og en mindre tradition for kvalitetsdagpasning, viser forskningen, hvor langsigtet man skal tænke, når man skal vælge kvaliteten af dagpasningen.

Dagpasning af høj kvalitet kan således være med til at muliggøre mødrenes deltagelse på arbejdsmarkedet, mindske omfanget af børnenes sygdom med deraf følgende konsekvenser, mindske kriminalitet, øge barnets uddannelsesniveau og senere job- og indtjeningsmuligheder og dermed sundheden på lang sigt. Endelig er det ikke kun en enkelt generation, som får glæde af denne investering, men også de fremtidige generationer på grund af den medfølgende positive sociale arv.

LITTERATURLISTE

- Achenbach, T.M. (1987): "Empirically Based Assessment of the Behavioral/Emotional Problems of 2- and 3-year-old Children". *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 4.
- Achenbach, T.M. (1991): *Manual for the Child Behavior Checklist 4-18 and 1991 Profile*. Burlington, Vt.: Dept. of Psychiatry, University of Vermont.
- Alderson, D.P. et al. (2008): "Effects of Employment-Based Programs on Families by Prior Levels of Disadvantage". *Social Service Review*, 82, 3.
- Allhusen, V. et al. (2002): "Early Child Care and Children's Development Prior to School Entry: Results from the NICHD Study of Early Child Care". *American Educational Research Journal*, 39, 1.
- Anderson, L.M. et al. (2003): "The Effectiveness of Early Childhood Development Programs. A Systematic Review". *American Journal of Preventive Medicine*, 24, 3 Suppl.
- Andersson, B.-E. (1986): *Hemma eller på dagis?: En studie av effekterna av samhällelig barnomsorg på barnens utveckling i 8-årsaldern*. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, Institutionen för pedagogik.

- Andersson, B.-E. (1992): "Effects of Day Care on Cognitive and Socioemotional Competence of Thirteen-year-old". *Child Development*, 63, 1.
- Andersson, B.-E. (1994a): "Long Term Effects of Early Day Care in Relation to Family Type and Children's Gender", in: A.I.H. Borge et al.: *Day Care Centers: Quality and Provision*. Oslo: National Institute of Public Health, Department of Health and Society, Section of Epidemiology.
- Andersson, B.-E. (1994b): "Public Policies and Early Childhood Education". *European Early Childhood Education Research Journal*, 2, 2.
- Arnold, D.H. & G.L. Doctoroff (2003): "The Early Education of Socioeconomically Disadvantaged Children". *Annual Review of Psychology*, 54.
- Barfod, K. et al. (2006): "Undersøgelse af en dansk oversættelse af den receptive ordforrådtest Bracken – Basic Concept Scale". *Dansk Audiologopædi*.
- Barnett, W.S. (1995): "Long-term Effects of Early Childhood Programs on Cognitive and School Outcomes". *Future of Children*, 5, 3.
- Barnett, W.S. & C.R. Belfield (2006): "Early Childhood Development and Social Mobility". *Future of Children*, 16, 2.
- Bdul-Adil, J.K. & A.D. Farmer (2006): "Inner-city African American Parental Involvement in Elementary Schools: Getting beyond Urban Legends of Apathy". *School Psychology Quarterly*, 21, 1.
- Becker, B. & N. Biedinger (2006): "Ethnic Educational Inequality Upon Starting School". *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 58, 4.
- Behrman, R.E. et al. (1999): "Home Visiting: Recent Program Evaluations – Analysis and Recommendations". *Future of Children*, 9, 1.
- Belfield, C.R. et al. (2006): "The High/Scope Perry Preschool Program – Cost-benefit Analysis Using Data from the Age-40 Follow-up". *Journal of Human Resources*, 41, 1.
- Bell, D.M. et al. (1989): "Illness Associated with Child Day Care: A Study of Incidence and Cost". *American Journal of Public Health*, 79, 4.
- Belsky, J. (2001): "Emanuel Miller Lecture – Developmental Risks (still) Associated with Early Child Care". *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 42, 7.

- Belsky, J. (2009): "Classroom Composition, Childcare History and Social Development: Are Childcare Effects Disappearing or Spreading?". *Social Development*, 18, 1.
- Benn, C.S. et al. (2004): "Cohort Study of Sibling Effect, Infectious Diseases, and Risk of Atopic Dermatitis during first 18 Months of Life". *BMJ: British Medical Journal*, 328, 7450.
- Bereiter, C. (1986): "Does Direct Instruction Cause Delinquency? Response to Schweinhart and Weikart". *Educational Leadership*, 44, 3.
- Berrueta-Clement, J.R. et al. (1984): *Changed Lives: The Effects of The Perry Preschool Program on Youths through Age 19*. Ypsilanti, Mich.: High/Scope Press, cop.
- Biedinger, N. et al. (2008): "Early Ethnic Educational Inequality: The Influence of Duration of Preschool Attendance and Social Composition". *European Sociological Review*, 24, 2.
- Black, M.M. & K. Matula (2000): *Essentials of Bayley Scales of Infant Development II Assessment*. New York: Wiley.
- Bloom, P.J. (1997): *A Great Place to Work Improving Conditions for Staff in Young Children's Programs*. Washington, D.C.: National Association for the Education of Young Children Rev. ed.
- Bloomfield, S.F. et al. (2006): "Too Clean, or Not Too Clean: The Hygiene Hypothesis and Home Hygiene". *Clinical and Experimental Allergy*, 36, 4.
- Board on Children Youth and Families (2001): *Getting to Positive Outcomes for Children in Child Care: A Summary of two Workshops*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Borge, A.I.H. et al. (2003): "Children in the Environment: Forest Day Care Centers: Modern Day Care with Historical Antecedents". *History of the Family*, 8, 4.
- Bourdieu, P. (1984): *Distinction: a Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1997): *"The Forms of Capital" in Education, Culture, Economy, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Bradley, R.H. & D.L. Vandell (2007): "Child Care and the Well-being of Children". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161, 7.
- Brooks-Gunn, J. (1994a): "Early Intervention in Low-birth-weight Premature Infants. Results through Age 5 Years from the Infant Health and Development Program". *JAMA*, 272, 16.

- Brooks-Gunn, J. (1994b): "The Effects of Early Education Intervention on Maternal Employment, Public Assistance, and Health Insurance: The Infant Health and Development Program". *American Journal of Public Health*, 84, 6.
- Brooks-Gunn, J. et al. (2000): "Early Childhood Intervention Programs: What about the Family?", in: J.P. Shonkoff et al.: *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge [England]: Cambridge University Press.
- Bryant, D.M. et al. (1987): "The Carolina Approach to Responsive Education: A Model for Day Care". *Topics in Early Childhood Special Education*, 7, 1.
- BUPL (1998): *Støj og indeklima. Rapport om støj og indeklimaforhold i danske børneinstitutioner*.
- Burchinal, M. et al. (1989): "Type of Day Care and Preschool Intellectual Development in Disadvantaged Children". *Child Development*, 60, 1.
- Burchinal, M.R. et al. (2000): "Children's Social and Cognitive Development and Child Care Quality: Testing for Differential Associations Related to Poverty, Gender, or Ethnicity". *Applied Developmental Science*, 4, 3.
- Campbell, F.A. et al. (2001): "The Development of Cognitive and Academic Abilities: Growth Curves From an Early Childhood Educational Experiment". *Developmental Psychology*, 37, 2.
- Campbell, F. et al. (2002): "Early Childhood Education: Young Adult Outcomes from The Abecedarian Project". *Applied Developmental Science*, 6, 1.
- Campbell, F.A. et al. (2008): "Young adult outcomes of The Abecedarian and CARE early childhood educational interventions". *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 4.
- Campbell, F.A. & C.T. Ramey (1994): "Effects of Early Intervention on Intellectual and Academic Achievement: A Follow-Up Study of Children from Low-Income Families". *Child Development*, 65, 2.
- Campbell, F.A. & C.T. Ramey (1995): "Cognitive and School Outcomes for High-Risk African-American Students at Middle Adolescence: Positive Effects of Early Intervention". *American Educational Research Journal*, 32, 4.

- Cannon, J.S. et al. (2006): "Is Full better than Half? Examining the Longitudinal Effects of Full-day Kindergarten Attendance". *Journal of Policy Analysis and Management*, 25, 2.
- Carabin, H. et al. (1999): "Estimation of Direct and Indirect Costs Because of Common Infections in Toddlers Attending Day Care Centers". *Pediatrics*, 103, 3.
- Carolle, H. et al. (1992): "Thresholds of Quality: Implications for the Social Development of Children in Center-Based Child Care". *Child Development*, 63, 2.
- Cederblad, M. & B. Höök (1980): *Daghemsvård för treåringar. En tvärvetenskaplig, experimentell studie*. Stockholm: Karolinska Institutet. 121.
- Christensen, E. (2000): *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet 00:10.
- Christoffersen, M.N. (2004): *Familiens udvikling i det 20. århundrede. Demografiske strukturer og processer*. København: Socialforskningsinstituttet 04:07.
- Christoffersen, M.N. (2007): "Violent Life Events and Social Disadvantage: A Systematic Study of the Social Background of Various Kinds of Lethal Violence, Other Violent Crime, Suicide, and Suicide Attempts". *Journal of Scandinavian Studies in Criminology & Crime Prevention*, 8, 2.
- Christoffersen, M.N. et al. (1987): *Hvem passer vore børn? Dagpasning for de 0-6-årige*. København: Socialforskningsinstituttet publikation 174.
- Christoffersen, M.N. et al. (2003): "An Upbringing to Violence? Identifying the Likelihood of Violent Crime among the 1966 Birth Cohort in Denmark". *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 14, 2.
- Clarke-Stewart, K.A. (1987): "Predicting Child Development from Child Care Forms and Features: The Chicago study" in: D.A. Phillips: *Quality in Child Care: What Does Research Tell Us?* New York: National Association for the Education of Young Children.
- Clements, M.A. et al. (2004): "Site-level Predictors of Children's School and Social Competence in the Chicago Child-Parent Centres". *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 2.
- Connell, C.M. & R.J. Prinz (2002): "The Impact of Childcare and Parent-child Interactions on School Readiness and Social Skills

- Development for Low-income African American Children". *Journal of School Psychology*, 40, 2.
- Coyne, M.D. et al. (2004): "Teaching Vocabulary during shared Storybook Readings: An Examination of Differential Effects". *Exceptionality*, 12, 3.
- Currie, J. (1999): "Review of Karoly et al.: Investing in Our Children: What We Know and Don't Know about the Costs and Benefits of Early Childhood Interventions". *Journal of Health Politics Policy and Law*, 24, 6.
- Currie, J. (2000): "Early Childhood Intervention Programs: What Do We Know?" Conference paper (ikke publiceret).
- Currie, J. (2001): "Early Childhood Education Programs". *Journal of Economic Perspectives*, 15, 2.
- Currie, J. (2008): "Has Public Health Insurance for Older Children Reduced Disparities in Access to Care and Health Outcomes?". *Journal of Health Economics*, 27, 6.
- Currie, J. & M. Neidell (2007): "Getting inside the "Black Box" of Head Start quality: What matters and what doesn't". *Economics of Education Review*, 26, 1.
- Currie, J. & D. Thomas (2000): "School Quality and the Longer-Term Effects of Head Start". *Journal of Human Resources*, 35, 4.
- Daniels, L.A. et al. (2003): "An Assessment of the Potential of Family Day Care as a Nutrition Promotion Setting in South Australia". *Nutrition & Dietetics*, 60, 1.
- Dennis, W. (1973): *Children of the Crèche*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Deutsch, M. (1966): "Facilitating Development in the Pre-school Child: Social and Psychological Perspectives", in: F.M. Hechinger (red.): *Pre-school Education Today: New Approaches to Teaching Three-, Four-, and Five-year-olds*. New York: Doubleday.
- Deutsch, M. et al. (1971): *An Evaluation of the Effectiveness of an Enriched Curriculum in Overcoming the Consequences of Environmental Deprivation*. New York University, Institute for Developmental Studies, New York.
- Deutsch, M. et al. (1974): "A Brief Synopsis of an Initial Enrichment Program in Early Childhood", in: S. Ryan et al.: *A Report on Longitudinal Evaluations of Preschool Programs*. Washington, D.C.: U.S. Department of Health, Education, and Welfare, Office of

- Human Development, Office of Child Development, Children's Bureau.
- Diderichsen, A. (1991): *Omsorg for de 2-6-årige: børns omsorgsbehov – set gennem børns egne udtryk*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Diderichsen, A. (1997): "Den professionelle omsorg og børns udvikling", in: I.M. Bruun-Vierø et al.: *Børn. Familie. Samfund*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Dumais, S.A. (2006): "Elementary School Students' Extra Curricular Activities: The Effects of Participation on Achievement and Teachers' Evaluations". *Sociological Spectrum*, 26, 2.
- Ejemot, R.J. et al. (2008): "Hand Washing for Preventing Diarrhoea". *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1.
- Fang, W. & Q. Sen (2006): "Longitudinal Effects of Parenting on Children's Academic Achievement in African American Families". *Journal of Negro Education*, 75, 3.
- Fantuzzo, J. et al. (1995): "Assessment of Preschool Play Interaction Behaviours in Young Low-income Children: Penn Interactive Peer Play Scale". *Early Childhood Research Quarterly*, 10, 1.
- Fenichel, E.S. (1992): "Learning through Supervision and Mentorship to Support the Development of Infants, Toddlers and Their Families", in: E.S. Fenichel: *Learning through Supervision and Mentorship to Support the Development of Infants, Toddlers and Their Families: A Source Book*. Arlington, VA: Zero to Three/National Center for Clinical Infant Programs.
- Field, T. et al. (1988): "Infant Day Care Facilitates Preschool Social Behavior". *Early Childhood Research Quarterly*, 3, 4.
- Frede, E.C. (1995): "The Role of Program Quality in Producing Early Childhood Program Benefits". *Future of Children*, 5, 3.
- Garber, H.L. (1988): *The Milwaukee Project: Preventing Mental Retardation in Children at Risk*. Wash. D.C.: American Association on Mental Retardation.
- Garber, H.L. et al. (1991): "The Milwaukee Project – Setting the Record Straight". *American Journal on Mental Retardation*, 95, 5.
- Garber, H.L. & J.D. Hodge (1989): "Risk for Deceleration in the Rate of Mental-development: Reply". *Developmental Review*, 9, 3.
- Garcés, E. et al. (2002): "Longer-Term Effects of Head Start". *American Economic Review*, 92, 4.

- Gilliam, W.S. & E.F. Zigler (2000): "A Critical Meta-analysis of All Evaluations of State-funded Preschool from 1977 to 1998: Implications for Policy, Service Delivery and Program Evaluation". *Early Childhood Research Quarterly*, 15, 4.
- Goffin, S.G. & C. Wilson (2001): *Curriculum Models and Early Childhood Education: Appraising the Relationship*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall 2nd ed.
- Gold, D.R. & R. Wright (2005): "Population Disparities in Asthma". *Annual Review of Public Health*, 26.
- Goldthorpe, J.E. (1987): *Family Life in Western Societies. A Historical Sociology of Family Relationships in Britain and North America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodman, A. & R. Goodman (2009): "Strengths and Difficulties Questionnaire as a Dimensional Measure of Child Mental Health". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48, 4.
- Goodman, R. (1997): "The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note". *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 38, 5.
- Goodman, R. & S. Scott (1999): "Comparing the Strengths and Difficulties Questionnaire and the Child Behavior Checklist: Is Small Beautiful?". *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27, 1.
- Gormley, J. et al. (2005): "The Effects of Universal Pre-K on Cognitive Development". *Developmental Psychology*, 41, 6.
- Gormley, W.T. & D. Phillips (2005): "The Effects of Universal Pre-K in Oklahoma: Research Highlights and Policy Implications". *Policy Studies Journal*, 33, 1.
- Gottfredson, D. et al. (2006): "The Strengthening Washington DC Families Project: A Randomized Effectiveness Trial of Family-based Prevention". *Prevention Science*, 7, 1.
- Gupta, N.D. & M. Simonsen (2007): "Non-cognitive Child Outcomes and Universal High Quality Child Care". *School of Economics and Management*.
- Guralnick, M.J. (1997): *The Effectiveness of Early Intervention*. Baltimore, Md.: P.H. Brookes.
- Haskins, R.T. (1989): "Acute Illness in Day Care: How Much Does It Cost?". *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 65, 3.

- Haskins, R.T. & J.B. Kotch (1986): "Day Care and Illness: Evidence, Costs, and Public Policy". *Pediatrics*, 77, 6.
- Hayes, C.D. et al. (1990): *Who Cares for America's Children? Child Care Policy for the 1990s*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Heber, R. & J. Conry (1968): "The Influence of Environmental and Genetic Variables on Intellectual Development", in: H.J. Prehm et al.: *Behavioral Research in Mental Retardation*. Eugene, OR: University of Oregon Press.
- Heckman, J.J. & D.V. Masterov (2007): "The Productivity Argument for Investing in Young Children". *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, No. 13016.
- Hedin, K. et al. (2006): "Infection Prevention at Day Care Centres: Feasibility and Possible Effects of Intervention". *Scandinavian Journal of Primary Health Care*, 24, 1.
- Hennessy, E. et al. (1992): *Children and Day Care: Lessons from research*. London: P. Chapman Pub.
- Hestbæk, A.-D. & M.N. Christoffersen (2002): *Effekter af dagpasning – en redegørelse for nationale og internationale forskningsresultater*. København: Socialforskningsinstituttet.
- High, P.C. (2008): "School Readiness". *Pediatrics*, 121, 4.
- Hohmann, M. et al. (1979): *Young Children in Action: A Manual for Preschool Educators*. Ypsilanti, Mich.: High Scope Press 2. pr.
- Howes, C. et al. (1992): "Thresholds of Quality: Implications for the Social Development of Children in Center-based Child Care". *Child Development*, 63, 2.
- Howes, C. & C.E. Hamilton (1992a): "Children's Relationships with Caregivers: Mothers and Child-care Teachers". *Child Development*, 63, 4.
- Howes, C. & C.E. Hamilton (1992b): "Children's Relationships with Child Care Teachers: Stability and Concordance with Parental Attachments". *Child Development*, 63, 4.
- Huang, S.S. et al. (2004): "Community-level Predictors of Pneumococcal Carriage and Resistance in Young Children". *American Journal of Epidemiology*, 159, 7.
- Jensen, B. et al. (2009a): *Kvalifikationsmappen: HPA-projektet august 2009*. Aarhus: Danmarks Pædagogiske Universitetskole.

- Jensen, B. et al. (2009b): *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner: HPA-projektet*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, 1. udgave, 1. oplag.
- Jowett, S. & K. Sylva (1986): "Does Kind of Pre-school Matter?". *Educational Research*, 28, 1.
- Karoly, L.A. et al. (2005): *Early Childhood Interventions: Proven Results, Future Promise*. Santa Monica, CA: Rand.
- Koefoed, B.G. et al. (2002): "Udvalgte miljøfaktorerers betydning for børns sygelighed i daginstitutioner". *Ugeskrift for Læger*, 164, 49.
- Krauspe, A. & T. Schafer (2003): "What Do Nursery School Teachers Know About Allergies? Knowledge About Causes and Manifestations of Atopic Diseases". *Allergologie*, 26, 10.
- Ladegaard, M.B. & V. Stage (1999): "Håndhygiejne og småbørnssygelighed i daginstitutioner. En interventionsundersøgelse". *Ugeskrift for Læger*, 161, 31.
- LaFreniere, P.J. & J.E. Dumas (1996): "Social Competence and Behavior Evaluation in Children Ages 3 to 6 Years: The Short Form (SCBE-30)". *Psychological Assessment*, 8, 4.
- Lamb, M.E. (1998): "Non-parental Child Care: Context, Quality, Correlates, and Consequences", in: W. Damon et al.: *Handbook of Child Psychology. Vol.4. Child Psychology in Practice*. New York: John Wiley & Sons.
- Lareau, A. (2000): *Home Advantage: Social Class and Parental Intervention in Elementary Education*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers 2nd ed.
- Lazar, I. & R.B. Darlington (1982): *Lasting Effects of Early Education: A Report from the Consortium for Longitudinal Studies*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press for the Society for Research in Child Development.
- Lieu, J.E.C. & A.R. Feinstein (2002): "Effect of Gestational and Passive Smoke Exposure on Ear Infections in Children". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 156, 2.
- Lipsey, M.W. & D.B. Wilson (2001): *Practical Meta-analysis*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Lobo, Y.B. & A. Winsler (2006): "The Effects of a Creative Dance and Movement Program on the Social Competence of Head Start Preschoolers". *Social Development*, 15, 3.

- LoCasale-Crouch, J. et al. (2007): "Observed Classroom Quality Profiles in State-funded Pre-kindergarten Programs and Associations with Teacher, Program, and Classroom Characteristics". *Early Childhood Research Quarterly*, 22, 1.
- Loeb, S. et al. (2007): "How Much Is Too Much? The Influence of Preschool Centers on Children's Social and Cognitive Development". *Economics of Education Review*, 26, 1.
- Love, J.M. et al. (2005): "The Effectiveness of Early Head Start for 3-year-old Children and Their Parents: Lessons for Policy and Programs". *Developmental Psychology*, 41, 6.
- Lundahl, B. & M.C. Lovejoy (2006): "A Meta-analysis of Parent Training: Moderators and Follow-up Effects". *Clinical Psychology Review*, 26, 1.
- Mather, N. et al. (2001): *Essentials of WJ III Tests of Achievement Assessment*. New York: J. Wiley.
- McCall, R.B. et al. (2003): "The Science and Policies of Early Childhood Education and Family Services", in: A.J. Reynolds et al.: *Early Childhood Programs for a New Century*. Washington, DC: CWLA Press, Child Welfare League of America.
- McCarton, C.M. & J. Brooks-Gunn (1997): "Results at Age 8 Years of Early Intervention for Low-birth-weight Premature Infants". *JAMA: Journal of the American Medical Association*, 277, 2.
- McLaughlin, A.E. et al. (2007): "Depressive Symptoms in Young Adults: The Influences of the Early Home Environment and Early Educational Child Care". *Child Development*, 78, 3.
- McWayne, C. et al. (2004): "A Multivariate Examination of Parent Involvement and the Social and Academic Competencies of Urban Kindergarten Children". *Psychology in the Schools*, 41, 3.
- McWayne, C. et al. (2008): "A Multidimensional, Multilevel Examination of Mother and Father Involvement Among Culturally Diverse Head Start Families". *Journal of School Psychology*, 46, 5.
- Mehlbye, J. & N. Neymark (1993): *Børns opvækst i dagpasning*. København: AKF Forlaget.
- Melhuish, E. (2004): *A Literature Review of the Impact of Early Years Provision upon Young Children, with Emphasis Given to Children from Disadvantaged Backgrounds: Report to the Comptroller and Auditor General*. London.

- Moen, K.H. et al. (2007): "Preschool Children's Sickness Absenteeism from Norwegian Regular and Outdoor Day Care Centres: A Comparative Study". *Scandinavian Journal of Public Health*, 35, 5.
- Moore, G.T. & T. Sugiyama (2007): "The Children's Physical Environment Rating Scale (CPERS): Reliability and Validity for Assessing the Physical Environment of Early Childhood Educational Facilities". *Children, Youth & Environments*, 17, 4.
- Mota, R.M. et al. (2006): "Out-of-home Day Care for Families Living in a Disadvantaged Area of London: Economic Evaluation alongside a RCT". *Child Care Health and Development*, 32, 3.
- Mygind, O. et al. (2003): "Comparative Intervention Study among Danish Day Care Children: The Effect on Illness of Time Spent Outdoors". *Scandinavian Journal of Public Health*, 31, 6.
- Narendorf, S.C. (2008): "Adult Mental Health Effects of Early Childhood Intervention". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 162, 10.
- Nelson, G. et al. (2003): "A Meta-analysis of Longitudinal Research on Preschool Prevention Programs for Children". *Prevention and Treatment*, 6, 31.
- Nelson, M.K. & R. Schutz (2007): "Day Care Differences and the Reproduction of Social Class". *Journal of Contemporary Ethnography*, 36, 3.
- NICHD, E.C.C.R.N. (1998): "Early Child Care and Self-Control, Compliance, and Problem Behavior at Twenty-Four and Thirty-Six Months". *Child Development*, 69, 4.
- NICHD, E.C.C.R.N. (2001): "Child Care and Children's Peer Interaction at 24 and 36 Months: The NICHD Study of Early Child Care". *Child Development*, 72, 5.
- NICHD, E.C.C.R.N. (2006): "Child-care Effect Sizes for the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development". *American Psychologist*, 61, 2.
- Nielsen, A.M. et al. (2006): "Forekomst af nylig sygdom hos danske børn i 1994 og 2000". *Ugeskrift for Læger*, 168, 4.
- Niles, M.D. et al. (2008): "Early Childhood Intervention and Early Adolescent Social and Emotional Competence: Second-generation Evaluation Evidence from the Chicago Longitudinal Study". *Educational Research*, 50, 1.

- Nores, M. et al. (2005): "Updating the Economic Impacts of The High/Scope Perry Preschool Program". *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 27, 3.
- Nurmi, T. (1991): "Infections and Other Illnesses of Children in Day-care-centers in Helsinki. II. The Economic Losses". *Infection*, 19, 5.
- Oakley, A. et al. (2003): "Using Random Allocation to Evaluate Social Interventions: Three Recent UK Examples". *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 589.
- Olds, D.L. (1988): "The Prenatal/Early Infancy Project", in: R.H. Price et al.: *14 Ounces of Prevention: A Casebook for Practitioners*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Papero, A.L. (2005): "Is Early, High-quality Day Care an Asset for the Children of Low-income, Depressed Mothers?". *Developmental Review*, 25, 2.
- Peisner-Feinberg, E.S. et al. (2001): "Family, School, and Community: The Relation of Preschool Child-Care Quality to Children's Cognitive and Social Developmental Trajectories through Second Grade". *Child Development*, 72, 5.
- Penn, H. et al. (2004): *What Is the Impact of Out-of-home Integrated Care and Education Settings on Children Aged 0-6 and Their Parents?* London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
- Petersen, K.E. (2008): *Daginstitutioners betydning for udsatte børn: en forskningsoversigt*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, 1. udgave.
- Phillips, D. (2000): "Within and Beyond the Classroom Door: Assessing Quality in Child Care Centers". *Early Childhood Research Quarterly*, 15, 4.
- Ponka, A. et al. (2004): "The Effect of Enhanced Hygiene Practices on Absences Due to Infectious Diseases among Children in Day Care Centers in Helsinki". *Infection*, 32, 1.
- Ramey, C.T. et al. (1998): "Enhancing the Life Course for High Risk Children: Results from The Abecedarian Project", in: J. Crane (red.): *Social programs that work*. New York: Russell Sage Foundation.

- Ramey, C.T. et al. (2000): "Persistent Effects of Early Childhood Education on High-risk Children and Their Mothers". *Applied Developmental Science*, 4, 1.
- Ramey, C.T. & A.C. Frances (1979): "Compensatory Education for Disadvantaged Children". *The School Review*, 87, 2.
- RevMan (2008): *Review Manager* [Computer program]. Copenhagen: The Nordic Cochrane Centre, The Cochrane Collaboration.
- Reynolds, A.J. (1994): "Effects of a Preschool Plus Follow-on Intervention for Children at Risk". *Developmental Psychology*, 30, 6.
- Reynolds, A.J. (1995): "One-year of preschool intervention or 2: Does it matter?". *Early Childhood Research Quarterly*, 10, 1.
- Reynolds, A.J. (1997): *The Chicago Child-Parent Centers: A Longitudinal Study of Extended Early Childhood Intervention*. Madison, Wisconsin: Institute for Research on Poverty, University of Wisconsin-Madison.
- Reynolds, A.J. (2000): *Success in Early Intervention: The Chicago Child Parent Centers*. Lincoln, Neb.: University of Nebraska Press.
- Reynolds, A.J. (2008): "Adult Mental Health Effects of Early Childhood Intervention – Reply". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 162, 10.
- Reynolds, A.J. et al. (2001): "Long-term Effects of an Early Childhood Intervention on Educational Achievement and Juvenile Arrest". *JAMA: Journal of the American Medical Association*, 285, 18.
- Reynolds, A.J. et al. (2004): "Paths of Effects of Early Childhood Intervention on Educational Attainment and Delinquency: A Confirmatory Analysis of the Chicago Child-Parent Centers". *Child Development*, 75, 5.
- Reynolds, A.J. et al. (2007): "Effects of a School-based, Early Childhood Intervention on Adult Health and Well-being – A 19-year Follow-up of Low-income Families". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161, 8.
- Reynolds, A.J. & D.L. Robertson (2003): "School-based Early Intervention and Later Child Maltreatment in the Chicago Longitudinal Study". *Child Development*, 74, 1.
- Reynolds, A.J. & J.A. Temple (2005): "Priorities for a new century of early childhood programs". *Infants and Young Children*, 18, 2.

- Rimm-Kaufman, S. et al. (2003): "Teacher-Rated Family Involvement and Children's Social and Academic Outcomes in Kindergarten". *Early Education and Development*, 14, 2.
- Rindel, A.K. et al. (1992): "Sygeligheden i københavnske vuggestuer belyst ud fra sociale, fysiske, miljømæssige og hygiejniske faktorer". *Ugeskrift for Læger*, 154, 31.
- Rindel, A.K. et al. (1997): "Pladsforholdenes betydning for sygeligheden i københavnske vuggestuer". *Ugeskrift for Læger*, 159, 42.
- Rosvold, H. (1956): "A Continuous Performance-test of Brain-damage". *Journal of Consulting Psychology*, 20, 5.
- Ruopp, R. et al. (1979): *Children at the Center: Summary Findings and Their Implications*. Cambridge, MA: Abt Books.
- Sammons, P. et al. (2004): "The Impact of Pre-school on Young Children's Cognitive Attainments at Entry to Reception". *British Educational Research Journal*, 30, 5.
- Schindler, P.J. & A.L. Frank (1987): "Time in Day Care and Social Participation of Young Children". *Developmental Psychology*, 23, 2.
- Schweinhart, L.J. et al. (1986): "Consequences of Three Preschool Curriculum Models through Age 15". *Early Childhood Research Quarterly*, 1, 1.
- Schweinhart, L.J. et al. (1993): *Significant Benefits: The High-Scope Perry Preschool Study through Age 27*. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- Schweinhart, L.J. et al. (2005): *Lifetime Effects: The High/Scope Perry Preschool Study through Age 40*. Ypsilanti, Mich.: High/Scope Press.
- Seginer, R. (2006): "Parents' educational involvement: A developmental ecology perspective". *Parenting-Science and Practice*, 6, 1.
- Simonsen, M. (2005): "Availability and Price of High Quality Day Care and Female Employment". *Department of Economics*.
- Siraj-Blatchford, I. (2006): "Educational Research and Evidence-based Policy: The Mixed-method Approach of the EPPE Project". *Evaluation & Research in Education*, 19, 2.
- Smokowski, P.R. (2004): "Childhood Risk and Protective Factors and Late Adolescent Adjustment in Inner City Minority Youth". *Children and Youth Services Review*, 26, 1.
- Sparling, J. & I. Lewis (1984): *Learning Games for Threes and Fours. A Guide to Adult/Child Play*. New York: Walker.

- Stanford, C. (1990): "Enhancing the Outcomes of Low-Birth-Weight, Premature Infants". *JAMA: Journal of the American Medical Association*, 263, 22.
- Sweet, M.A. & M.I. Appelbaum (2004): "Is Home Visiting an Effective Strategy? A Meta-Analytic Review of Home Visiting Programs for Families with Young Children". *Child Development*, 75, 5.
- Sylva, K. (1999): "Preventing Failure at School". *Children & Society*, 13, 4.
- Sylva, K. (2006): "Capturing Quality in Early Childhood through Environmental Rating Scales". *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 1.
- Sylva, K. et al. (2004): *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Final Report: A Longitudinal Study Funded by the DfES 1997-2004*. Nottingham, United Kingdom: Great Britain. Department for Education and Skills. Research Report No.SSU/FR/2004/01.
- Toroyan, T. et al. (2003): "Effectiveness of Out-of-home Day Care for Disadvantaged Families: Randomised Controlled Trial". *British Medical Journal*, 327, 7420.
- Toroyan, T. et al. (2004): "The Impact of Day Care on Socially Disadvantaged Families: An Example of the Use of Process Evaluation within a Randomized Controlled Trial". *Child Care Health and Development*, 30, 6.
- Tudge, J.R.H. et al. (2003): "Relations Between the Everyday Activities of Preschoolers and Their Teachers' Perceptions of Their Competence in the First Years of School". *Early Childhood Research Quarterly*, 18, 1.
- Turney, K. & G. Kao (2009): "Barriers to School Involvement: Are Immigrant Parents Disadvantaged?". *Journal of Educational Research*, 102, 4.
- Vandell, D.L. (2004): "Early Child Care: The Known and the Unknown". *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, 3.
- Wagner, N. et al. (2005): "Health Promotion in Kindergarten Children: An assessment of Evaluated Projects in Germany". *Journal of Public Health*, 13, 6.
- Wasik, B.H. et al. (1990): "A Longitudinal Study of Two Early Intervention Strategies: Project CARE". *Child Development*, 61, 6.
- Weikart, D.P. (1972): "Relationship of Curriculum, Teaching, and Learning in Preschool Education", in: J.C. Stanley: *Preschool*

- Programs for the Disadvantaged: Five Experimental Approaches to Early Childhood Education*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Weikart, David P. (1967): "Preliminary Results from a Longitudinal Study of Disadvantaged Preschool Children". Paper præsenteret på konferencen: The 1967 Convention of the Council for Exceptional Children, St. Louis, Missouri.
- Weikart, D.P. et al. (1978): *The Ypsilanti Preschool Curriculum Demonstration Project: Preschool Years and Longitudinal Results*. Ypsilanti Mich.: High Scope Educational Research Foundation.
- Woodcock, R.W. & N. Mather (1990): *Woodcock-Johnson Tests of Cognitive Ability: Standard and Supplemental Batteries: WJ-R Woodcock-Johnson Psycho-Educational Battery-Revised*. Allen, Tex.: DLM Teaching Resources.
- Woodhead, M. (1988): "When Psychology Informs Public-policy: The Case of Early-childhood Intervention". *American Psychologist*, 43, 6.
- Zeanah, C.H. & R.N. Emde (1994): "Attachment Disorder in Infancy and Childhood", in: M. Rutter (red.): *Child and Adolescent Psychiatry: Modern Approaches*. Oxford: Blackwell Scientific Publ.
- Zlotnik, G. (2001): "Børn og stress [Children and Stress]". *Ugeskrift for Læger*, 163, 8.
- Zoritch, B. et al. (2000): "Day Care for Pre-school Children". *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 3.
- Zoritch, B. et al. (1998): "The Health and Welfare Effects of Day Care: A Systematic Review of Randomised Controlled Trials". *Social Science & Medicine*, 47, 3.

SFI-RAPPORTER SIDEN 2008

SFI-rapporter kan købes eller downloades gratis fra www.sfi.dk. Enkelte rapporter er kun udkommet som netpublikationer, hvilket vil fremgå af listen nedenfor.

- 08:01 Amilon, Anna: *Danskernes forventninger til pension*. 151 s. ISBN: 978-87-7487-885-8. Kr. 150,00.
- 08:02 Jæger, Mads M.: *Mere attraktive almene boliger? Effektevaluering af Omprioriteringsloven 2000*. 97 s. ISBN: 978-87-7487-886-5. Kr. 100,00.
- 08:03 Rosenstock, M., Jensen, S., Boll, J., Holt, H. & Wiese, N.: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2007*. 202 s. ISBN: 978-87-7487-887-2. Kr. 198,00.
- 08:04 Thorgaard, C.H. & Hougaard, I.B.: *Fokus på demens. Evaluering af en efteruddannelse i forebyggende hjemmebesøg*. 62 s. ISBN: 978-87-7487-888-9. Netpublikation.
- 08:05 Thorgaard, C.H. & Hougaard, I.B.: *Metoder til kvalitet i aldreplejen. Evaluering af et metodeudviklingsprojekt*. 76 s. ISBN: 978-87-7487-889-6. Kr. 80,00.
- 08:06 Olsen, B.M. & Dahl, K.M.: *Fritidsliv i børnehøjde. Beretninger fra udsatte børn*. 124 s. ISBN: 978-87-7487-890-2. Kr. 125,00.

- 08:07 Høgelund, J., Boll, J., Skou, M. & Jensen, S.: *Effekter af ændringer i sygedagpengeloven*. 178 s. ISBN: 978-87-7487-891-9. Kr. 175,00.
- 08:08 Bach, H.B.: *Livet efter en ulykke. Arbejdsliv og forsørgelse efter en ulykke, som blev vurderet i arbejdsskadestyrelsen*. 114 s. ISBN: 978-87-7487-892-6. Kr. 100,00.
- 08:09 Christensen, G.: *Hvorfor lejere bliver sat ud af deres boliger. Og konsekvenserne af en udsættelse*. 268 s. ISBN 978-87-7487-894-0. Kr. 238,00.
- 08:10 Larsen, B., Schademan, H.K. & Høgelund, J.: *Handicap og beskæftigelse i 2006. Vilkår og betingelser for handicappede på arbejdsmarkedet*. 180 s. ISBN: 978-87-7487-893-3. Kr. 180,00.
- 08:11 Jørgensen, M.: *Danskernes indbetalinger til pension. Hvordan påvirker tilknytningen til arbejdsmarkedet de fremtidige pensioner?* 222 s. ISBN: 978-87-7487-895-7. Kr. 220,00.
- 08:12 Filges, T.: *Virksomheders rekruttering*. ISBN: 978-87-7487-901-5. 146 s. Kr. 150,00.
- 08:13 Bonfils, I.S., Bengtsson, S. & Olsen, L. (red.): *Handicap og ligebehandling i praksis*. 175 s. ISBN 978-87-7487-897-1. Kr. 180,00.
- 08:14 Andersen, D.: *Anbragte børn i tal. Kvantitative analyser af data om børn, der er anbragt uden for hjemmet med fokus på skolegang. Delrapport 1*. 76 s. ISBN 978-87-7487-899-5. Netpublikation.
- 08:15 Mortensøn, M.D. & Neerbek, M.N.: *Fokus på skolegang ved visitation til anbringelse uden for hjemmet. Delrapport 2*. 126 s. ISBN 978-87-7487-900-8. Kr. 125,00.
- 08:16 Mattsson, C., Hestbæk, A-D. & Andersen, A.R.: *11-årige børns hverdagsliv og trivsel. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. 181 s. ISBN: 978-87-7487-902-2. Kr. 180,00.
- 08:17 Bach, H.B. & Larsen, B.: *300-timers-reglen. Betydningen af 300-timers-reglen for gifte kontanthjælpsmodtagere*. 138 s. ISBN 87-7487-903-9. Kr. 140,00.
- 08:18 Bengtsson, S.: *Handicap og samfundsdeltagelse 2006*. 259 s. ISBN 978-87-7487-904-6. Kr. 260,00.
- 08:19 Beer, F., Winter, S.C., Skou, M.H., Stigaard, M.V., Henriksen, A.C. & Friisberg, N.: *Statslig og kommunal beskæftigelsesindsats. Implementering af "Flere i arbejde" for strukturreformen*. 289 s. ISBN 978- 87-7487-905-3. Kr. 278,00

- 08:20 Skou, M.H., Winter, S.C. & Beer, F.: *Udlicitering af sagsbehandling. Andre aktører i beskæftigelsesindsatsen*. 208 s. ISBN: 978-87-7487-906-0. Kr. 210,00
- 08:21 Ottosen, M.H. & Christensen, P.S.: *Anbragte børns sundhed og skolegang. Udviklingen efter anbringelsesreformen*. 129 s. ISBN 978-87-7487-907-7. Kr. 130,00.
- 08:22 Klitgaard, C. & Damgaard, B.: *Integrations- og oplæringsstillinger i kommunerne*. 97 s. ISBN: 978-87-7487-908-4. Kr. 100,00.
- 08:23 Egelund, T., Andersen, D., Hestbæk, A.-D., Lausten, M., Knudsen, L., Fuglsang Olsen, R. & Gerstoft, F.: *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFT's Forløbsundersøgelser af årgang 1995*. 327 s. ISBN 978-87-7487-910-7. Kr. 298,00.
- 08:24 Emerek, R., & Holt, H.: *Lige muligheder – Frie valg? Om det kønspolitiske arbejdsmarked gennem et årti*. 369 s. ISBN: 978-87-7487-911-4. Kr. 360,00.
- 08:25 Perthou, A.S., Mortensøn, M.D. & Andersen, D.: *Skolegang under anbringelse. Delrapport 3*. 121 s. ISBN: 978-87-7487-913-8. Kr. 120,00.
- 08:26 Andersen, D., Mortensøn, M.D., Perthou, A.S. & Neerbek, M.N.: *Anbragte børns undervisning. Sammenfatning af tre delrapporter*. 77 s. ISBN: 978-87-7487-914-5. Kr. 70,00.
- 08:27 Nielsen, C. & Heidemann, J.: *Pengespil blandt unge. En rapport om 12-17-åriges spilvaner*. 117 s. ISBN: 978-87-7487-915-2. Kr. 120.
- 08:28 Deding, M. & Larsen, M.: *Lønforskelle mellem mænd og kvinder 1997-2006*. 197 s. ISBN: 978-87-7487-916-9. Kr. 190,00.
- 08:29 Amilon, A., Bingley, P. & Nielsen T.H.: *Opsat folkepension. Oger den arbejdsudbuddet?* 166 s. ISBN: 978-87-7487-917-6. Kr. 170,00.
- 08:30 Bengtsson, T.T., Knudsen, L., Nielsen, V.L.: *Kortlægning af kommunernes foranstaltninger til udsatte unge*. 199 s. ISBN: 978-87-7487-918-3.
- 08:31 Wüst, M., Thorsager, L. & Bengtsson S.: *Indsatsen over for børn med handicap og træningsbehov*. 117 s. ISBN: 978-87-7487-919-0. Kr. 120.
- 08:32 Kløft Schademan, H., Jensen, S., Thuesen, F. & Holt, H.: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2008*. 202 s. ISBN: 978-87-7487-920-6. Kr. 200.

- 08:33 Mattsson, C. & Munk, M.D.: *Social uddannelsesmobilitet på kandidat- og forskeruddannelser*. 77 s. ISBN: 978-87-7487-921-3. Netpublikation.
- 08:34 Baviskar, S. & Dahl, K.M.: *11-årige børns fritid og trivsel*. 159 s. ISBN: 978-87-7487-922-0. Kr. 160.
- 09:01 Christensen, E., Kristensen, L.G. & Baviskar, S.: *Børn i Grønland. En kortlægning af 0-14-årige børns og familiers trivsel*. 145 s. ISBN 978-87-7487-923-7. Kr. 150,00.
- 09:02 Christensen, E., Kristensen, L.G. & Baviskar, S.: *Kalaallit nunaanni meeqqat. Meeqqat 0-imiit 14-it ilanngullugit ukiullit ilaqutariillu atugarissaarnerannik misissuineq*. 172 s. ISBN: 978-87-7487-924-4. Kr. 150,00.
- 09:03 Deding, M. & Filges, T.: *Danske lønmodtageres arbejdstid. En registeranalyse baseret på lønstatistikken*. 160 s. 978-87-7487-925-1. Kr. 160,00.
- 09:04 Thuesen, F., Schademan, H.K., Jensen, S., Holt, H. & Høst, A.: *A-kasserne og den aktive beskæftigelsespolitik*. 216 s. ISBN: 978-87-7487-928-2. Kr. 220,00.
- 09:05 Larsen, B. & Høgelund, J.: *Handicap og beskæftigelse. Udviklingen mellem 2002 og 2008*. 98 s. ISBN: 978-87-7487-927-5. Kr. 100,00
- 09:06 Ellerbæk, L.S. & Graversen, B.K.: *Evaluering af jobcentrenes ligestillingsindsats*. 80 s. ISBN: 978-87-7487-929-9. Kr. 80,00.
- 09:07 Bengtsson, S. & Røgeskov, M.: *At skabe netværk. En evaluering af 22 socialpsykiatriske projekter i 15M-puljen*. 132 s. ISBN: 978-87-7487-930-5. Kr. 130,00.
- 09:08 Andersen, D. & Järvinen, M.: *Skadesreduktion i praksis. Behandlingsstilbud til opiatmisbrugere i København*. 214 s. ISBN: 978-87-7487-931-2. Kr. 210,00.
- 09:09 Bengtsson, S. & Cayuelas Mateu, N.: *Beskyttet beskæftigelse. En kortlægning*. 118 s. ISBN: 978-87-7487-932-9. Kr. 110,00.
- 09:10 Deding, M. & Gerstoft, F.: *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. 58 s. ISBN: 978-87-7487-933-6. Kr. 60,00.
- 09:11 Holt, H., Hvid, H., Grosen, S.L. & Lund, H.L.: *It, køn og psykisk arbejdsmiljø i administrativt arbejde*. 180 s. ISBN: 978-87-7487-935-0. Kr. 180,00.
- 09:12 Bengtsson, T.T. & Jakobsen, T.B.: *Institutionsanbringelse af unge i Norden, En komparativ undersøgelse af lovgrundlag, institutionsformer og udviklingstendenser*. 318 s. ISBN: 978-87-7487-936-7. Kr. 300,00.

- 09:19 Benjaminsen, L., Andersen, D. & Sørensen, M.: *Den sociale stofmisbrugsbehandling i Danmark. Hovedrapport*. 397 s. 978-87-7487-946-6. Kr. 400,00.
- 09:20 Bach, H.B.: *Lediges motivation og forsørgelse. Lediges forsørgelse 2 år efter interview om jobmotivation*. 55 s. ISBN: 978-87-7487-947-3. Kr. 55,00.
- 09:21 Larsen, B., Jonassen, A.B. & Høgelund, J.: *Personer med handicap. Helbred, beskæftigelse og førtidspension 1995-2008*. 111 s. 978-87-7487-948-0. Kr. 110,00.
- 09:22 Jørgensen, M.: *En effektmåling af efterlønsreformen af 1999. Reformens betydning for arbejdsudbuddet*. 194 s. ISBN: 978-87-7487-949-7. Kr. 200,00.
- 09:23 Deding, M. & Olsson, M.: *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end danske. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. 105 s. ISBN: 978-87-7487-950-3. Kr. 100,00.
- 09:24 Egelund, T., Christensen, P.S., Jakobsen, T.B., Jensen, T.G., Olsen, R.F.: *Anbragte børn og unge. En forskningsoversigt*. 255 s. ISBN: 978-87-7487-951-0. Kr. 250,00.
- 09:25 Benjaminsen, L.: *Hjemløshed i Danmark 2009. National kortlægning*. 139 s. ISBN: 978-87-7487-952-7. Kr. 140,00.
- 09:26 Knudsen, L.: *Børn og unge anbragt i slægten. En sammenligning af slægtsanbringelser og anbringelser i traditionel familiepleje*. 169 s. ISBN: 978-87-7487-953-4. Kr. 170,00.
- 09:27 Nielsen, A.A. & Christoffersen, M.N.: *Børnehavens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt*. 101 s. ISBN: 978-87-7487-954-1. Kr. 100,00.

BØRNEHAVENS BETYDNING FOR BØRNS UDVIKLING

EN FORSKNINGSOVERSIGT

Denne forskningsoversigt er bestilt af BUPL. Den giver et overblik over de nyeste danske og internationale forskningsresultater på dagpasningsområdet og perspektiverer til tidligere resultater på området. Forskningsoversigten følger således op på SFI's tidligere udgivelse: *Effekter af dagpasning – en redegørelse for nationale og internationale forskningsresultater* fra 2002.

Rapporten belyser, hvordan kvalitetsforskelle i dagpasningstilbud kan påvirke børns kognitive, emotionelle og sociale udvikling. Rapporten redegør blandt andet for, at pasning af høj kvalitet – målt ved gode normeringer, relevant uddannet personale, ordentlige plads- og hygiejneforhold, stimulerende aktiviteter og en god kontakt mellem institution og hjem – gavner børn kognitivt, socialt, helbreds- og følelsesmæssigt både på kort og lang sigt. De bliver blandt andet mere intelligente, selvsikre og nysgerrige i forhold til at lære og dermed mere skoleparate og dygtige i skolen.

Der er i særdeleshed dokumentation for, at børn fra belastede familier klarer sig bedre, hvis deres pasning har været af høj kvalitet. De bliver fx mindre kriminelle, får en højere uddannelse, får højere indtjening og har et bedre helbred. Der er altså store samfundsøkonomiske gevinster ved at investere i børnepasning af høj kvalitet.